



**T.C.  
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
FELSE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI  
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ VE  
HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)  
ADLI ESERİ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**ABDULLAH ÇORUMLUOĞLU**

**İZMİR – 2020**

**T.C.  
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
FELSE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI  
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ VE  
HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)  
ADLI ESERİ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**ABDULLAH ÇORUMLUOĞLU**

**DANIŞMAN: DOÇ. DR. HASAN OCAK**

**İZMİR – 2020**

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi ve Hulasatu'l-Ahlak (Hikmet-i Ameliye) Adlı Eseri*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

... / 06 / 2020

**Abdullah ÇORUMLUOĞLU**



TS EN ISO  
9001:2015

T.C.  
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü



TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı

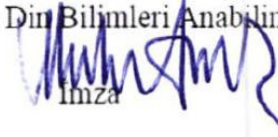
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Abdullah ÇORUMLUOĞLU ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Sayı :

  
İmza

**SINAV TUTANAĞI**

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen "*Osmanzade Ahmed Taib Efendi ve Hulasatu' l-Ahlak (Hikmet-i Ameliye) Adlı Eseri*" başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 15.06.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

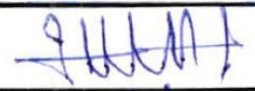


KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME \*

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hasan OCAK	
Üye	Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Haris MACIC	
Üye		
Üye		

Ekli : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

\* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.



# ÖZET

**Yüksek Lisans Tezi**

**OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ ve HULASATU'L-AHLAK  
(HİKMET-İ AMELİYE) ADLI ESERİ**

**Abdullah ÇORUMLUOĞLU**

**İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

**İslam Felsefesi Bilim Dalı**

Ahlak, felsefenin temel konularından birisidir. Ahlak ile ilgilenen felsefe dalına ahlak felsefesi (etik) adı verilmektedir. Teorik etik veya yalın etik olarak da adlandırılan ahlak felsefesi, İslam düşünürlerinin üzerinde durduğu temel çalışma sahalarından birini oluşturur. Teorik/Nazari ve Pratik/Ameli olarak iki temel yaklaşımla ahlak felsefesi yapan İslam düşünürleri, ahlakı; bireysel ahlak, aile ahlakı ve toplum ahlakı olarak üç ana konu çerçevesinde ele almışlardır. İlk başlarda İslam filozoflarının üzerinde durduğu bir konu olmasının yanında zamanla özellikle ahlak felsefesiyle ilgilenen düşünürlerin varlığı, "İslam Ahlakçıları" tabirinin oluşmasına katkı sağlamıştır. İslam ahlakçıları, kendilerinden önceki filozofların eserlerinden faydalanmakla birlikte, kendi dönemlerinin ahlak anlayışlarını da ortaya koymaları bakımından bizler için son derece önemlidir. Tezimizde ahlaki görüşleriyle birlikte, ahlak felsefesi açısından kaleme almış olduğu *Hulasatu'l-Ahlak* adlı eserini sunduğumuz *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi* de sözkonusu İslam ahlakçılarından bir tanesidir. Eser ve yazarı, gerek kendinden önceki çalışmaları özetlemesi gerekse devrinin ahlak anlayışını vermesi açısından son derece önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** Ahlak, Felsefe, Osmanzade Ahmed Tâib Efendi, Hulasatu'l-Ahlak, İslam Felsefesi

## ABSTRACT

Master's Thesis

OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ AND HIS BOOK HULASATU'L-  
AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)

Abdullah ÇORUMLUOĞLU

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Islamic Philosophy Program

Morality is one of the fundamental issues of philosophy. The field of philosophy that deals with morality is called moral philosophy (ethics). Moral philosophy, which is also called as theoretical ethics or plain ethics, is one of the main fields of study that Islamic thinkers lay emphasis on. Islamic thinkers who make moral philosophy with two basic approaches: Theoretical / Nazari and Practical / Ameli; They dealt with three main topics as individual morality, family morality and social morality. In addition to being a subject that Islamic philosophers focused on at first, the presence of thinkers who were especially interested in moral philosophy contributed to the formation of the term "Islamic Moralists". Islamic moralists, while making use of the works of the previous philosophers, are extremely important for us in terms of revealing their moral understanding of their own time. *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi* whose work entitled *Hulasatu'l-Ahlak* with its focus on ethics has been presented in his thesis along with his moral philosophy as he stands as an example to one of the Islamic moralists that has been explored in this study. His work and author are extremely important in terms of both summarizing the previous works and giving the moral understanding of his age.

**Keywords:** Morality, Philosophy, Osmanzade Ahmed Tâib Efendi, Hulasatu'l-Morality, Islamic Philosophy

## İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ .....	ii
TEZ SAVUNMA TUTANAK FORMU .....	iii
ÖZET .....	iv
ABSTRACT .....	v
ÖNSÖZ .....	vii

### GİRİŞ: OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1- HAYATI .....	1
2- ESERLERİ .....	3

### I. BÖLÜM

#### OSMANZADE AHMED TÂİB EFENDİ ve HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE) ADLI ESERİNDE AHLAK ANLAYIŞI

1- AHLAKIN TANIMI VE MAHİYETİ .....	6
2- BİREYSEL AHLAK, ERDEM VE FAZİLETLER/REZİLETLER .....	7
3- AİLE AHLAKI/ET-TEDBİRÜ'L-MENZİL .....	9
4- TOPLUMSAL AHLAK/ET-TEDBİRÜ'L-MEDİNE .....	10

### II. BÖLÜM

#### HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)'İN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ ..... 12 |

SONUÇ .....

 72 |

KAYNAKLAR .....

 77 |

EK .....

 82 |

HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)'İN ORJİNAL METNİ.

## ÖNSÖZ

İslam felsefesinin önemli araştırma alanlarından bir tanesi de ahlak felsefesidir. Hemen her İslam filozofu -ahlak alanında müstakil bir eser kaleme almamış olsa da- konu ile ilgili olarak fikir beyan etmiştir. İslam düşünce geleneği incelendiğinde gerek teorik anlamda nazari hikmet, gerekse pratik anlamda ameli hikmet başlıkları altında ahlak felsefesi her daim gündemde olmuştur ve halen de olmaktadır. Konu ile ilgilenip risale düzeyinde de olsa ahlak felsefesi sahasına katkı yapan düşünürlerimizden bir tanesi de *Ahmed Tâib Efendi*'dir.

*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi* 1660?-1724 yılları arasında yaşamış bir Osmanlı düşünürüdür. Daha ziyade şair kişiliğiyle tanınan *Ahmed Tâib*, günümüzde akademik çevrelerde daha çok bu yönüyle tanınmakta ve edebiyatçılar tarafından incelenmektedir. Ancak onun bir de ahlakçı olma vasfı vardır ve bu konudaki eserleri diğerlerinden daha az önemli değildir. Ne yazık ki ülkemizde şu ana değin onun ahlaki eserlerine gereken ilgi gösterilmemiş ve ahlaki risaleleri hala elyazması olarak kütüphanelerde kalmaya devam etmiştir.

Biz bu tezimizde *Ahmed Tâib Efendi*'nin *Hikmet-i Ameliye* olarak da bilinen *Hulasatu'l-Ahlak* adlı el yazma risalesini inceleyecek ve günümüz Türkçesine çevirerek sahaya bir katkı sağlamaya çalıştık. Ayrıca çalışmamızda *Ahmed Tâib Efendi* hakkında detaylı bilgiler verecek ve onun şahsında dönemin ilmi yapısını ortaya koymayı hedefledik. *Hulasatu'l-Ahlak*'ın, *Kınalızade Ali Efendi*'nin meşhur eseri *Ahlak-ı Ala-i*'nin ve *Nasruddin Tusi*'nin *Ahlak-ı Nasiri* adlı eserinin etkisinde kaleme alındığını göz önüne alarak bu eserden ne derece faydalandığımızı ve sahanın önemli eserlerinden olan bazı önemli ahlak kitaplarının *Ahmed Tâib Efendi* üzerindeki etkilerini de tespit etmeye de gayret ettik. Metin içerisinde yer alan köşeli parantez [x] içerisinde yer alan rakamlar üzerinde çalıştığımız nüshanın sayfa numaralarıdır. Dipnotlar ise bize aittir.

Bu çalışmamız boyunca bizleri sürekli cesaretlendiren ve değerli yardımlarıyla daima yanımızda olan danışman hocam Doç. Dr. Hasan OCAK başta olmak üzere katkı sağlayan tüm hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anneme, babama, eşime ve çalışmalarına müsaade eden kızıma şükranlarımı sunarım.

Çaba bizden, başarı Allah'tandır.

**Abdullah ÇORUMLUOĞLU**

**İZMİR/2020**

## GİRİŞ

### OSMANZADE AHMED TAİB EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

#### 1. HAYATI

XVIII. yüzyıl divan şairi ve düşünürlerinden olan *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*, eserlerinden ve çeşitli kaynaklardaki bilgilerden hareketle 1660(?) yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Osman Efendi, Süleymaniye Vakfı gelir-gider işleri katipliği (ruznameci) ve maliye muhasebeciliği (tezkireci) görevlerinde bulunmuştur. Yazarımızın babasından dolayı kendisini *Osmanzade Ahmed Tâib* olarak tanıtmıştır. Hayatı ilim tahsil etmekle geçen *Ahmed Tâib*'in iyi bir eğitim almış olduğu, devrinde profesörlük (müdürlük) derecesine yükselmesinden ve hâkimlik (kadılık) görevlerinde bulunmasından anlaşılmaktadır. 1678 yılı Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye bağlı olan *Osmanzade Ahmed Tâib*, 1688 tarihinde Karamanî Mehmet Paşa Camii yanındaki babasının Cedide-i Osman Efendi adıyla babasının yaptırmış olduğu medreseye ibtida-i haric derecesiyle müderris olarak atanmış ve yedi yıl müdürlük yapmıştır. 1694 tarihinde hareket-i haric derecesiyle Abdülhadizade Feyzullah Efendi'nin yerine Feyziye Medresesine geçmiştir. Saray erkânıyla iyi ilişkileri olan *Ahmed Tâib*, 1695 yılında Kemankeş Mehmet Paşa'nın kethüdası olarak Şam'a gitti. Bu sebeple müdürlükten ayrıldı fakat sonra müdürlüğe geri döndü. 1703 yılında Horhor civarında Feyziyye-i Cedide adında medrese yaptırdı. Hareket-i dahil derecesinden sonra musile-i sahn derecesiyle müderris oldu. Sonrasında ise 1706 yılında Mustafa Ağa, 1708 yılında Koca Mustafa Paşa, 1708 yılında Sahn-ı Semaniye, 1709 yılında Mihrimah Sultan Medresesi, 1710 yılında Atik Murat paşa Medresesi, 1712 yılında Kasım Paşa Medresesi, 1716 yılında Ayasofya Medresesine ve son olarak Süleymaniye Medreselerinde görev yapmıştır.<sup>1</sup>

*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*'nin hızlı yükselişinde, 1710 yılında III. Ahmet'in hastalığında yazdığı Sihhatabad adındaki kırk hadis açıklaması ve 1711 yılındaki Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı kazanmış olduğu Prut zaferi nedeniyle

---

<sup>1</sup> Abdülkadir Özcan, "*Osmanzade Ahmed Tâib*", DİA,TDV Yay., İstanbul 2007, c. 34, s. 2.

yazmış olduğu kasidesi önemli rol oynamıştır. III. Ahmet'in emriyle *Meşariku'l-envar* tercümesini yine bu dönemde yapmıştır. 1715 yılında Mora'yı geri alan Sadrazam Silahtar Damat Ali Paşa'ya yazdığı meşhur kasidesiyle 200 altınla ödüllendirilerek sadrazamın himayesi altına girmiştir. Aynı yıl evi yanan *Osmanzade Ahmed Tâib*, padişah ve devlet erkânı olan kimselerden yardım görmüştür. Sadrazam Ali Paşa'ya; eğitim-öğretim hayatında otuz yıla yakın zaman geçirdiği, bu hizmetlerine karşılık istediği derecelere gelemediği ve ayrıca evinin yanmasıyla birlikte yaşamış olduğu sıkıntıları dile getirerek Süleymaniye Medresesi müderrisliğine geçmeyi istemiştir. Talebi yerine getirilmiş olup ayrıca mevleviyet derecesiyle kadılık mesleğine yükseltilmiştir.<sup>2</sup>

1717 yılında Halep Kadılığı görevinde bulunmuştur. Bu sırada Halep'te bir kiliseyi camiye dönüştürmeye çalıştığı söylentisi ve Fransız Konsolosluğu'nun etkisiyle, bir yıl sonra görevden alınarak İstanbul'a geri dönmüştür. Fenerbahçe semtinde köşk yaptırmış ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öncülüğünde Valide Sultan vakfındaki Demirkapı Çiftliği'ni satın alarak tadilat yaptırmıştır. Bu mesken; devlet büyükleri, şairler, âlimler ve ileri gelen kimselerin muhabbet mekânı olmuştur. Yine Sadrazam İbrahim Paşa'nın yardımlarıyla 1723 yılında Mısır Kadılığı görevine getirilmiştir. Ancak bir süre sonra yine görevden alınmıştır. Mısır yaşantısı hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte görevden alındıktan sonra, Mısır Valisi<sup>3</sup> tarafından hakkında yapmış olduğu hiciv sebebiyle 1724 yılında zehirlenerek öldürüldüğü bilinmektedir. Kahire'deki Hazra-i Haseneyn mezarlığına defnedilmiştir.<sup>4</sup>

*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*, birçok kaynakta hiciv ve şiirleriyle bilinen bir divan şairidir. Ancak hicivleri nedeniyle çok sıkıntılar yaşamış sonra hiciv yazmayı bırakarak tövbe etmiştir. İlk olarak *Hamdi* mahlasını kullanan *Osmanzade*, sonraları tövbe eden anlamına gelen *Tâib* mahlasını kullanmaya başlamıştır. Hayatının

---

<sup>2</sup> Abdullah Kaya, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Tuhfetü'l-Mülük* Adlı Yazma Eseri, Transkripsiyon ve Değerlendirme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004, s.18.

<sup>3</sup> Nişancı Mehmed Paşa, 1721-1728 yılları arasında Mısır Valiliği yapmıştır. Bkz. *Ayhan Buz*, "Sokullu'dan Damat Ferit'e Osmanlı Sadrazamları" Neden Kitap Yay., İstanbul, 2009.

<sup>4</sup> Fâtin Davud, *Fâtin Tezkiresi*'nde (*Hâtimü'l-Eşâr*) "Vefâtına şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi merhûm işbu târihi nazm u inşâd eylemiştir. Göçtü Osmanzâde Tâib ah ah" bilgisini aktarır. Bkz. *Fâtin Davud, Fâtin Tezkiresi (Hatimetü'l-Eşâr)*, Ömer Çiftçi (Haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s. 52.

sonlanmasına sebep olan sivri dilliliği nedeniyle *Nef'i* 'ye benzetilmektedir. Devrindeki sosyal olaylardan, İstanbul yangınları, hayat pahalılığı nedeniyle nohuttan kahve yapılmaya başlanması gibi vesair olayları dile getiren eserler kaleme almıştır. Demirkapı Çiftliği'nde devlet büyükleriyle samimiyetini arttırmış ve onlara eserler sunmuştur. Sultan III.Ahmet tarafından “Melikü’ş-şuara” unvanı verilmiştir. *Osmanzade Ahmed Tâib*, dönemindeki şairler hakkında meşhur kasidesini kaleme almıştır. Yazarımız tarih, ahlak ve hadis alanındaki eserlerinin yanı sıra tercümele de yapmıştır. Arapça ve Farsça bilen müessirin, bazı tanınmış kişilerin eserlerini tertip ederek yeniden yazdığı bilinmektedir. Kaynaklarda “Yazdıklarıyla düşmanlarını zehirleyen, dostlarını neşelendiren” bir kişi olarak tanınmasının yanı sıra, *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*'nin kullanmış olduğu bazı tamlamalardan olan *-bir içim su-* ve *-su gibi ezber-* ifadeleri günümüze kadar gelmiştir.<sup>5</sup>

## 2. ESERLERİ

*Hulasatu'l-Ahlâk (Hikmet-i Ameli)*: Üzerinde çalıştığımız eser olması nedeniyle detaylı açıklama yapılacaktır. Adında da belli olduğu üzere muhtasar bir islam ahlak kitabıdır. Dua cümleleriyle başlanmış olup sonlarında ise Eflatun (Platon) ve Mevlana'ya ait nasihatlerin yer aldığı görülen eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserde, Farsça ve Arapça tamlamalar, mısralar, beyitler, nazımlar, kıtalar, ayetler ve hadisler bulunmaktadır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bu konuyla ilgili talebine istinaden yazılmıştır. Bu eserini *Kınalızâde Ali'nin Ahlâk-ı Alâi* ve *Nasiruddin Tusi'nin Ahlak-ı Nasirî* adlı eserlerinin etkisinde kaleme aldığı bilinmektedir. Eserde çoğunluğu Farsça olmak üzere vezinli sözlerle sanatsal bir anlatım kullanılmıştır.<sup>6</sup>

*Sıhhatâbâd*: Kırk hadis şerhi olan bu eser, III. Ahmet'in yakalandığı hastalıktan kurtulması münasebetiyle 1708 yılında yazılmıştır. Sade bir dille yazılan eserde

<sup>5</sup> Bursalı Mehmet Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri 2, A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen* (Hazırlayanlar), Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 414.

<sup>6</sup> *Hulasatu'l-Ahlak* eserinin “ İ.Ü. Ktp., TY, nr. 1697; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 647; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2376 ” nüshaları bugün elimizde mevcuttur. Metinlerde farklılık olmaması nedeniyle Süleymaniye nüshası çalışmamızda esas alınmıştır. Osmanlıca kavram ve terimlerin günümüz Türkçesine uyarlanması noktasında *Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* Aydın Kitabevi-2011(28.Baskı) sözlüğünden faydalanılmıştır.

hadisler önce mensur şekilde yazılarak açıklanmış sonra birer kıta halinde manzum şekilde açıklanmıştır.<sup>7</sup>

Ahmedü'l-Âsâr fi-Tercemeti Meşâriki'l-Envâr: III. Ahmet'in emriyle yazılan eser, 1710 yılında tamamlanmıştır. *Radyüddîn es-Sâgânî*'nin 2246 hadis eseri olan *Meşâriki'l-Envârî'n-Nebeviyye*'nin tercümesidir. Nispeten sade dil kullanılan eserin iki yazması bulunmaktadır.<sup>8</sup>

Divân: Tertip edilmiş bir nüshası daha bulunmamış olan eserin, bazı kütüphanelerde bulunan farklı yazma nüshalarıyla değişik çalışmalar yapılmıştır. 1497 beyitlik olan bu çalışmalarda; terkib-i bendler, tarihler, kıtalar, rubailer ve 43 beyitlik mi'raciye, 52 beyitlik hazâniyye, 59 beyitlik temmûziyye kasideleri mevcuttur. Bu çalışmalarda hiciv kullanmamış ve çağdaşı olan şairlerden hiç bahsetmemiştir.<sup>9</sup>

Münşeat (Mektûbât ve Muharrerât-ı Nâdire, Tuhfe): Tam olmamakla birlikte 50 mektuptan oluşan eserde; arîza, nevazişnâme, niyaznâmeler, takrir, tesliyetnâme ve teşekkürnâme bulunmaktadır. Nesirlerinin süslü ve sağlam örneklerinden olan mektuplarında çoğunun muhatabı belli olmasa da; Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Reisülküttâb Efendi, Sadâret Kethüdası, Vak'anüvis Raşit Efendi, Halep Naibi, Halep Müftüsü, Kudüs Valisi Osman Paşa, Cidde Valisi Osman Paşa ve Gürânîzâde gibi bazı devlet büyüklerine yazıldığı bilinmektedir. Eserde alt makamın üst makama yazdıkları, üst makamın alt makama yazdıkları, aynı seviye olanların birbirlerine yazdıklarından başka tebrik, teselli ve teşekkür gibi konularda yazılan farklı mektuplar toplanmıştır. 1712 yılında toplanarak dönemin hazinedar ağasına sunulan eserdeki mektuplarında sanatsal bir dil kullanmıştır. İstanbul Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır.<sup>10</sup>

Ahlâk-ı Ahmedî: *Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi*'ye ait olan *Ahlâk-ı Muhsinî* eserinin tercümesi olan eseri, uzlet hayatı sırasında yazılmış ve III. Ahmet'e sunulmuştur.

<sup>7</sup> İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, nr. 3904; Bkz. *Özgür Kıyçak*, "Osmanzâde Tâib Ahmed'in Sıhhat-âbâd'ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu" Uluslararası Necatibey Eğitim ve Araştırmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı V, Balıkkessir, www.unesak.com, 26-28 Ekim 2018, s. 381

<sup>8</sup> İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, nr.1568; Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi, nr. 421/1; Bkz. *Özcan*, "Osmanzâde Ahmed Tâib", DİA, c. 34, s. 3.

<sup>9</sup> Detaylı bilgi için Bk. *Mustafa Yatman*, *OsmanzâdeTâib Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

<sup>10</sup> İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 3904, vr. 17b-55a; nr. 9812; Bkz. *Menderes Coşkun*, "Son Klasik Dönem-Nesir", Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, AKM Yay.,2004,c. V,s. 27.



İbadet, dua, şükür, ihlas, tevekkül, sabır, hayâ ve iffet konularının bazı kısımları çıkarılarak basılmıştır.<sup>11</sup>

Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb: Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi'ye ait olan *Câhiz*'in *Minhâcü's-Sülûk* eserinden tercümesini yaptığı *Mehâsinü'l-Âdâb*'ın özeti olduğu bilinmektedir. 1718 yılında tamamlanıp Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuş olan eserde; padişahlarda bulunması gereken davranışlar, şehzadeler ve vezirlere karşı yapılması gereken davranışlar, sır saklama hakkındaki bilgiler ve giyinme kurallarıyla birlikte saray hizmetçileri hakkında nasihatler içermektedir.<sup>12</sup>

Telhîsü'n-Nesâyihi (Telhîsü'l-Hikem): Mevlana'nın Mesnevi eserinin şarihi olan *Sarı Abdullah Efendi*'ye ait olan *Nasîhatü'l-Mülûk* eserinin manzum ve mensur özetinin tercüme edilmiş hali olan eser 1719 yılında tamamlanarak Sultan III. Ahmet'e sunulmuştur.<sup>13</sup>

Simârü'l-Esmâr (Zübdetü'l-Esmâr(ezhâr) fi'l-Hikâyât, Zübdetü'n-Nesâyihi): *Alaeddin Ali Çelebi*'ye ait olan *Hümayunnâme*'deki Farsçadan Türkçeye tercüme ettiği *Kelîle ve Dimne* hikâyelerinin özeti mahiyetinde olan bu eserini, 1705 yılında tamamlamış ve Sultan III. Ahmet'e sunmuştur.<sup>14</sup>

Hadîkatü'l-Mülûk (İcmâl-i Tevârih-i Âl-i Osman, Hulâsâtü't-Tevârih): Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Gazi'den II. Mustafa Gazi dâhil aradaki padişahlarının hayatları ve bıraktıkları hayratlarından bahsetmektedir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulan eserin birçok nüshası günümüze kadar ulaşmıştır.<sup>15</sup>

Hadîkatü'l-Vüzerâ: Osmanlı Devleti'nde 1703 yılına kadar sadrazamlık görevinde bulunan 108 kişinin biyografileri yazılmış olan eser, *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*'nin en bilinen eseridir. Yazıldığı dönemde esere eklemeler yapılmış, ilk defa ayrı bir kitap olarak hazırlanan esere yapılan zeyiller ile 1854 yılında İstanbul'da, daha sonra 1969 yılında Freiburg'da basımı yapılmıştır.<sup>16</sup>

---

<sup>11</sup> Murat Turğut, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlak-ı Ahmedî İsimli Eseri* (İnceleme-Metin-İndeks), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2019.

<sup>12</sup> Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1895, Hüsrev Paşa, nr. 933; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, nr. 6965; Bkz. Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", DİA, c. 34, s. 4.

<sup>13</sup> Mustafa Yatman, *Age.*, s. 15.

<sup>14</sup> Murat Turğut, *Age.* s. 40

<sup>15</sup> Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, nr. 1471; Bkz. Oktay Çanaklı, *Hadîkatü'l-Mülûk*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

<sup>16</sup> Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Coşkun Üçok (Çev.), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 279.

## I. BÖLÜM

### OSMANZADE AHMED TAİB EFENDİ ve HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE) ADLI ESERİNDE AHLAK ANLAYIŞI

#### 1.1. AHLAKIN TANIMI VE MAHİYETİ

*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*'nin *Hulasatu'l-Ahlak (Hikmet-i Ameliye)* eserini anlamak için öncelikle bu eserin İslam Ahlak Düşüncesi'nin neresinde olduğu ve ne şekilde etkilendiğini belirlemek lazımdır. Bu bakımdan incelendiğinde *Hulasatu'l-Ahlak* eserinin, *Kınalızade Ali Efendi*'nin *Ahlak-ı Alai* eserini ana kaynak kabul ettiği tahmin edilmesinin yanı sıra *Ahlak-ı Alai* eserinden hiçbir yerde bahsetmemesi ve atıfta bulunmaması dikkatimizden kaçmamıştır. Bu sebeple müellifimizin eserinde *Nasıruddin Tûsi*'nin yazmış olduğu *Ahlak-ı Nâsırî* eserinden çok daha fazla etkilendiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın yazılış sebebini ise müellifimiz “*Cümlenin mail ve mezayasını havi ahlak-ı aliyedir ki fühul-u ulema ve vücud-ü füzela cezalet-i terakib ve vecazet-i ibaretinde müttefiklerdir. Lakin bazı kimseler bi taamük nazar-ı fehm ve idrak-i aşır olmayın ta'mimen lefea zabt ve hıfzı mükteza olan mevad-ı kemal icazıyla intihab olunub hūlasatü'l ahlak tesmiye olundu*”<sup>17</sup> sözleriyle ifade etmektedir. *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*, kitabına *Hulasatu'l-Ahlak* adını vermesi ile bahsedilen ahlak eserlerinin kısaltılmış olduğunu ve böylece daha faydalı olacağını, akılda kalacağını vurgulamaktadır. Yani bizim fiil ve amellerimize, davranış ve hareketlerimizin kesinlikle etkisinin olduğunu ve bu müdahaleye pratik felsefe'nin (ameli hikmet) katkısının önemini belirtmiştir. *Osmanzade Ahmed Tâib*, irademiz ve gücümüzün yetebileceği şeylerin yani Hikmet-i Ameli'yi Bireysel Ahlak, Erdem ve Faziletler/Reziletler, Aile Ahlakı/Et-tedbirü'l Menzil ve Toplumsal Ahlak/Et-tedbirü'l Medine diye kısımlara ayırmıştır.

Yazarımız ahlak ilmini; ev yönetimi ve şehir yönetimi olarak görmüş, pratik bilgilerin (ameli hikmet) onlardan meydana geldiğini belirtmiştir. Her kimse için güzel ve kötü ahlakın neler olduğunu bildirmiştir. Ahlak ilmiyle ilgilenilmesi gerektiğini,

---

<sup>17</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 647, s.1

eğer gerektiği gibi ilgilenilmezse kişinin kendi ahlakını terbiye edemeyeceğini söylemektedir. Hangi şeyler güzel görülmüş ise yapılmaya çalışılmalı, hangi şeyler kötülenmiş ise uzak durulması gerektiğini bildirmektedir. Bu sebeple kişinin toplum içerisinde veya yalnız olmasının önemli olmadığını, her zaman güzel ahlaklı olunması gerektiğini yani cömert, namuslu ve yumuşak huylu olunması gerektiğini; cimri, bayağı ve öfkeli olunmaması gerektiğini belirtmektedir.<sup>18</sup>

Ahlak ilmi, ameli hikmetin ilk olarak insan tabiatındaki fiil ve hareketleri üzerine inceleme yapmaktadır. Bu bakımdan ahlak ilmi insanın yapması gereken güzel davranışlar ile uzak durması gereken kötülenmiş davranışları incelemektedir. Bu durum itibariyle ahlak ilminde güzel görülen fiiller ile kötü görülen fiillerin seçilmiş olarak oluşması konusunda insan doğrudan incelenir ve davranışları dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda *Osmanzade Ahmed Tâib*, ahlak ilmi ile tıp ilmi arasında bir etkileşim görmüştür. Çünkü insan nefisini inceleyen ahlak ilminin, tıp ilmi sayesinde beden ve ruh sağlığını koruyup devamını sağlayarak, hastalıklara yakalanıldığında tekrar sağlığa kavuşturulmasını mümkün kılmaktadır. Fakat nasıl ki tıp ilminde ilaçlar tüm hastalıkları tedavi edemiyorsa, ahlak ilminin de etkili olmadığı insanlar bulunmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun ahlak ilmini öğrenmek, davranışları kısmen bile düzeltse yeterli olmaktadır.<sup>19</sup>

## 1.2. BİREYSEL AHLAK, ERDEM VE FAZİLETLER/REZİLETLER

*Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*, kişinin sürekli olarak yaratılış gayesine uygun bir hayat yaşaması için yeterli donanımın kendisinde bulunduğunu ve bunların neler olduğunu eserinin girişinde bahsetmektedir. Beğenilen güzel davranışların hepsinin birer erdem olduğu, kötülener çirkin davranışların ise rezillikler olduğunu bildirmiştir. Güzel ahlak esaslarının ana başlıklarının “*hikmet, iffet, şecaat ve adalet*”<sup>20</sup> olduğunu belirtmiş ve diğer çeşitlerinin ise bu ana başlıkların altındaki türleri olduğunu bildirmiştir. *Ahlak-ı Nasırı*’den nakletmiş olduğu ahlaki esasların aşırılıkları yani ifrat ve tefritinin rezil şeyler olduğunu tek tek açıklayarak anlatmıştır. *İmam-ı Gazali*’nin *İhya-yı Ulum* eserinde ise adalet erdeminin; hikmet, iffet ve şecaat birleşmesinden

<sup>18</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu’l-Ahlak*, s.1

<sup>19</sup> Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak-ı Alai*, s.55-59

<sup>20</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu’l-Ahlak*, s.2-10

olacağını nakletmiş, adil insanın ise bu üç erdeme sahip olduğunu bildirmiştir. Eğer bu erdemlerden bir tanesi bulunmaz ise zulmün ortaya çıkacağını söylemektedir.

*Osmanzade Ahmed Tâib*, eserinde bahsetmiş olduğu dört ana faziletin kendi içerisindeki türlerini de belirterek ayrı başlıklar halinde açıklamıştır. Bunlardan **hikmet** faziletinin kendi içerisinde yedi çeşit olduğu ve bunların; zeka (akıl yürütme), sürat-i fehm (çabuk anlama), safa-yı zihn (zihin duruluğu), sühuleti taallüm (kolay öğrenme), hüsn-ü taakkul (güzel düşünme), tahaffuz (ezberleme) ve tezekkür (düşünme) olduğunu bildirerek ayrıntılı olarak açıklamıştır. **İffet** faziletinin kendi içerisinde on iki çeşit olduğu ve bunların; haya (ar ve namus), rıfk (incelik), hüsn-ü hüda (güzel hidayet), müsahelet (kolaylık), daat (arzuları dizginleme), sabr (tahammül gösterme), kanaat (yetinme), vakar (ağırbaşlılık), vera (samimi kulluk), intizam (düzgünlük), hürriyet (özgürlük) ve sehavet (cömertlik) olduğunu ayrıntılı olarak açıklamaktadır.<sup>21</sup> **Şecaat** faziletinin kendi içerisinde onbir çeşit olduğu ve bunların; kibr-i nefis (nefsin büyüklüğü, izzeti), necdet (yiğitlik), uluvv-i himmet (yüksek gayretlilik), sebat (kararlılık), hilm (yumuşak huy), sükun (sakinlik), şehamet (akıllıca yiğitlik), tahammül (katlanmak), tevazu (alçakgönüllülük), hamiyet (gayret etmek) ve rikkat (acımak) olduğunu ayrıntılı şekilde açıklamıştır.<sup>22</sup> **Adalet** faziletinin ise oniki çeşit olduğunu ve bunların; sadakat (bağlılık), ülfet (kaynaşmak), vefa (sözünde durmak), şefkat (merhamet), sıla-i rahm (akrabaya yardım), mükafat (iyi karşılık), hüsn-i şirket (iyi ortaklık), hüsn-ü kaza (güzel hüküm), teveddüd (kendini sevdirme), teslim (itaat etme), tevekkül (iş Allah'a bırakma) ve ibadet (Allah'a kulluk) olarak sıralandırılmış olan tüm erdemlerin, *Ahlak-ı Nasırı* ve diğer ahlak kitaplarında bu şekilde izah edildiğini açıklamıştır. Bu faziletlerin de ifrat ve tefritinin rezillik olduğunu ayrıca bildirmiştir.<sup>23</sup>

Bahsedilen dört çeşit faziletin aynı sayıda da zıttının bulunduğunu ve bunların ise; hikmet'in zıttı cehl, iffet'in zıttı fücür, şecaat'ın zıttı cübn ve adalet'in zıttı cevr olduğundan söz etmiştir. Bir de bahsedilen erdemlere benzeyen ancak yazarımızın rezillik olarak tarif ettiği tanımlar vardır.<sup>24</sup>

<sup>21</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s.3-7

<sup>22</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s.7-8

<sup>23</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s.8-10

<sup>24</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s.11-14

Erdemlerden ve rezillik olan davranışlardan bahsettikten sonra, kazanılmış olan erdemlerin nasıl ve ne şekilde korunması gerektiğine dair yöntemlerden bahsetmektedir. Ahlaki hastalıkların tedavisi hakkında reçeteler sunmuştur.<sup>25</sup> İnsanın mutluluk ve olgunluğa ulaşabilmesi için toplum ile beraber yaşaması ve kaynaşmasının mecburiyet olduğundan da bahsetmiştir. Çünkü bir kimse huzurlu olması ve yetkinlik elde edebilmesi için insanların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kişinin saadete ve olgunluğa kavuşabilmesi için çevresindeki insanların da etkili olduğunu göstermektedir. Huzur ve mükemmelliğin elde edilebilmesinde kişiden aileye, aileden halk kitlesine doğru olarak büyüyen bir genişlemenin mümkün olduğundan bahsedilmektedir.

### 1.3. AİLE AHLAKI/ET-TEDBİRÜ'L-MENZİL

*Osmanzade Ahmed Tâib*, aile ahlakı ilmini (et-tedbirü'l-menzil) açıklamış, gerekliliğinden ve faydalarından bahsetmiştir. Aile ahlakından bahsedilen ise, bir kimsenin bu ilim sayesinde ailesiyle arasındaki düzen ve tertibe uygun şekilde geçim yapabilmesini konu almaktadır. İnsan diğer yaratılmışlardan üstündür. Ev halkı eş, çocuklar, hizmetkârlar ve diğer yakınlardan oluşmaktadır. Bahsedilmiş olan kimselerin dünyadaki şerefi ve ahiretteki mutluluğu kazabilmesi için yöntem, usul ve kanunlara göre davranmaları gereklidir. Bu yöntem ve usuller, toplumun yalnızca aklını kullanarak sahip olacağı şekilde açıkça ortada değildir. Birçoğu teorik (nazari)'dir. Filozoflar ve ahlakçılar onların kaynaklarını bulup delilleriyle bir araya getirmişlerdir. Bu kaynak ve delillerin toplamına "Aile Ahlakı" demişlerdir.<sup>26</sup> Aile fertlerinin karşılıklı olarak görev ve sorumluluklarından söz eder. Sosyal bir varlık olan insanın yalnızlıktan uzak durarak topluma karışması gerektiğini düşünmektedir. Medeni olmak insan tabiatında vardır. Bundan dolayı insan halkın içerisinde yaşayabilmesi ve insan neslini sürdürebilmesi için en temel gereksiniminin ev (menzil) olduğundan bahsetmiştir.<sup>27</sup> Ailedeki nizamın ne şekilde oluşturulabileceği üzerinde durmuş ve ailede baba olmanın önemine işaret etmektedir. Evde düzen ve intizamı

<sup>25</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s.14-38

<sup>26</sup> Kınalızade Ali, *Devlet ve Aile Ahlakı*, (haz. Ahmet Kahraman) s. 11; Bkz. Hasan Ocak, *İslam Ahlak Felsefesinde Et-Tedbirü'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı Etrafında Ele Alınan Başlıca Meseleler*, 21. YY. *Aile Sempozyumu*,14-16.11, İzmir, Türkiye, 2014; İslam Ahlak Felsefesinde Et Tedbirü'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı. *Journal Of Intercultural And Religious Studies*, 6(6), 2014, 85-118.

<sup>27</sup> Kınalızade Ali, *Ahlak-ı Alai*, s. 13-14

saylayan kişinin yani aile reisinin koca olduğunu bildirmektedir. Ancak erkeğin yani kocanın hâkimiyetini vurgularken kadının da önemine dem vurmaya ihmal etmemektedir. Bu anlatılanlardan sonra kadınların da türleri olduğunu bildirmiş, hangileriyle evlenilmesinin uygun olduğunu ve hangilerinden ise evlenilmemesi gerektiği konuları üzerinde durmuştur.<sup>28</sup> Evlilik sonrasında eşler arasındaki görev ve sorumluluklardan bahseder. Çok eşliliğin yerine evde huzurun ve adaletin olması adına tek evlilikten bahseder. Evlilik birlikteliğinin neslin devamı için önemli olduğuna işaret etmekte, evde huzurun kaybolmasında eşlerin boşanmasının gerekli olacağı konulardan söz etmektedir.<sup>29</sup> Devlet Ahlakı da aile ahlakının bir uzantısı olarak görüldüğünden, kişisellikten toplumsallığa doğru büyüyen sosyalleşmenin sonucundadır. Aile ahlakı anlatılırken toplum düşüncesine dikkat çekilmiş, toplumun meydana gelmesini sağlayan kişiler, bunların beraber yaşama zorunluluğu ve bu mecburiyet karşısında sağlanması gerekli düzen konusu üzerinde durulmuştur. Şehir/devlet, halkının düzenli hayat sürebilmesini sağlayan ve toplumu mutluluğa ulaştıran kurum; reis/başkan ise halkın düzenini ve yönetimini sağlayan kişi olarak görülmüştür. Bu sebepten dolaydır ki şehri/devleti büyük ve makro bir aile şeklinde düşünmektedir. Bu makro ailede reis/başkan, baba olarak görülmekte; halk ise ailenin diğer bireylerini oluşturmaktadır.<sup>30</sup> Bu çerçevede kişiden aileye, aileden halka doğru giderek büyüyen bir ahlak anlayışı mevcuttur.

#### 1.4. TOPLUMSAL AHLAK/ET-TEDBİRÜ'L-MEDİNE

Müellifimiz, Toplumsal Ahlak (Et-tedbirü'l-Medine) dediğimiz şehir/devlet ahlakından da ayrıca bahsetmektedir. Bu başlık altında toplum ile şehir/devlet ilişkileri gösterilmektedir.<sup>31</sup> Burada insan ırklarındaki genel olarak davranışlarının güzel ve çirkin yönleri anlatılmış olup bu toplumlar ile geçinme yollarından bahsedilmektedir. Ayrıca genel olarak insan karakterlerinin analizi yapılarak toplumsal kaynaşmanın yolları gösterilmiştir. Et-tedbirü'l-Medine'ye yani reise/başkana ve politikaya gerek duyulması, şehrin/devletin ana temelini oluşturacak ve toplumu bir arada olmasını sağlayacak bağlılığa ihtiyacı nedeniyle; erdem sahibi insanların diyarı olan Medine-i

<sup>28</sup> Osanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s. 46-53

<sup>29</sup> Kınalızade Ali, *Ahlak-ı Alai* s. 60-84

<sup>30</sup> Kınalızade Ali, *Ahlak-ı Alai* s. 188

<sup>31</sup> Osanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s. 61-77

Fazıla'nın tanımlanması, şehirlerin/devletlerin çeşitleri, padişah ve reayasının görevleri ve mesuliyetleri gibi önemli konuları işlemektedir. Bu konuların ana temelinin kişinin uygarlaşmaya (temeddün) ihtiyaç duyması olarak incelemektedir. Yazarın görüşünde ise insanın yaratılış gereği halk arasında yaşaması mecburidir. Bu mecburiyet kişiyi toplum ile birlikte yaşamaya zorlar. Toplumun huzurlu ve düzenli bir şekilde yaşayabilmesi için ise "tedbir"e yani siyasete ihtiyaç vardır. Çünkü kişi toplum içerisinde yaşama mecburiyetinin neticesinde, sınırsız isteklerini elde edebilme konusunda hırslı bir varlıktır. İnsanoğlunun hırsı ise bir arada yaşanan halkın huzurunu kaçırabilir ve kişinin nefsinin kuşatan zarar meydana getirecek bir davranıştır. Bu durum ise "tedbirli medine"yi zorunlu hale getirmektedir.<sup>32</sup>

*Osmanzade Ahmed Tâib, Farabi'*ye ait olan *Medine-i fazıla* ve *medine-i gayr-i fazıla*'dan bahsetmiş ve padişahların izleyeceği yolu tarif etmiş, bu şehrin (ya da devletin) mensuplarını tanıtmıştır. Bir şehre/devlete medine-i fazıla denilebilmesi için dirlik ve düzenin olması gerekmektedir. Medine-i fazıla'yı tarif ettikten sonra medine-i gayr-i fazıla'dan bahsetmiştir. Faziletli şehrin/devletin özelliklerinin zıttı olan yani kötülüklerin ve bozgunculuğun olduğu şehir/devlet olarak tanımlar.<sup>33</sup> Faziletli şehrin/devletin üyelerini sahip oldukları becerilerine ve mesleklerine göre ayırır. Bunların dışındakileri ise faydasız bitkiler olarak görür. Çünkü erdemli şehir bostana benzemektedir.<sup>34</sup> Medine-i gayr-i fazıla'yı da tanıttıktan sonra 3 çeşit olduğunu bildirmiştir. Bunların ise medine-i cahile-i sibe'yye ve behimiyye, medine-i fasika bir de medine-i dalle olduğunu kısaca bildirmektedir. Ancak bu çeşitlendirmeyi faziletli şehir için yapmamıştır. Çünkü medine-i fazıla kendi içerisinde vahdeti barındırmaktadır. Bu sınıflandırmanın arkasından erdemli şehrin/devletin yöneticisinin yani padişahın özelliklerini, halkına karşı mesuliyetlerini ve hangi siyaset (tedbir) yolunu izleyeceğini izah etmektedir. Bize *Eflatun* ve *Farabi*'nin bahsetmiş olduğu bilge-kral tasvirini yapar. *Osmanzade Ahmed Tâib Efendi*, *Medine-i Fazıla*'dan bahsederken içinde yaşadığı Osmanlı Devleti'ni esas almıştır.

<sup>32</sup> Kınalızade Ali, *Ahlak-ı Alai* s. 140

<sup>33</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s. 69

<sup>34</sup> Osmanzade Ahmed Tâib, *Hulasatu'l-Ahlak*, s. 70-71

## II. BÖLÜM

### HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)'İN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ VE ORJİNAL METİN

#### HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)'İN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

##### [1] BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Hamd ve sena merasimi, âlemlerin sahibi hazretlerinedir. Salat ve selam da bütün yaratılmışların efendisinedir (seyyid-ül enâm). Allah'ın rızası ve yüceltmesi (tekrim) ailesine (âline) ve ashab-ı kiramına takdiminden sonra bu vesile ile onun dostlarının aşına olunan övülmüş özellikleri ile bitirilir. Ahlak ilmi, evin yönetimi ve şehrin yönetimidir ki pratik bilgiler onlardan meydana gelerek oluşmuştur. İnsani duygularını mükemmelleştirmiş kişi, mutluluğu kazanıp, temizliği ve kutsiyetini elde etmiştir. Bu ilim ile uğraşmayan kimse gerektiği gibi ahlakını terbiye edemez. Çünkü bu şerefli ilim ahlaktan ve insani fiillerden bahseder. Bu sebeptendir ki hangi şeyler övülmüş ve güzel görülmüş ise alınır. Kötülenmiş ve yerilmiş fiillerden uzak durulması gerekir. Bunun üzerine filozofların ileri gelenleri ve büyük âlimler, felsefi ve bilim ile ilgili hususları içeren birçok kitabı kaleme almışlardır. Âlimlerin ve faziletliilerin ileri gelenleri, ahlakın düzgün ifadeleri ve düzgün tamlamalarında hemfikirdirler. Fakat bazı kimselerin, görüp anlamada ve idrak etmede derinleşemeyenlerin faydalanması için ezberlenmesi ve korunması gerekli konular tam bir mükemmellekle seçilerek, ahlakın özü [2] olarak isimlendirilmiştir. Allah istediği ve razı olduğu şekilde bu konuda muvaffak etsin, yapmak istediğimiz şeyleri de en güzel ve en hayırlı şekilde sonlandırsın. Her şey ondan umulur, tek yardımcı O'dur.



---

BU MAKALE EN GÜZEL AHLAKIN ESASLARINI ORTAYA KOYMAK İÇİN  
ANLATILMIŞTIR

---

Güzel ahlakın tür ve çeşitleri çok olsa da dört temeli vardır. Bunlar: 1-Hikmet, 2-İffet, 3-Şecaat, 4-Adalettir.<sup>35</sup> Bunların dışındakiler alt kısımda olan çeşitleridir. Belirtilen ahlak, iki taraftır ki o da ifrat (aşırıya gitmek) ve tefrittir (hafife almak). Rezillik olan şeylerdendir. Örneğin; basiretin orta yolu hikmettir. Onda aşırıya gitmek kurnazlık, hafife almakta ahmaklıktır ki, her ikisi de rezilliktir. Kurnazlık, sahtekârlık ve hile ile akıl gücü ve dalga geçilen, alay edilen tuhaf işlerle kandırmaktır. Ahmaklık ise, gerçekleri anlayıp ayırt etmede aklını kullanabilme yeteneği olmamasıdır. Övülmüş olan güzel ahlakı, kötü işlerden ayırmaya ve seçmeye gücü yetmez. Şehvet kuvvetinin ölçüsü iffettir. Aşırılığı günahkârlık, hafife alınması zayıflıktır. Günahkârlık (fücur), dini kurallar dairesinde ve düşüncesinde haddi aşarak, haram işleyip kötülüklerden ve hatalardan hoşlanmaktır. Zayıflık (humûd) tamamen şehveti terk etmeyi helal (mubah) görmektir. Hiddet kuvvetinin ölçüsü şecaattir. Aşırısı öfkelenmek, hafife alınması korkaklıktır. Öfkelenmek, kendisine fayda vermeyen davranışlara sürükleyerek, alakasız kimseler ile sebepsiz yere karşı karşıya gelerek, kavga çıkartıp ya zarar verir ya da kendisine zarar verdirtir. Korkaklık, akıl yoluyla acele etmeden, beğenilmiş olandan vazgeçmeden ve karşı karşıya geldiğinde haklı olduğu konularda, tartışmaya girmekten gereksiz yere çekinmektir.

**[3]** Fiili kuvvetin ölçüsü adalettir. Bunun aşırılığı ve hafife alması yoktur. Ancak bir zıttı vardır ki ona haksızlık (zulüm) derler. *Ahlak-ı Nâsirî*'de böyle anlatılmıştır.<sup>36</sup> Ama İmam-ı Gazali aleyhürrahme "*İhya-yı Ulûm*" (*İlimleri Canlandırma*) 'da buyurmuşlar ki; adalet alışkanlığı hikmet, iffet ve şecaat birleşmesinden ortaya çıkan bir davranıştır. Bu erdemin zirvesi ise Allah'ın nasip ettiği bir kimsede birleşmesi sonucunda adil insan meydana gelir. Bu üç erdemin toplamına

---

<sup>35</sup> Bkz. Kindi, *Tarifler Üzerine, Felsefî Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya), İstanbul, 2002; Farabi, *Tenbih ala Sebili's-Saade*, (çev. Hanifi ÖZCAN), İFAV Yay., İstanbul, 2005; *İlimlerin Sayımı*, (çev. A. Arslan), Vadi Yay., Ankara, 1999; *Mutluluğun Kazanılması*, (çev. A. Arslan), Vadi Yay. Ankara, 1999; *es-Siyasetü'l-Medeniyye*, (çev. Komisyon, Kültür Bakanlığı Yay.), İstanbul, 1980; İbn Sina, *Uyun eI-Hikme*, (H.Ziya Ülken neşri), Tarih Kurumu, Ankara, 1953; İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlak (Ahlakı Olgunlaştırma)*, (çev. Komisyon, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.), Ankara, 1983; Nasıruddin et-Tusi, *Ahlak-ı Nasirî*, (çev. Abdulvahhab Taştan), Ankara, 2005; Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, (haz. Mustafa Koç), Klasik Yay., İstanbul, 2007

<sup>36</sup> Tusi, Age., s. 116; ayrıca bkz. *Seçkinlerin Ahlakı*, (çev. Anar Gafarov), İz Yay., İstanbul, 2017, s. 118

adalet derler. Haksızlık (zulüm), bahsedilen erdemlerin birisi yok olduğunda ortaya çıkar.<sup>37</sup> Bu makalede;

---

ADI GEÇEN ERDEM ÇEŞİTLERİNDE BAHSEDİLMEMİŞ OLAN KONULAR  
ANLATILMAKTADIR

---

Her ne kadar adı geçen erdemlerin içerisinde bulunmuş olan, çeşitleri arasında bahsedilmemiş konular çok olsa da, yine de bilinenleri bunlar olduğundan bahsedilmiştir.

Öncelikle HİKMET konusu içerisinde bulunan fakat bahsedilmemiş erdemler yedi çeşittir: 1-Zekâ (akıl yürütme), 2-Sürat-i fehm (çabuk anlama), 3-Safa-yı zihn (zihin duruluğu), 4-Sühulet-i taallüm (kolay öğrenme), 5-Hüsn-ü taakkul (güzel düşünme), 6-Tahaffuz (ezberleme), 7-Tezekkür (düşünme). Zekâ öyle bir melekedir ki, onun sayesinde ön bilgiyle çabuk sonuca varılır. Sürat-i fehm bir melekedir ki, onun sayesinde lüzumlu bir şeye gerekli bilgiyle çabucak ulaşılması sağlanır. Safa-yı zihn bir melekedir ki, onun sayesinde kişi kendi sıkıntılarını giderip iyi sonuçlar çıkarmaya yetenekli olur. Suhulet-i taallüm bir melekedir ki, onun sayesinde kendisinde net olması ve çabuk karar vermesi gelişir. Kafasının dağınıklığı, fikirlerine engel olmayıp istediği tarafa yönelmeyi sağlamış olur. Hüsn-ü taakkul [4] bir melekedir ki, onun sayesinde öğrenmek istediği konu hakkında yetecek bilgi kadar ezberleyerek öğrenir. Şöyle ki ne yapılması gereksiz bir şeyi bırakıp terk eder, ne de bilmediklerini kullanmaya çalışır. Tahaffuz bir melekedir ki, onun sayesinde kendisinin akıl erdirerek öğrendiği tarzda ve hayalindeki şekliyle aklına kaydeder. Tezekkür bir melekedir ki onun sayesinde kendisinin ezberlediği nesnelere istediği zaman aklına getirip söyler.

İFFET konusu içerisinde bulunan bahsedilmemiş erdemler oniki çeşittir: 1-Haya (ar ve namus), 2-Rıfk (incelik), 3-Hüsn-ü hüda (güzel hidayet), 4-Müsahelet (kolaylık), 5-Daat (arzuları dizginleme), 6-Sabr (tahammül gösterme), 7-Kanaat (yetinme), 8-Vakar (ağırbaşlılık), 9-Verâ (samimi kulluk), 10-İntizam (düzgünlük), 11-Hürriyet (özgürlük), 12-Sehavet (cömertlik).

---

<sup>37</sup> Bkz. Gazali, *İhyâu Ulumi'd-Din*. (çev. Ahmet Serdaroglu), İstanbul, Bedir Yayınevi, 1975, c. 2, s. 49

Haya, hoş olmayan bir işi isteyerek yapmasından suç işlediği hissiyatına kapılıp etkilenmesidir.

Rıfk, sonucu güzel olan işlerde gerekli özeni kendisi göstererek saygı duymasıdır.

Hüsn-ü hüda, kendi kendisini tüm ahlaki değerlerle süslemeyi istemektir.

Müsahelet, kendi görüşüne karşı gelerek çelişkili açıklamalar ve anlaşmazlıklardan uzaklaşıp, karşılıklı olarak iyi davranışta bulunarak fikir birliği sunmaktır.

Daat, cinsel isteklerinde hareketlenme başlanıldığı, zaman nefesine sahip çıkarak seçimde bulunmaktır.

Sabr, kendi arzularına yönelmeyerek, sebep olan isteklerinden korunup, dayanma gücü göstermektir. Öyle ki arzu edilen çirkin şeyler, aşağılık ve rezil işlerdir. Şu halde sabır da iki çeşittir. Biri günahlara karşı sabredip sessiz kalmaktır. Yani kendisine [5] gösterilen, şeytanların günah mekânları ve günaha sokacak işlerde haramdan uzaklaşarak doğru yoldan çıkmamaya sabır göstermektir. Bahsedilen sabır budur. İkinci çeşidi musibetlere ve belalara karşı sabırdır. Yani kendisinde üzüntüye sebep olacak şeyler bela, sıkıntı, ayrılık ve felakettir. Bu şeyler başa geldiğinde çirkin işlere yönelmeyip tahammül göstermektir. Halk arasında sabır en çok bu manada kullanılır. İki de geçerli olup övülmüştür.<sup>38</sup>

Kanaat, kendine ait olan kelimelerle, kişilik özellikleriyle ve kullandığı kolay şeyler ile yetinip daha fazla istememektir. Ama bu eylem öncelikle halinden memnun olarak toplanılır. Nasıl ki ticaretle meşgul olanlar ve başka iş yapanlardan bazı rezil insanlar olduğu gibi, en aşağı şekilde geçim yaparak kanaat edip, malını çoğaltmak için birikim yaparlar. Bu huy özelliği kanaat değildir. Buna Taktîr (yeme-içme, giyme ve ev ihtiyaçlarından kısıp, çok mal ve para biriktirmek, damıtmak) derler. Rezilliktendir. Akla ve dine göre kabul edilmemiş ve ayıplanmıştır.

Vakar, kendisinin kazandığı üstünlükleri ve istekleri deneyip, gönül rahatlığı ve temkinli olarak yaparak, uygun olmayan acelecilik ve süratten kaçınmaktır. Ancak bir özelliği kazanması ya da kaybetmesi, fark etmeksizin kişinin kendi takvasıdır.

---

<sup>38</sup> Bkz. Kınalızade, *Age.*, s. 212

Vera, kişi kendi amacının Allah'ın razı olacağı güzel davranışları, bağlılıkla ve sũrekli yaparak, gevşekliğin ve eksikliğin olmamasıdır.

İntizam, kişi kendisinde bulunan tecrũbesini ve faydalı fikirlerini, yumuşatarak dũzenleyip ve uygun gũrerek, alışkanlık haline getirmektir.

Hũrriyet, kişinin çalışarak kazandığı malını, güzel niyetlere harcamaya gũcũ yetebilmesi, kũtũ kazançlar edinerek [6] ve çirkin masraflara harcamaktan kaçınmaktır.

Seha kendi malını ve mũlkũnũ tũketmesinin çok kolay ve basit olmasđdır. řũyle ki, hak edilmiş olan gerekli miktarı, layık ve uygun olan konuya harcayabilmek için zahmet çekmektir.

Sehavet dini bakışa gũre akıl olũsũnde faziletliilerin fazileti olan ayrıcalıklı, güzel huylardadır.

Cũmertlik vASFına ulaşanlar için ayetler ve hadisler olduğundan ayrıca bağımsız olarak kitap yazılabilir. Cũmertliđin de çok eşitleri vardır. Bu hususta sekiz çeşit bahsedildi:

1-Kerem, 2-İsâr, 3-Afv, 4-Mũrũvvet, 5-Neyl, 6-Mũvasat, 7-Semahat, 8-Mũsamehat'tır.

Kerem, menfaati ve faydası tam olan işlerde, meseleye gũre çok malını kolaylıkla ve gũnũl hoşnutluğu ile verebilmektir.

İsâr, mal ve ihtiyacı olan eşyalara, kendisi muhtaçken kendisinden sonrakilerin ihtiyacını gũrerek onlar için harcayarak, kendisi de tahammũl gũsterip sabır etmesidir. Bu çok bũyũk bir meziyettir.

Afv, intikam almaya ve cezalandırmaya gũcũ varken vazgeçmektir. Eğer cezalandırmak yerine de bağışlarsa çok daha güzel olur.

Mũrũvvet, malından çok harcayarak, başkalarına fayda sağlayabilmek adına yardım ederek, kendisini bu şekilde sũsleyerek dũzenli olmayı kabul etmektir.

Neyl, kendisinin beğenilen işlerinin ve bũkũlmũř ahlakının devam etmesi sebebiyle, ũvũnũp sevinmektir.

Muvasat, arkadaşlarının, sadık dostlarının, kardeşlerinin ve akrabalarının yaşayabilmesi için önemli işlerine yardım edip ve destek çıkararak, malında ve giyiminde onları da ortak ederek paylaşmaktır.<sup>39</sup>

**[7]** Semâhat, verilmesi vacip veya gerekli olmayan nesnelere, kendisini rızası ve gönül huzuruyla verebilmektir.

Müsâmahat, terk etmesi vacip ve gerekli olmayan nesnelere, başkasının yararı ve rızası için özgür iradesiyle terk edebilmektir.

ŞECAAT başlığı altında toplanan faziletler on bir çeşittir: 1- Kibr-i nefis 2- Necdet 3- Ulüvv-i himmet 4- Sebat 5- Hilm 6- Sükûn 7- Şehâmet 8- Tahammül 9- Tevâzu' 10- Hamiyyet 11- Rikkat'dir.

Kibr-i nefis, fakirlik veya zenginliğe alaka ve rağbet göstermeyerek, halkın övgüsüne veya kınamasına, reddine veya kabulüne bakmadan, uygun olana ya da olmayana katlanabilmektir. Şartların değişmesi ve tehlike belirmesi ile ettiği yardımı kısıtlamamasıdır.

Necdet, korkunç durumlarda ve saldırılar karşısında, sabır ve sebat edip korkması nedeniyle yanlış yapmamaktır.

Ulüvv-i himmet, kişinin yüceliklere ulaşmayı azmederek gözünü oraya dikip bu dünyanın yücelik, makam ve yüksek mevkiye sırtını dönerek zillete düşmemektir.

Sebat, olgunlaşma yolundaki acı ve zorluklara sabır ederek, belalara karşı koymaya güç yetirebilmektir.

Hilm, insani değerleri hakkıyla benimseyip, acıları ve yakalanmış olduğu zorlukları öyle karşılamalı ki, öfke ve aşırı kızgınlık fırtınaları ile sarsılarak ağırbaşlılığını kaybetmemektir.

Sükûn, husumet ve düşmanlıklar **[8]** gibi vesair durumlarda seviyesizlik etmemektir.

Şehâmet, kişinin şerefli üstün vasıflar edinip ve yüce mertebeler elde etmeye azimli olarak, güzel sözlü ve takdire şayan olmasıdır.

Tahammül, kişinin pek çok fazilet ve güzellikler elde etmek için tüm gücünü kullanmasıdır.

---

<sup>39</sup> Bkz. Kınalızade, *Age.*, s. 296; Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 192 vd.

Tevazû, kişinin makam ve mevki olarak alt düzeydekilere büyüklenmeyip üstünlük iddia etmemesidir. Sahip olduğu makam ve mevki kendinden değil, Allah'ın fazlı olduğunu bilmesidir. Bu nedendir ki tevazû, makam sahiplerinde çok daha güzeldir.

### **Beyit,**

*Tevâzu' zi-gerden-i firâzân nikû'st \* Gedâger tevâzu' koned hûy-i û'st*

*Tevazunun yüce insanlarda olması takdire şayandır.*

*Fakir mütevazi olursa bunun kıymeti yoktur, çünkü tevazu onun huyu ve adetidir.*

Ama tevazû menfaat sağlamak veya zararı önlemek için olursa, ona “daat” derler. Tevazû demezler.

Hamiyyet, nefsin dokunulmazlığını koruyup ona saygı göstermekte, en üst düzeyde gayretli ve yeterli olmaktır.

Rikkat, aynı cinsten olanların (Ebnâ-yı cins) karşılaştığı acı ve zorluklardan, acı ve üzüntü duymaktır. Şu şartla ki; davranışlarına ve sözlerine çelişki ve noksanlık gelmeden sadece hemcinslerine iyilik etmeye çalışmalıdır.

---

ADALET başlığı altında toplanmış olan faziletler oniki çeşittir:

---

1- Sadâkat 2- Ülfet 3- Vefâ 4- Şefkat 5- Sıla-i rahm 6- Mükâfat 7- Hüsn-i şirket 8- Hüsn-i kazâ 9- Teveddüd 10- Teslîm 11- Tevekkül 12- İbâdet.

Sadâkat, o sevgidir ki, dostun tam rahatlamasına ve dinlenmesini sağlamasına sebep olur. Yani [9] kendisinin her uzak durduğu şeyden dostunu da uzaklaştırır, kendini arzu ettiğini dostuna da sunar.

Ülfet, bir gurubun görüş, düşünce, inanç, dinî ve dünyevî işlerindeki görüşlerinin aynı olmasıdır.

Vefa, iyiliksever hoş görülme olarak, yardımlaşmadan uzak kalışın hata sayılmasıdır. Bazıları vefayı, sözünü ve vadini yerine getirme, hakka uymak diye tefsir etmişlerdir.

Şefkat, hemcinslerinin (Ebnâ-yı cins) karşılaştığı uygun olmayan durumdan, üzüntü duyarak ve onlara erişen acılardan acı duyup, gidermek için büyük gayret sarf etmektir.

Sıla-i rahm, akraba ve aşiretini koruyup onları razı etmeye çalışmalı, parasal yardım ederek ve görüşerek ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktır.

Mükâfat, birisinden iyilik gördüğünde daha iyisiyle karşılık vermeyi meleke haline getirmektir.

Hüsn-i şirket, alış veriş yaparken insafı davranarak ölçüyü kaçırmadan, ılımlı ve olumlu davranmaktır. Şöyle ki alış-veriş ettikleri kişileri ve ortaklarını hoşnut etmelidirler.

Hüsn-i kaza, kardeşlerin haklarını en güzel şekilde koruyup yerine getirerek, minnet ve pişmanlıktan uzak kalmaktır.

Teveddüd, kendinden üstün veya kendisine denk dostlarını, içten sevip sahip olduğu mal ve nimeti esirgemeyerek [10] sevgilerini kazanmaktır.

Teslim, ilahi kuralların ve peygamber uygulamasındaki yükümlülükleri ve onların hükümlerini, din ve hidayet önderlerinin davranışını, islam adabını insan yaratılışına aykırı bile olsa, içtenlikle ve güler yüzle kabul etmektir.

Tevekkül, insanın gücünü aşan ve değiştirilmesi mümkün olmayan ilahi takdire karşı, faydasız tedirginliği bertaraf edip Allaha havale ederek O'na güvenip dayanmaktır.

İbadet, Allaha hizmet ve kulluğuna gayret ederek, eksikliği ve ihmali uygun görmemek, Hakkın dergâhına yakın olan peygamberlere, meleklerle, Allah dostlarına salat ve selam ile yaklaşım, şartlara tâbi ve bağlı olmaktır. Bu faziletin tamamlayıcısı takva sıfatıdır ki, anlamı tüm yasaklardan kaçınıp sakınmaktır. İbadet ile mükellef olanın en güzel sıfatı ve en yüce ahlakıdır. *Hoca Nasîri* ve eşdeğer ahlak kitaplarında ve ilmî risalelerde anılan fazilet çeşitlerini böylece sayarak demişler ki; bunların da iki tarafı ifrat ve tefrittir (aşırılıklar), rezilliktir. Bu faziletlerin bazıları bazısı ile bir araya gelmesi ile birlikte başka faziletler doğar ki, bazılarının adı konulmuş, bazılarının ise konulmamıştır.<sup>40</sup>

---

<sup>40</sup> Bkz. Tusi, *Ahlak-ı Nasîri*, s. 35 vd.; *Seçkinlerin Ahlakı*, s. 57 vd.

---

BU MAKALE FAZİLET ÇEŞİTLERİNİN ZITLARI OLAN REZİLLİKLERİ  
AÇIKLAMAKTADIR

---

[11] Faziletlerin çeşitleri dört olduğu gibi rezilliklerin çeşitleri de dördür ve sayılan faziletlerin zıtlarıdır. Hikmet ki fazilettir, zıttı cehl'dir. İffet ki fazilettir, zıttı fücûr'dur. Şecaat ki fazilettir, zıttı cübn'dür. Adalet ki fazilettir, zıttı cevr'dir. Ama araştırıp soruşturulursa görülür ki; her fazilet için sonsuz zıtlarının olduğu açıkça ortadadır (aşikâr).<sup>41</sup> Çünkü her fazilet ılımlılık ve onun son noktasıdır ki, asla aşırılıklara yönelmez. Orta yoldan sapanın nice yüksek derecelere gelmesi mümkün müdür? Şimdi akıl sahibi herkesin faziletlerin çeşitlerini her türüyle öğrenip edinerek, geri kalanının rezalet olduğunu bilip uzak durması gerekir.

---

BU MAKALE FAZİLETLERE BENZEYEN REZİLLİKLERİ  
AÇIKLAMAKTADIR

---

Bazı rezillikler vardır ki, fazilete benzemek ile birlikte ilk bakışta ayırt etmek güçtür. Öyleyse filozofların (hikmet sahipleri) ahlaki incelikleri ve ayıplı işlerin gizemini bilerek, fazileti rezillikten ayırmada hassas olması gerekir.

Hikmet faziletinin yanıltıcı benzeri şudur ki; bazı kimseler aklî ilimlerin ilkelerini ve hakiki fennî ilimlerin (matematik, geometri, kimya, fizik ve biyoloji) terimlerini, insanlardan duyarak veya kitaplardan okuyup alarak saçma tartışmalar ile bilginlere müdahale ederek meclislerde konuşurlar. Anlayıştan nasipsiz olanlar, parlak sözler edip “falan kimse eleştirel akıl ve [12] sağlam yaratılışla donatılmış, sayısız marifetlerle öne çıkmaktadır” derler. Hâlbuki o gibi kimselerin, bilginlerin araştırıp soruşturmalarına denk tutulması, terazinin insan davranışındaki gibi hareket etmesine benzer.

İffet faziletinin yanıltıcı benzeri şunların davranışı gibidir ki, nefsin hoşuna giden isteklerinden ve insan tabiatının lezzet aldığı şeylerden uzak dururlar. Öyle ki takva ve zühd ile ün salarak, halk arasında velî olduğu ve keramet göstermesiyle anılarak, bununla devlet adamları ile büyükler ve zenginler katında, sözü geçen ve

---

<sup>41</sup> Bkz. Kınalızade, *Age.*, s. 126



hatırı sayılır kişi olmakla vakıf gelirlerinden, ulufeden, sadakalardan ve benzerlerinden büyük mal edinirler. Bunların bedenleri göstermelik riyazet (ibadet için aç kalma) nedeniyle cılızdır. Ama nefisleri saygın halktandır. Ve deste başı (destibus) soylu halk ile etine dolgun olup kıymetlidir. Bazıları da ağır gıdalara alıştığından, lezzetli yemeklere bağımlıdır. Bazıları ise mal biriktirmek için en ucuz gıdalar ve en az azıkla yetinerek zühd, kanaat ve iffet izlenimi verirler. Bunlar da iffet faziletinden uzak ve dışlanmış olup, iffetli sandıkları da yanlış ve asılsızdır.

Sehâ faziletinin yanıltıcı benzeri odur ki, bazı sefihler (eğlence düşkün) ve fasıklar (günahkâr) henüz yoksulluk zahmetine yakalanmamış ve ailesinin geçimini sağlamak için acıların zirvesine ulaşmamıştır. Miras yoluyla veya zulüm makamlarında (yöneticilik) bulunmakla büyük mala sahip olmuşlardır. Aklen ve naklen uygun olmayan gereksiz yerlere bolca harcarlar.<sup>42</sup>

**[13]** Bakire kızlar hemen ihsanı çok ve cömert kabul ederler. Hiçbir şekilde onlarda cömertlikten eser yoktur. Gerçekten cömert odur ki, mal harcamaktan amacı fazilet ve cömertlik huyu kazanmak ve cimrilikten arınmak olmalı; dünyevi amaçlarla birlikte ve din istismarı yapılarak karıştırılmış olmamalıdır.

Şecaat faziletinin aldatıcı benzeri, şöyle kimselerdedir ki kendini korku ve tehlikeye atmaktan amaçları ulûfe (ikramiye) elde etmek, makam ve mevkide yükselmek ya da şan ve şöhrete erişerek çok mal kazanmayı amaçlamaktır. Bunlar korku ve tehlikeye atılmakla şecaat faziletine sahip olamazlar. Gerçekten şecaat o kimsede olur ki, gayreti ve girişimi aklın gereğine uygun olmalı; amacı da sevap ve Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır.

Adalet faziletinin aldatıcı benzeri, İffet rezilliği konusunda anlatılmış olana yakındır. Çünkü bazı ünlüler (erbab-ı sema) ki, adaletin hakikatinden nasipsizdirler. Kendilerini adaletli, salih, takva ve felah (kurtuluşa eren) topluluğu suretinde gösterirler. Gerçek adalet ise nefisine ait kuvvelerin ölçülü olmasına bağlıdır. Dışı içine uymayınca orta yol diye gösterdiği aşırılık, mutluluk diye gösterdiği de haydutluk olur. Bunun içinde dış görünüşüyle faziletlere yakın, ama özünde benzemeyen rezillikler anlatılmıştır. Faziletlere benzeyen bazı rezillikler daha vardır ki, onların ayrımı dikkatlice bakmayı gerektirir, **[14]** ince düşünüp tetkik ederek ayrılabilir. Şimdi iki cihan sağlığını istemiş olan kimseye gerekmektedir ki, nefisine ait üç kuvvete

---

<sup>42</sup> Bkz. Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 190 vd.

anlatılmış olan düzene uygun şekilde bakmalıdır. Eğer bunların her birisi kendisinde tümüyle mevcut ise, şükredip bunu devam ettirmeye gayret etmelidir. Eğer eksigi varsa tamamlamaya çalışmalıdır. Üç faziletten oluşan adalet faziletinin de meydana gelmesiyle, hakiki olgunluğa erişir ve kalıcı mutluluğa kavuşarak gerçek insan ve mükemmel filozof denilmeye hak kazanır.<sup>43</sup>

---

BU MAKALE NEFSİN SAĞLIĞINI KORUMAKTAN İBARET OLAN  
FAZİLETLERİN DEVAMINDAN BAHSETMEKTEDİR

---

Çünkü üstün ve hayırlı nefsi, insanlık derecesine fiilen ulaşması için gerekmektedir ki; bunu sürdürmeye ve kalıcı olmasına özen göstererek, daima kendi gibi veya daha fazla olgunluğa erişmiş olan, rezalet şeyleri terk etmiş, güzel ahlak sahibi kimselerle takılıp beraber olmalı ve kötü ahlaklılardan uzak durmalıdır. Çünkü “**Et-tabîatü sârikatün (İnsan tabiatı hırsızdır)**” ifade ettiği anlamı üzere insan nefsinin özelliği, düşüp kalktığı kişinin sıfatlarını edinerek ve arkadaşının ahlakıyla ahlaklanmaktadır.

**Mısra,**

***Z’ân ki engûr zi-engûr hemî gîred reng***

*Üzüm tüm rengini üzümünden alır (Kiminle yatıp kalkarsan ona benzersin)*

Kötü karakterli olanlarla arkadaşlık men edildiği gibi, sonu olmayan sözlerini dinlemek de dinen yasaklanmıştır. Kenara çekilip yalnız kalmak bile bu türlerle iç içe olmaktan daha iyidir. Ona binaen “**men kâne fi-l uzleti fe-l izzü lehû (Kim kalben onlardan ayrı yaşarsa onlardan daha kıymetlidir)**” denilmiştir. Gerçi “**el- izzü fi-l uzleti lâkinnehû lâbüdde [15] li-n nâsi mine-n nâsi**” (**İzzet yalnızlıktadır fakat insana insan gerekir**) kriteri gereği insanlarla konuşmak gerekirse, söylenildiği üzere mümkün olduğunca fazilet sahibi büyüklerin sohbeti tercih edilmelidir. Büyük şeyhler demişlerdir ki; sohbet etmen gerektiğinde o kimsenin sohbetini tercih et ki, sohbeti

---

<sup>43</sup> Ahlak felsefesinde “orta yol” tasavvurları için bkz. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, (çev. Saffet Babür), Sosyal Yay., Ankara, 1997; Fârâbî, Ebu Nasr, *el-Medinetü’l-Fâdila*, s. 56; *es-Siyasetü’l-Medeniyye*, s. 32; İbn Miskeveyh, *Age.*, s. 45

seni ahirete yöneltsin. Dostlar ile sohbet edilince güler yüzle orta yol tutulsun ki, bu özellik de diğer huylar gibi ölçülü olması fazilettir. Güler yüz derler, az olması asık suratlı, aşırı olması kahkaha atmaktır. İkisi de rezilliktir. Mizah ki ona şaka ve tuhaf hikâye derler, onda da ölçülü olunmalıdır. Aşırı olması alay ve maskaralığa çıkar, birçok zarara ve bozguna sebep olur. Az olması da asık suratlı ve soğuk görünümlü olmaktır. Kardeşlerini sohbetinden soğutur, bazen de kendini beğenme derecesine ulaşarak, kalbi saf dervişlerden rahatsız olmaya neden olur. Kısaca insanın ruh sağlığını koruma yollarının en yücüsü; sürekli olarak güzel davranışları mükemmel şekilde işleyerek onları meleke haline getirmektir.<sup>44</sup>

Yaşının ilerlemiş olması ve ihtiyarlığı bahane ederek ilim öğrenmekten uzak kalınmamalıdır. Mal biriktirmeye, makam ve mevki kazanmaya çalışmayarak dindarlığı (zahitlik) tercih etmelidir. Tüm söz ve işlerinden önce düşünerek dengeyi korunmalıdır. Ta ki tüm söz ve davranışları, dengeli ve ılımlı olana kadar. Dualara, zikir ve ibadetlere devam **[16]** ederek kötü işlerden -küçük bile olsa- uzak durulmalıdır ki, nefis küçükleri işlerse, büyüklere de cesaret etme ihtimali vardır. Hatta küçük yanlışlar ısrar edilmeye büyür, büyük yanlışlar da tövbe ve istiğfar edilmeye küçülür. **“İâ kebîrete ma’a-l istiğfâri velâ sağîrete ma’a-l esrâri”**. Sürekli kendisinin eksiklerini görebilme çabasında olunmalı ve bazı eksiklerine işaret edenlere sevinerek teşekkür edilmelidir. Yüzüne karşı övgü ve güzelleme yapanlara kulak asmayıp bunları engellemelidir. **“Ahissü-t türâbe alâ vechi-l meddâhîne”**<sup>45</sup> (Dalkavukların yüzüne toprak serpin) buyurulmuştur.

---

## BU MAKALE NEFİS HASTALIKLARININ CİNSLERİ VE TÜRLERİ İLE ONLAR İÇİN FAYDALI TEDAVİYİ BEYAN ETMEKTEDİR

---

Daha önce söylendiği gibi, insan nefsinin gücü üçtür. Biri kuvveti temyizdir ki (ayrıt edebilme gücü) onunla düşünür ve bakar. İkincisi kuvveti şehviyyedir ki (şehvet gücü) onunla menfaatler sağlanır. Üçüncüsü kuvveti gazabiyyedir ki (öfke gücü) onunla zararlar önlenir.<sup>46</sup> Bunların orta yolu fazilettir. İki tarafı vardır ki ifrat

<sup>44</sup> Bkz. Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 149 vd.

<sup>45</sup> Müslim, *Zühd* 69. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Edeb* 9; Tirmizî, *Zühd* 55; İbni Mâce, *Edeb* 36

<sup>46</sup> Nefsin kuvvetleri meselesi, bu üç ayırım ile hemen her İslam ahlak düşünürünün gündemine olmuştur ve İslam ahlakçıları bu üç kuvveden yola çıkarak bir ahlak temellendirmesi yoluna gitmişlerdir. Bkz.

(aşırı gitmek) ve tefrittir (hafife almak). Rezilliktir. Nefsin hoşuna giden basit hastalık çeşitleridir. Bunun da altında nice türler vardır ki, birbiriyle birleşmesinden birçok nefsin hoşuna giden, haddinden fazla (katmerli) hastalıklar ortaya çıkar ki, sayılamayacak kadardır. Ama hepsinin başı bu basit hastalıklardır. Bunun bazıları tehlikeli yerdedir. Kronik hastalıkların da sebebi bunlardır: 1- Hayret 2- Cehl 3- Galebe-i gazap 4- Hışm 5- Hıkd 6- Hased 7- Aşk 8- Emel 9- Batâlet 10- Kesel

[17] Bu ahlâkın her biri aslında öldürücü korkunç hastalıklardan olduğundan başka nice âdî kalıcı hastalıklara da sebeptir. Bunların da gayet korkunç olanı üçtür.

Biri hayrettir. Hayret; gizli arzuların hakikatini anlamayarak hakkın yanında hangisini tercih edeceğine kâdir olamamaktır. İlacı; çok ihtiyat ve derin araştırma yaparak hakkı bâtıldan ayırıp seçerek ve sırf hak olanı belirleyerek düzeltmektir.

İkincisi cehli basittir. Cehl-i basît bir nesneyi bilmeyip ama bilmediğini itiraf etmektir. Bu, başlangıçta kötü değildir. Bu mertebede kalmak kötüdür. İlacı marifet kazanmaya çalışıp ve olgunluğa erişmeye çabalayarak, cahillik uçurumundan ve sapkınlık girdabından kurtulmaktır.

Üçüncüsü cehli mürekkebdir. Cehl-i mürekkebe odur ki, bir nesneyi bilmediğinden başka, bilmediğini de bilmeyip, biliyorum diye iddia etmektir. Bu hastalığın ilacında tüm hikmet sahipleri acizdir.

**Beyit,**

*Ân kes ki ne-dâned ve ne-dâned ki ne-dâned \* Der-cehl-i mürekkebe ebedü'd-dehr  
be-âned*

*Cahil olduğunun farkında olmayanlar,*

*Dünyanın sonuna kadar cehl-i mürekkebe'de kalır.*

Kuvveti şehvâniyye hastalıkları; yemeyi, içmeyi ve cinselliği aklın ve şeriatın (islami kurallar) hoş görmediği yerlerde yapmaktır. Toprak yemek gibi ve eş cinsellekle şehvetini tatmin etmek gibi ki bunların dînî ve dünyevî ve fiziksel ve manevî zararlarını söylemeye gerek yoktur. Şimdi şehvetin aşırısı eğer yeme, içme ve

---

Saruhan, Müfit Selim, "Ahlak Felsefemizde İyi ve Kötünün Sebepleri" İslami Araştırmalar Dergisi, 2002, c. XV, sy.4.

cinsellik ise ilacı; düşünmelidir ki, aşırı yeme ve içme hastalık yapar. Din ve tıp kitaplarında denilir ki, **el-midetü [18] beytü külli dâ'in vel-hamiyyetü re'sü külli devâ'in**.<sup>47</sup> Ve haberde gelmiştir ki **el-bitnetü tüzhibül fitnete**.<sup>48</sup> Yani çok yeme, anlayışı ve akli yok eder. Cinsel hayat; İslami kuralların ve aklın, uygun ve güzel bulduğu dereceyi aşması halinde fazilete ermeye aykırıdır. Zihin ve akla zarardır, kuvvetsizlik yapar. Eğer haram ise Allah Teâlâ'ya sığınırız; dine, bedene, iffete ve mala bunların tamamına zararı olduğu çok yönlü olarak ortada olup kanıtlanmıştır.

Kuvveti gazabiyye (öfke-şiddet gücü) hastalıklarının sebepleri on çeşittir.

Biri ucubdur. Yani kendini beğenerek vasıflarının ve hallerinin iyi olduğuna inanmaktır.

İkincisi iftihardır. Yani öğünerek ve kendini mükemmel görerek mutlu olmaktır.

Üçüncüsü mirâdır. Yani ufak şeylerde kavga (ceng-ü cidâl) etmektir.

Dördüncüsü licâcdır. Yani öfkelenmektir.

Beşincisi mizâhdır. Yani orta yoldan uzak basit şaka yapmaktır.

Altıncısı tekebbürdür (kibirlenme-büyükleme).

Yedincisi istihzadır (alay etme).

Sekizincisi gadrdir (gaddarlık).

Dokuzuncusu daymdır. Yani bir kimseyi fakir ve hakir görüp zulmetmektir.

Onuncusu münâfesettir. Yani malını ve bazı giyeceği şeyleri başkasından kıskanmaktır. Bu on sıfatın şiddetle gerçekleştiği (mucib-i gazab) âlimler katında açıktır. Çünkü bir kimsede ucub (kendini beğenme) olursa kendini yüce ve makamını sağlam bilir. En küçük konuda bile kendini aşağılanmış gibi algılayıp muzdarip olur. İftihâr, mirâ ve licâc dahi öyledir. Tekebbür (kibirlenme) kendi içerisinde bilinen gazap yarışında ucubdan dahi kötülenerak aşağılanmışır. İstihzâ (alay etme), [19] ve gadr, daym ve münâfeset de gazab ve hışma sebep olmaktadır. Bunlarla vasıflanan, şeytânî sığata sahiptir. Gazab nefsânî bir haldir ki onun sebebiyle ruh cevherine değil bedene hareket eder; kan ve kalp coşarak (galeyan edip) bedeni harekete, dışına kızılık

<sup>47</sup> Mide (çok yemek) her türlü hastalığın kaynağıdır, az yemek her sıkıntıyı giderir.

<sup>48</sup> Az yemek, her derdin devasıdır.

getirir, özellikle ciltte fazla görülür. Gazabın (kızgınlığın) sebebi nefsin elem duyduğu kimseden intikam almak istemesidir.

Âdemoğlunun karakteri birkaç tabakadır. Biri geç öfkelenir, gelse de tez geçer. Biri de tez öfkelenir tez geçer. Biri de geç öfkelenir, ama geç geçer. Biri tez öfkelenir ama geç geçer. En çirkin ve aşağı olanı da tez öfkelenir, geç geçer. İlacı odur ki öfke için ruh hastalığı biliminin kısımlarından bir tür sarhoşluktur, akıllı olan deliliği seçmez ve çirkin görülen sarhoşlukta ısrar etmez. Kötülüklerini ve sonunu düşünüp orta yola uyar ki kahramanlıktır. Kahramanlık dediğimiz sadece beden gücü ve hasmı yenmek değildir. Hakikatte yiğit ve cesur o kimsedir ki öfkelenildiği zaman kendini durdurabilmeye gücü yetendir.<sup>49</sup> Fakat bahsedilen kahramanlığın da aşırısı korkaklıktır. Bir hastalıktır ki kendisi zayıf ve aciz olup, önemli değerleri korumak için (hamiyet mahalli) öfkeleneyeceği yerlerde asla kızmaması ve öfkelenmemesi, sakinlikten ve durgunluktan çok zararları ortaya çıkar.

Bu duruma neden olan da on şeydir. Biri mehânet-i nefis'dir. Yani kendisine düşkünlük [20] hastalığı gelmesidir. İkincisi sû-i ayş'dır. Yani yaşantıya zarar gelmesidir. Üçüncüsü tama' bozuk ahlak onun üzerine ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü işlerde sebatsızlıktır. Beşincisi tembelliktir ki rezillikleri getirir ve faziletlere aykırıdır. Altıncısı zulmün zalime yerleşerek kuvvetlenmesidir. Yedincisi eş, çocuk, aile ve yakınardan rezillikler ortaya çıkmasıdır. Sekizincisi rezil ve alçakların, küfür ve iftira etmesidir. Dokuzuncusu arsızlığa sebep olmaktır. Onuncusu mühim olanın işlevsiz kalmasıdır. İlacı hamiyet ve gayrete aykırı olan durumları terk ve nefiste yaratılış gereği yerleşik olan öfkeyi itidal üzere hareket ettirmektir. Zira hiçbir nefis öfke kuvvetinden tamamen uzak değildir. Son derece bazı nefislerde zayıf olup, engeller sebebiyle gizlenmiştir. Ancak orta yolu aşmamak için tedbirli olmak gerekir ki fazilet isterken rezilliğe yakalanılmasın.

Maraz-ı havf (korku hastalığı) korku bir haldir ki kendisine uzaklaştırması mümkün olmayan bir kötülük olabilecek yerde ortaya çıkar. Çünkü kötülüğün önlenilebileceği yer korkacak yer olmaz. İlacı kötülük beklentisi gelecek zaman için olur. O da ya zorunludur, ya da zorunlu değildir. Her durumda korku halinde olmak caiz değildir. Hemen Cenab-ı Bârî Teâlâ'ya tevekkül etmektir. Çünkü kaderinde

---

<sup>49</sup> "Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelenildiği zaman nefisini yenen kimsedir." [Buhârî, *Edeb* 76; Müslim, *Birr* 107; Muvatta, *Hüsni'l-hulk*, 12]

gerçekleşmesi [21] kesindir. Gerçekleşmeden önce elem çekmenin manası nedir? Belaya acele etmek ve zorluğu karşılamaktan başka ne faydası olur? Bu gereksiz korku yüzünden nice faydalı işlerinin tamamlanmasında yetersiz kalırsın.

---

**Beyit,**

---

*Gam-ı nâ-âmede hûrden be-nakdem rence mî-dâred*

*Hemân bihter ki bâ-ferdâ güzârem kâr-i ferdârâ*

*Gerçekleşmemiş bir şey için üzölmek, nakde (mecaz olarak vücut) zarar verir.*

*Yarının işini yarın yapmak daha iyidir.*

---

Eğer zaruri değilse bir şekilde korku gerekli değildir. Ancak o çirkin işin gerçekleşmesine sebep kendi fiili ise mümkün oldukça kaçınmak ve uzak durmak gerekir. Eğer ölüm korkusu ise bu tüm insanoğlunu kapsar. Bu konuda gereksiz korku olgunluğa engel ve zaman kaybına sebep olduğundan olgunlaşmayı isteyene yakışmaz. Münasip olan azabı ve cezayı gerektiren kötü işleri ve kötü ahlâkı terk edip, kurtuluşa ve dereceler almaya vesile razı olunan ahlâkı edinmeye çalışmaktır.

Avarelik ve tembellik hastalığı öyle ki, avarelik ve tembellik cahillik tadı ile baldan temizdir. Ama akıbetini düşünen akıllılar katında öldürücü zehirden daha zararlıdır. Zirâ ebedî saadetten mahrum kalmaya yardımcı ve iki cihan arzularının yok olmasına sebeptir. İlacı düşünölsün ki, dünya hayatı işlerinde tembellik ve sebeplere sarılmaktan uzaklık kişinin zarar görmesini gerektirir. Emel ve beklentilerin kesilmesi olduğundan başka şahsın helakine ve neslinin kesilmesine sebep olur. Âhîret hayatı işlerinde avarelik, tembellik, üşenme, çalışmama [22] hakka yakınlıktan mahrumiyet getirir. Sınırsız bolluk sahibine (feyyâz-ı mutlak) yaklaşmakta hayal kırıklığına sebeptir.

Hüzün hastalığı bir ruh hastalığıdır ki, insanın arzuladığı ve sevdiği şeyin geçmişte elinden kaçmış olmasından veya kötü ve nefret edilen bir şeyin gelecekte vukuu bulması korkusundan ortaya çıkar. Sebebi galiba biyolojik lezzet ve nefsin arzularına düşkünlük ve dünyevî güzelliklerin hâsıl olması ve kalıcılığı bekleyip ummaktır. İlacı bu âlemin kalıcı olmadığını düşünüp aşırı beklentilerden uzak durmak, sadeliği tercih etmek ve mümkün olduğu kadar geçici bağlardan kurtulmaktır. Filozof

Sokrat'a sormuşlar ki niçin her zaman mutlusun, gam ve keder sana yaklaşıyor? Cevap vermiş ki ben kaybından üzüntü duyacağım hiçbir şeye bağlanmayı düşünmem, olmadığında elem ve keder çekeceğim hiçbir dünya malını da istemem ki gerçekleşmediğinde elem girdabında ve sıkıntısında kalmam.<sup>50</sup>

**Beyit,**

*Takdîre rabt-ı kalb iden âzâde hâtırı \* İzzet ne şâd kâm ve ne zillet hazîn ider  
Kaderine razı olanın kafası rahat olur, yüceliğe ne çok sevinir ne aşağılanmaya  
üzülür.*

Haset hastalığı haset en yaygın ve en çok görülen ruh hastalıklarındandır. Bu nedenle haset bir kimsede mevcut olan nimetin bulunması sebebiyle huzursuzluk ve acı duyup elinden gitmesini dilemektir. Bu da üç türdür. Biri sırf nimetin ondan gitmesini dilemektir. Eğer o nimetin kendisine [23] gelmesinin mümkün olmayacağını hiç ümit edemiyorsa, öyleyse haset en pis ve en kötü mertebede bir hastalıktır. İkincisi O nimetin kısmen kendisine gelmesi beklentisi olur. Fakat gelmezse bari haset edilenden gitse de denk olmamıza ve benden ileri olmaya kudreti kalmasa diye dilemektir. Üçüncüsü nimetin haset edilenden gitmesini, kendine geleceği beklentisiyle dilemektir. Eğer haset edilenden nimetin gitmesini istemeyip kendisinde de onun benzeri nimetin olmasını arzu ederse ona *gıpta* derler, haset demezler.

Haset hastalığı cahillikle tamahkârlığın bir araya gelmesinden hâsıl olur. Etmeleri ve ona bağlı hastalıklar yedi tanedir. Biri adâvet (düşmanlık)tır. Çünkü herkes düşmanların nimetinin gitmesini ister. İkincisi taazzüz'dür. Yani kıskanılan kimse makam, velî olma, ilim, hikmet veya mal ve servet sahibi olsa kıskanan kişi onun gelişmesine tahammül edemeyip ondan gitmesini ister ki kendisine karşı üstünlük ve büyüklük ihtimali ortadan kalksın. Üçüncüsü tekebbürdür (kibirlenme). Haset eden kişi, haset ettiğine karşı kibir ve yücelik arzu eder. Kendinde o istidadı görmeyince nimetin yok olmasını talep ve temenni eder ki, haset edilen aşağılandığında kendi arzusu üzere kibirlenebilsin. Bunun birinci tür ile farkı budur ki onda kıskananın arzusu ancak kıskanılanın büyüklenmesini ortadan kaldırmak, hatta

<sup>50</sup> Platon, *Diyaloglar-Menon*, (çev. Adnan CEMGİL), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, ss. 53-55



eşitliğe razı olmaktır. Ama bu [24] şekilde arzusu kendisinin kibirlenmesi, eşitliğe razı değildir. Dördüncüsü taaccübdür (şaşkınlık). Onun örneği Hazreti Peygamber Efendimiz (Allah-u Teâlâ'nın salât ve selâmı onun üzerine olsun), peygamberlik şerefiyle şereflendiğinde kâfirler şaşırıp “Aramızdan O’na mı zikir indirildi? Allah bir beşeri elçi mi gönderdi”<sup>51</sup> deyip nübüvvet şerefının gidip yok olmasını temenni etmişlerdi. Beşincisi beklenti ve gayelerin elden gitmesi korkusudur. Yani arzu edilen şeye başkasının sahip olduğunu hissedince onu kıskanmaya neden olur. Altıncısı reis olma sevgisidir. Yani bir kimsenin kendisinin tek olduğunu iddia ettiği konumdayken, yerine başkasının geçeceğini anlasa ondaki nimetin sona ermesini arzu ederek akranının yok olmasıyla birlikte kendisinin emsalsiz olmasıdır. Bunun sebebi sırf bencillik ve reislik sevgisidir. Âlimler arasında olan haset galiba bu kısımdandır. Yedincisi sırf kendini sevmek ve alçak kişinin tabiatı kötülüğündendir ki, sebepsiz yere iç geçirerek ve haset ederek nimetin gitmesi için yalvarır. Bunun dahi gerçekleşmesi çok olur. Tedavisi gayet zordur. Çünkü sebebi kişiseldir. Nefsin kötülüğünden kaynaklanır. Bazen olur ki çoğu hasetlik sebepleri belki hepsi bir kişide toplanır. Bu kategorideki haset çok güçlüdür. Kaldırıp giderilmesi imkânsızdır ve çoğunlukla haset, emsal, akran, akraba ve kardeşler arasında olur. Bu nedenle bir gurup arasında her ne kadar ki [25] ortaklık bağı fazla olursa haset de fazla olur.

İlacı, hasedin dünya ve ahirette hüsrana sebep olduğunu düşünmektir. Özellikle kıskanılan kimsenin fazla nimetine ve devletinin yücelmesine sebep olan duacısı, kendinin talihsizliğine ve malını ve mevkisini yok etmeye çalışır. “**El-hasûdü lâ yesûd (haset eden mesut olmaz)**” bu manaya işaret eder. Hasetler pazarında kasıt daima ellerinde; ayet, hadisler ve atasözleri şahittir. Sadece acı çektiği ve zelil olduğu yanına kalır. Uygun olan budur ki kendinde haset hissettiğinde, gereği olan söz ve davranışın aksini yapmaya karar vermelidir. Meselâ kıskandığı kişiye karşı içinden gelenin aksini yaparak söylemeye karar vermelidir. Meselâ kıskandığını kınayıp kötülemek gerekirse onu övmeye başlamalıdır. Kıskançlığı kibirlenmeye neden oluyorsa tevazu etmelidir. Ta ki nefsi düşmanlık ve kıskançlıktan ümidini kesip günden güne sevgi belirtileri ortaya çıkmaya başladığında düşmanlık dostluğa dönüşür.

---

<sup>51</sup> Sâd: 38/8

Dil afeti hastalığı, dil afeti afetlerin en büyüğü ve korkuncudur. “**Ekseru benî Âdeme hasâyidü elsinetihim (İnsanoğlunun çoğunun dilinde haset vardır)**” söylemince (mantûkunca) dilinden çok mihnet çeker.

**Beyit,**

*Ez-zebân bâ tû sad ziyân bâşed \* Hôd ziyân sûret-i zebân bâşed*

*Dilin yüzünden sana yüzlerce zarar gelebilir. Zararın kendisi dil kılığındadır.*

Öyle ki dil, insanın uzuvlarından güzel ve şerefli bir uzuvdur. Ve konuşma en büyük nimettir. Bu sebepten dolayı iman [26] saadetinin sermayesi ve kerametinin süsüdür. Bu uzuv ile başka salih ameller yapılmaktadır ve sevapların da çoğu buna bağlıdır. Üstünlükleri çok ve sayısız faydaları vardır. Ama birçok tehlikesi ve kötülükleriyle beraber çokta zararları vardır. Ondandır dolayı dindarların ve filozofların (hikmet sahipleri) birçoğu susmayı tercih ettiler. Çünkü susmayı metheden ve çok konuşmayı kınayan birçok eser ve güvenilir haberler vardır. Hatta bazı düzgün ve güzel söz (belagat) sahipleri demişlerdir ki, **Cemâlü-l mer’i fi tayyi lisânihî lâ fi taylasânihî (kişinin güzelliği takındığı şalında değil, lisanının uymasındandır).**

İmam-ı Gazali (Allah rahmet eylesin) buyurmuşlardır; susmanın gerekli olduğuna delil şunlardır ki; söz dört kısımdır. Sadece zararlı, sadece faydalı, hem faydalı hem zararlı, zararı da yararı da olmayan. Sadece zararlı söz söylemek kesinlikle uygun değildir. Hem zararlı hem yararlı olan sözünde böylelikle faydası zararını geçmez. Yararı da zararı da olmayan sözü söylemek de uygun değildir. Çünkü tamamen boş ve zaman kaybıdır. Bilinmelidir ki, sözün üç kısmında susmak gerekli olup, bir kısmında konuşmak uygunmuş. Tasavvuf yolundakiler hedefe ulaşmayı beş şeyde toplayıp şu meşhur beyte toplamışlardır ki, ilki susmaktır.

**Beyit,**

---

*Samt u cû’ u seher u uzlet u zikr-i be-devâm \* Nâ-tamâmân-ı cihân-râ konedeş  
kâr tamâm.*

*Az konuşmak, az yemek, az uyumak, inziva ve zikre devam etmek,*

*Dünyadaki tamamlanmamış işleri tamamlar.*

---

Dilin tehlikeleri yirmidir.<sup>52</sup>

Biri mâlâya'ni afettir. Yani din ve dünya [27] faydası olmayan söz söylemektir. Öyle ki yalan, gıybet, gösteriş ve fuhuş haramdır. Onlardan uzak durmak gereklidir. Ama faydasız sözün genel olarak söylenmesinde sakınca olmazsa da fazilete talip olanların terk etmesi uygundur. Çünkü zaman kaybıdır. Zaman kaybı ise akıllı kimseler için hüsrandır.

İkincisi fuzuli kelimelerdir. Yani önemli olmayan yerde gereğinden fazla konuşmak, bir kez söyledikten sonra tekrarlamak, özetlemek mümkünken uzatmak ve kısaca söyleyince amacına ulaşacakken gereksizce lafı uzatmak gibidir. Bu da faydasız boş söze yakın olup, onun bir kısmı olabilir.

Üçüncüsü bâtil havuzu afeti (tehlikesi)dir. Yani hak olmayan şeylere girmektir. Haram aşk (flört) haberleri, içki, fuhuş, kötü işler ve günahlar, zorba ve zâlim yöneticilerin savurganlıkları ve sefahatından bahsetmek, ayıp şakalar yapmak gibidir. Bu tehlikeler öncekilerden daha fenadır. Bu nedenle onlar kolay terkedilebilir, ancak bunlar haramdır.

Dördüncüsü mirâ ve cidâl afetidir. Yani başkasının sözüne girip karşı çıkararak ve öyle değildir diyerek, sözünü kabul etmeyerek yalanlamaktır. Dini kurallarda yasaklanmış ve hikmette (felsefede) kınanmıştır. Çünkü sebebi genelde kibirlenip, üstünlük taslayarak başkasına yüklenmektir. Ancak olgun insanlığın şartı budur ki; söylenen söz gerçek ise onaylanır ve kabul edilir. Batıl olduğu halde dünyevi işlerden ise [28] Susmak gereklidir. Dini konularda ise yumuşak şekilde ve öğüt vererek bildirilmelidir, tartışma yoluna gidilmez.

Beşincisi husûmet afetidir. Kavgadan daha şiddetlidir. Çünkü mücadele ettiği, sadece mecliste bir kişinin söylediği sözü kabul etmeyerek ve söylediği sözüne karşı tartışmaktır. Geçmişten kalma muhalefet ve düşünce ayrılığı yoktur. Ama husûmet, eski düşmanlıktan kaynaklanır.

Altıncısı tasannu-i kelâmdır. Yani örf ve adetlere uygun sohbet esnasında ki - ona gündelik konuşma- derler, terimler ve ibareler, kafiyeler ve benzetmelerle konuşmaktır. Bu da fazilete talip olanlara uygun (caiz) değildir. Çünkü zaman

---

<sup>52</sup> Dilin Tehlikeleri/Afatu'l-Lisan ifadesi, İslam ahlak felsefesi kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Gazzali meşhur eseri *İhya*'nın oldukça geniş bir bölümünü bu konuya ayırmıştır.

kaybıdır. Faydasız zahmete girmek ve yapmacıklık, akıl sahipleri arasında çirkin ve dinen açık bir yasaktır.

Yedincisi fuhuş afeti; sövmek, küfretmek ve iftira atmaktır. Ona bizât-ı lisan derler. Bu tür sözler, yalan ise haram olduğu şüphesizdir. Yalan değilse bile her halde kötüdür. Çirkin işleri açıkça (aşikâr) olarak söylemek fuhuş (hayâsızlık)dur. Böyle sözleri söyleme cesareti, insanın karakter (meşrebin) pislüğünden kaynaklanır.

Sekizinci la'n afetidir. La'nın manası, Hakkın rahmetinden uzak olsun demektir. La'nın yasaklanması hakkında çok eserler vardır. Bir kimse iblise (şeytana) la'net etmese vacibi terketmiş olmaz. Kişiye lâıyk olan; dilini la'n-e alıştırmamaktır. Bir kimseye beddua etmek dahi yasaklanmıştır. Eğer zalim de olsa sözlü olarak ve hareketlerle [29] saldırmayarak Kakhâr-ı Zülcelâle (Haşmet ve yücelik sahibi ve herşeye her zaman mutlak galip gelen ve kahretmeye gücü yeten Allah) havale edip sabretsin ki, eski âlimler şöyle demişlerdir:

### **Beyit,**

*Tû bed-konende-i hôd-râ be-rûzigâr sipâr \* ki rûzigâr turâ çâkerîst kîne-güzâr  
Sana kötülük edeni kadere ısmarla, zira kader senin intikam alıcı bir hizmetkârındır.*

Dokuzuncu şarkı söyleme ve şiir okuma afetidir. Meşhur olmuş müzik sözleriyle şarkı söyleyip ve şiirler okumaktır. Eğer yalnızlığı gidermek için kendi kendine söylenirse uygundur. Bundan dolayı sadece, güzel ses dinleyip haz almak haram değildir. Mesela güzel sesle Kur'ân-ı azimüşşan (Şan ve şerefi yüce olan Kur'ân) okumuş olsa, anlamını bozmadan ve uygun şekilde olursa tamamen serbest (mübah), hatta teşvik edici olduğundan güzeldir. Ama başkalarının zevki için ezgi (makam) ve nağmeyle şiir okumuş olsa ve kazanç sağlamak için müzik söylese haramdır. Bilinenlerin en başında şiir gelir. Öyle bir sözdür ki, kasten vezinli (ölçülü) yapılmıştır. Vezin (ölçü) öyle bir hâldir ki, sağlam tabiatı (karakteri) olan onu anlayarak ölçülü (vezni) olmayandan ayırt eder.<sup>53</sup> Şiirin kendisi kötü değildir. Çünkü Hazret-i Risâlepenâh (Peygamber) sallâllahü aleyhi ve sellem vezinli şiir dinlemiş ve güzel ödülleri vermişlerdir. Sahabe ve Râşit halifelerin, özellikle Müslümanların

<sup>53</sup> Mehmet Bayrakdar, Farabi'nin "Şiir Sanatının Kanunları" Adlı Risalesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 36, Ankara, 1997.

yöneticilerinin ve Allah inancı olan kimselerin efendilerinin hepsinden Allah razı olsun, şiir söyledikleri herkes tarafından bilinmektedir. Bazı edebiyatçılar demişlerdir ki, **es-sahâbetü yünazzimûne ve yünşidûne ve ne'üzü billâhi min kavmin lâ yeş'irûne** (Sahabe nazım (kafiye) sıralar ve söylerler. Şiiri olmayan toplumdans Allah'a sığınırız.) Hazret-i Resûl-i ekrem [30] sallâllahü aleyhi ve sellem, şiirden masum olarak “ve mâ yenbeğî lehû” (başkası yakışmaz ona) buyurulmasının sebebi o değildir ki, şiirin kendisinin bâtil ve manzum (ölçülü uyaklı olan) sözü mutlaka kötü görülmüştür. Hatta kâfirler Kur'ânın mucizevi nazmını (uyumunu) sihre ve şiire benzetmişler, o nedenle de kalb-i şeriflerine şiirden uzak kalma düşmüş olabilir, ancak inkârcıların doğru söyleme ihtimali yoktur. Bazı büyükler demişlerdir ki, bu fazilet, şiirin O'nun (Kur'an) karşısında aciz kaldığının apaçık ispatıdır.

#### **Beyit,**

*Şi'r bir zîverdir ammâ biz gibi nâkıslara \* Ol ki kâmilidir anı muhtâc-ı zîver  
kılmamıştır.*

*Bizim gibi eksik bilgililer için şiir bir süstür, kâmil olan kişinin süse ihtiyacı  
kalmamıştır.*

**İnne mine-ş şi'ri lehikmeten “Bazı şiirlerde hikmet vardır”<sup>54</sup>** sözü de bu iddiayı desteklemektedir. Kötü görülmüş şiir şunlardır; kötü sözler, içki ve fuhuş bahseden, alay ve günahları içermektedir. İğrençliği ve haram olduğu kesin, helal ve tamamen serbest (mübah) olduğu ihtimal dışıdır. Engellenenler bu tür şiirlerdir.

Onuncu mizah (şakalaşma) afetidir ki aşırısından sakınılmıştır.

Onbirinci temeshur (maskaralık) ve istihza (alay etme) afetidir. Başkasının iş ve sözlerini taklit etmek de bu kısımdandır.

Onikinci sırları yayma afetidir ki o, sırrı açığa çıkarmak olduğundan ihanettir.

**Sudûru-l ahrâr kubûrü-l esrâr (Hür insanların gönlü sırların mezarıdır)** buyurulmuştur.

Onüçüncü yalan vaattir. Çünkü söz vermeye bağlılık mümin için zorunludur. Kur'ân-ı azîmüşşânda **yâ eyyühellezîne âmenû evfû bali ugûd**<sup>55</sup> (Ey iman edenler!

<sup>54</sup> Buhari, *Edeb* 90; Ebu Davud, *Edeb* 95; Tirmizi, *Edeb* 69; İbnu Mace, *Edeb* 41.

<sup>55</sup> Maide: 5/1

**Akitleri yerine getirin)** buyurulmuştur. Hadis-i şerifte **el-idetü deyün (vaat, borçtur)** söylenmiştir.

Ondördüncü yalan afetidir. **[31]** Yalan, çirkin günahlardan ve fahiş ayıplardandır. Aklen sakıncalı ve dinen tehlikelidir. Ancak izin verilen ve mübah olan Müslümanları düzeltebilmek ve bozgunculuk yapanlara zarar vermek için söylenendir. Savaş halinde de düşmanın zararlarını önlemek için uygun görülmüştür. **Dürûğ-i maslahat-âmiz bih ez rast-i fitne-engîz<sup>56</sup> (Düzeni sağlayacak yalan, fitne çıkaracak doğrudan iyidir)** dedikleri bu manaya gelmektedir.

Onbeşinci gıybet afetidir. Yani bir kimsenin işittiği takdirde incinmesi muhtemel olan şeyi söylemektir. Gerek insanın ahlakı ve bedeniyle, gerekse kıyafeti ve eşyasıyla ilgili olsun. Eğer söylediği şey o kimsede var ise gıybettir, yok ise iftiradır. İki de uzak durulması zorunlu (vacip) olan en büyük günahlardandır. Bid'at (sonradan uydurma) ehlini, aleni günah işleyen günahkârları ve zalimleri gıybet etmek uygun görülmüştür (caizdir). Ama bunlardan başkasını gıybet etmek yasaklanmıştır. Şanı yüce Kur'ânda “**velâ yağteb ba'duküm ba'dan eyuhibbu ehadüküm en ye'küle lahme ahîhi meyten fekerihtümûhü**”<sup>57</sup> (**Bazılarınız bazılarınızı gıybet etmesin. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?**) buyurulmuştur. Kalbinde yapılan gıybet haramdır. Yani bir müslümanın hâlini iyice bilmeden, kabahat sıfatları vardır diye kötü hâliyle kesin kanaat getirirsen, buna sû-i zan (kötü sezgi) derler. Haram olduğu hürmet-i âsar (saygıdeğer eserler) ile bildirilmiştir.

İlacı, bu konudaki ayet ve hadisleri göz önünde bulundurmalı ve dilini son derece muhafaza etmelidir. Gıybetin **[32]** kefareti tövbe ederek, pişmanlık duyup ve bundan böyle gıybet etmemeye kesin karar vermektir. *Hasan-ı Basrî*'ye aleyh-i rahmeye (rahmet üzerine olsun) göre gıybetini ettiği kimseden helallik almak gerekmez, tövbe ve istiğfar yeterlidir. Ama ataya (ecdad) aleyh-i rahmeye (rahmet üzerlerine olsun) helallik almak da gereklidir.

Onaltıncı nemîmetdir ki, Farsçada *sahn-ı çîn* ve Türkçede *koğuculuk (dedikodu)* derler. Büyük günah ve aşırı suçtur. Hadis-i şerifte **Lâ yedhulü-l cennete nemmâmün<sup>58</sup> (Cennete tek bir koğucu=dedikoducu giremez)** buyurulmuştur.

<sup>56</sup> Şeyh Sadi Şirazi, *Gülistan*, (çev. Ahmet Metin Şahin), Karbon Kitaplar Yay., İstanbul, 2017.

<sup>57</sup> Hucurat: 49/12

<sup>58</sup> Buhari, *Edeb*, 50; Müslim, *İman*, 169, 170.

Dedikodu sadece dile mahsus değildir. Her neyse ki, bir müslüman onun açığa çıkmasından rahatsızlık duyar; onu söz veya işaretle ya da benzeri bir şekilde başkasına ulaştırıp ve bildirmesiyle birlikte, Müslümana o zarar ve acıyı veren kimse koğucudur.

Onyedinci iki dilli olmak afetidir. Ona *zü-l lisaneyn* ve *zü-l vecheyne* derler. Yani iki düşmanın arasına girip her birine bir başka çeşit söyleyip düşmanlıklarını pekiştirmektir. Ama bir kimse iki düşman ile sadakat üzere davranıp, her biri ile iyi geçinse ancak her birine başka laf anlatsa, hiçbirine zarar ve acı vermese ikiyüzlü olmaz; bu dost gibi görünüş makbul sayılmıştır. Akıl sahiplerinin çoğu bu yöntemi benimsemişlerdir.

Onsekizinci methedicilik (övgücülük) afetidir ki bazı yerlerde yasaklanmıştır. Çünkü övmek, sanırım aşırısını gerekli kılar. Aşırısı ise yalana götürür. Şairlerin çoğu bu hastalığa tutulmuştur, bu nedenle akıl sahipleri demişlerdir ki, [33]

**Beyit,**

*Der-şi'r me-pîç u der fenn-i û \* çûn ekzeb û'st ahsen û.*

(Onu) Ne şiirde ne de ilimde arama, çünkü en yalancı da en güzel de o'dur.

Bazıları cahilliğinin fazla olması ve takvasının azlığı sebebiyle, inançsızlaşma ile günahkâr olur. Özellikle ki, dünya menfaati için övgü yapılırsa, öven kişi çok çeşitli şekillerde aşağılanır. Hazret-i Ömer radiyallahü anh (Allah ondan ondan razı olsun) *El-medhu hüve-z zebhu" (Övgü, öldürmedir)* buyurmuşlardır.

Ondokuzuncu konuşurken meydana gelen hata ve yanlışlık afetidir ki, ondan kaçınmak ya imkânsız ya da zordur. **Men kesüre kelâmühû kesüre zelehühû (Söz çok olanın dil sürçmesi çok olur)** bu manaya gelmektedir. Bazılar cahillikle küfür (inkâr) kelimesi söylerler. Âlimler, cahilliğin (bilmemenin) özrü olmaz demişlerdir. Pek çok dikkatsiz cahil vardır ki, latife (güzel laf) edeyim derken yanılarak küfür (inkâr) cümlesi kurar. Sadece kelime-i şehadet söylemekle geri İslam'a gelemez. Muhtemelen o sözün aynısıyla tövbe etmek bizim âlimlerimizin katına da gereklidir. Sonrasında pek çok kimse küfür söz söyler ve unuttur, tövbe etmek aklına gelmez. Allah'a sığınırız, sonsuz işkencede kalmak vardır.

Bu sorunun ilacı, sabah ve akşam bu duayı okumaktır. *Allahümme innî e'üzü bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemü ve estağfiruke limâ lâ a'lemü. İnneke ente allâmü-l guyûb (Allahum! Sana bir şeyi bilerek şirk koştuktan sana sığınırım. Bilmediğimden de sana istiğfar ederim. Muhakkak sen, gizlileri en iyi bilensin).* Bu duayı şerif-e (mübarek dua) devam eden kimsenin geçmişte ağzından küfür söz çıkmışsa yok eder, tövbe ve istiğfar etmiş sayılır ve Hak Teâlâ gelecekte de dilini küfür sözden korur.

Yirminci afet, avâmın (sıradan halkın) ilmin incelikleri, Kur'ânın müteşâbihleri (benzeşen), kaza ve kaderin sırrı, [34] sıkıntıların gizli hikmetinden ve dini kurallar (şeriat) hakkında sorular sorup, o konu hakkında bilmediği halde konuşup tartışmalarıdır. Onlara yakışan, kirden arınmış olan dini emirleri ile amel ederek, anlamadığı konular hakkında söz açmamaktır.

Kısaca bu afetlerden kurtulmaya çare, mümkün olduğu kadar susup sessiz kalarak ve dilini tutmaya devam etmektir. Dilin afeti hakkında bunca söz söylendi ki, mantıklı olan, sözü uzatmayıp, **Hayru-l kelâmi mâ kalle ve delle (Sözün iyisi, az ve anlamlı olandır)** mesajı ile hareket etmektir.

Salif hastalığı; salif (geçmiş) ve tasallüf (övünmek), övünerek ve kendinde olmayan faziletleri var olduğunu iddia ederek haddini aşip ve hak ettiğinden fazla hareket etmektir. Bu kötü huy kendini beğenme (ucub) ile yalandan (kizb) oluşur. Sonuçları, daima yüksek mertebelerde olduğunu zannetmek ve fazilet sahiplerini aşağılamaktır.

Bunun da ilacı, kendini beğenmişliğin ve yalanın ilacı gibidir.

Cimrilik ve pintilik hastalığı cimrilik, kötü ahlak ve cömertliğin zıttı olmasıyla, büyük rezillik olduğu açıktır. Gerçi (eğerçi) cimriliğin çeşitli tarifleri vardır. Ancak en sağlıklı budur ki cimrilik, dinen yapılması gereken (vacip) ve insanlık (mürüvvet) gereği uygun olanı kadar olsun yapmamaktır. Meselâ bir kimse vacip olan zekâtı vermese cimridir. Dinen vacip olanı verse ancak insanlık yolunda gerekli olanı terk etse, örneğin bol mal ve nimete sahip olup akrabasına, komşularına, sevdiklerine ve dostlarına, [35] salih kimselere ve dervişlere nimet faziletlerinden bir tane (habbe) vermese; şayet dinen zekâtını verse dahi cimriler topluluğuna (zümre) dâhildir. Ancak insanlığın gereği olan ise şahısların, zamanın ve durumun değişmesine göre değişir. Meselâ fakir kıymetsiz bir şeyi elinde tutup vermese, insanlığına mani değildir. Ama



zengin elinde olanı tutup vermese insanlığına mani olur. Ziyafetler incelendiğinde, haddinden fazla gösterişli ve çok yiyecek verilmesi insanlığın (mürüvvet) lütfundan değildir. Satın alma durumu incelendiğinde, insanlığa aykırı değildir ama aşırıya kaçılmazsa. Örneğin kefen ve kurbanlık alırken inceleme yapmak insanlığın lütfuna engeldir. Zevke uygunluğu ve akıl sağlığıyla hangi derecede insanlığa sahip olunup veya olunmadığı belli olmaktadır. Bir kimse zekâtını malının değersizinden verirse en çirkin cimrilikle cimri olur.

Cimriliğin sebepleri üç şeydir. Fakir kalma ve muhtaç olma korkusu, malını aşırı sevmek ve kendi karakterinin kötülüğü yüzünden başkasına hayır edilmesini istememektir.

İlacı, kanaat (elindekiyle yetinme) hazinesini elde etmeye gayret ederek, akranlar, eşdeğerdekiler ve tanıdıkları hatırlayıp şunları düşünmek gereklidir;

*Binlerce zahmete girerek mal biriktirdiler, sonunda bırakıp hasretle gittiler.*

*Mal onların ölümlerinden sonra kalıcı olmalarına sebep olmadı.*

**Beyit,**

*Ne işân nuhustîn nigh dâştend \* Be-hasret be-mordend u be-gezâştend*

*El ân mallarını gayrılar tasarruf \* Ve onlar hâk içre tahassür ü teessüf*

---

Çocuğu için hırs ve cimrilik son derece cahillik ve ahmaklıktır. [36] Onu yaratıp rızıklandıran tanrı (perverdigar), doğmadan önce nasıl da halini düzene koyup ve rızkını takdir etmiştir. **Vemâ min dâbbetin fi-l ardi illâ alallâhi rızkuhâ<sup>59</sup>** (Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın). Birçok kimseye baba ve anadan bir akçe miras kalmaz, sadece hakkın verdiği kadar mal ve mülke sahip olur ki, babası ve ataları onda birinin onda birini görememiştir. Ve birçoğuna da baba ve anadan pek çok hesapsız mal ve giyecek kalır. Kısa zamanda gereksiz yerlere harcayıp ve israf ederek, fakir ve aşağılanmış olur. Mirasçı için hazinedarlık, boş hayaldir. Ve evladına mal biriktirmesi için öğüt veren (tembihleyen) ahmak ve cahildir.

---

<sup>59</sup> Hûd: 11/6

## Beyit,

*Hazinedârî-i mîrâs-hârgân-ı küfr est \* Be-kavl-i mutrib u sâkî be-fetvî-i def ü ney*

*Hazinedarlara miras kalır küfür, çalgıcı ve içkici sözleriyle beraber tef ve mey fetvasına göre.*

Riya hastalığı, riya kınanmış ahlak ve çirkin bir vasıftır. Hatta küçük şirk (eşkoşma) denilmiştir. Riya ru'yetten türemiştir, görmek manasındadır. Yani kişinin kendisi için büyüklük sağlanması, saygı gösterilmesi, methedilip övülmesi, makam ve mevki ile mal kazanarak zenginleşebilmesi meydana gelmesi için ibadetini gizli yapmayarak göstermelik yapmasıdır. O halde yaptığı her ibadetini başkalarına gösterme maksadı olan kişi, riyakâr kimsenin aynasıdır. Riyanın da çeşitleri vardır.

Beden yönüyle riya; bedeni zayıf ve cılız bırakmaktır. Öyle ki o kişide nefis terbiyesinin olduğu, ibadetlerini yaptığı, ahiret hüznü ve korkusunun bilinmesi ile sesinin kısık, hareketlerinin aheste ve bakışının yumuşaması gibidir. Bu haller ile korku ehli ve haysiyet sahibi olduklarını anlatmaya, ezici gücünü (satvet) ve gururunu yok ettiklerini [37] göstererek iyi duruma gelirler. Bu dindarların riyasıdır. Yine de dünya hayatına düşkün olanlar, bedenlerini şişmanlatıp ve temizleterek, çehrelerini açıp ve güzelleştirerek riya ederler.

Görünüş ve kıyafet ile riya; sade hırka, yünlü başlık, büyük misvak ve bıyığı kesip sakalı uzatmaktır. Bu tür eşyaları kullanırlar ki görenler namuslu, doğru ve adaletli kimseler (salâh ehli) diye düşünsünler. Parçalı kaftan olan murakka'yı (yamalı) bile kasten giymek bu kısımdandır. Bu da dindarların riyasıdır. Yine de dünya hayatına düşkünler, oldukça kıymetli çamaşırlar giyip, kibire ve adının bilinmesine sebep olan kıyafetlerini giyip ve takılarını takınıp gösteriş yaparak riya ederler.

Söz ile riya; çoğunlukla vaiz ve hatiplerde görülür. Mahfil ve kürsülerde tefsir ve hadis nakledip; bilimden, hakikatlerden, değişik konular ve inceliklerden bahsederler. Ama asıl amaçları nasihat, gerçeği anlatma ve toplumu uyarma (irşad) değildir. Aslında tüm bilimlerde sahip oldukları derinlik (tebahhur) ve ayrıcalıklarını (imtiyaz) göstermektir.

Fiil ve amel (iş) ile riya, halkın yanında sık sık namaz kılıp ve oruç tutarak, namaz kılarken kıyamda, rükûda ve secdede uzun zaman durup, başını eğip kendi iç dünyasına dalmış (murâkabe) halde oturmaktır. Yolda iki yanına bakmayıp sakin ve

ağırbaşlı halde gitmek bile bu türdendir. Bahsedilmemiş diğer hayırlı işler her neyse ki, onları gösteriş maksadı, dünyalık fayda sağlama ve başkaları tarafından kabul görülmeyse o riyadır. Dünya hayatına düşkünlerin riyası bunun zıttıdır. Onların hareket ve davranışlarındaki eğilimi, dalgalı dalgalı yürüyerek (tebahtur) heybet ve kibir sergilerler.

Etbâ' (tâbî olanlar) ile [38] riya; şeyhlerin, mürit ve sevenlerinin çok olmasını istemesidir. Özellikle ileri gelen bilim adamları, ünlü yöneticiler ve vezirlerden olmasını istemektir. Sevenlerinin çok olması bağlı olduğu şeyhleri için korkutucudur. Çoğu kimselerin aşırı kalabalık halk tarafından yolu kesilmiş ve tâbî olanların fazlalığı, güzel işlerin devamına engel olmuştur.<sup>60</sup>

Gösteriş meraklıları da ayrı bir tabakadır. Bazıları sırf insanların gönlünü kazanabilmek için halktan uzaklaşıp, diyalogdan koparak yalnızlığı tercih ederler. Bazıları da bir kimseden en ufak yardım ve bağış almayarak, fakirliğin sıkıntısına sabrederek kalplerde kendisine güven oluşturabilmektedir.

Özetle riyanın dereceleri farklıdır. Hepsinin en çirkin ve uğursuz olanı sadece (sırf) halk tarafından kabul görmek için olandır. Bundan dolayı yapılan işin (amelin) sevabı tamamıyla yok olmasından başka, acı ve ıstırap çekmeyi (gazabı) hak edeceği kesindir. İlacı riya; yapılan işlerin (amellerin) boşa gideceğinin bilinmesi; meydana getiren, heybet ve yücelik sahibi, her şeye her zaman mutlak galip gelen ve kahretmeye gücü yeten (kahhar-ı zülcelâl) Allah'ın kahrını gerektirebileceğini düşünerek onu gidermek için zahmet çekip, gayret etmektir. Asıl riyalar ki, makam ve mevki sevgisi, methedilme ve övülme arzusu ile halkın elinde olan şeyi aç gözlülükle istemektir (tama etmek). Bunlar insan tabiatına her ne kadar sevimli gelse de sonucunda acı çekmenin hazır olacağı fikrindeki insan, bunlardan uzak durarak kurtulur. Bütün rezilliklerin tedavisi olsa da, filozoflar (hukema) katında zararlarını ve kötülüklerini düşünerek kaçınmaktır. Ama yol sahipleri (erbab-ı sulûk) derler ki, yol göstericinin (mürşit) kelime-i tevhit aşılama (telkin) meşgul olması, Allah-u Teâlâ'nın yardımıyla bütün kötü ahlakın yakılmasına ve nefsinin arınıp temizlemesine [39] vesile olup, güzel ahlak kendisinde oluşur ve çevresini aydınlatır.

---

<sup>60</sup> Bkz. Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 290 vd; Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, s. 480 vd.

**Beyit,**

*Men ân çe şart-ı sadâkat bûd be-tû goftem*

*Tû hâh ez-suhanem pend gîr hâh melâl*

*Sana söylediğim (sözler) sadakatin şartıydı,*

*Sen ister sözümden nasihat al istersen bıkkınlık göster.*

---

BU MAKALE İNSANIN ÇOLUK-ÇOCUĞUNA KARŞI HAREKETLERİNİN  
NASIL OLACAĞI VE EV YÖNETİMİYLE İLGİLİ HUSUSLARDAN  
BAHSEDEN (İLMİ TEDBİR-İ MENZİL) ANLATMAKTADIR

---

Ev idaresi öyle bir ilimdir ki, onunla ev halkı arasında düzen (nizam) ve tertibe (intizam) uygun şekilde geçinmenin yolunu bildirmektedir.<sup>61</sup> Çünkü insan diğer canlılardan değişik yönleriyle seçkindir. Karakterinin (mizaç) güzel olmasıyla beraber, gıdanın da güzel ve temiz olanını ister. Güzel gıda da uygun şekilde bir araya getirilerek birleştirilip pişirilmeyince olmaz. Onun gerçekleşmesiyle aynı cinsten olanların yardımını ve desteğiyle olur. Hayvanların yiyecekleri gibi her gün aynı olmamaktadır. Örneğin kış mevsimi geldikten sonra istenen yiyeceği tedarik etmek zor olur. Zamanında yeterli miktarda toplayıp ve bir miktarda ihtiyaç için uygun yerde saklayıp depolamak gerekir. Kendisini de sıcak (germa) ve soğuktan (serma) korunması sebepleri, eşinin ve çocuklarının güvenliği için de her şeyden önce bir ev temin etmelidir. Ancak ev de iki kısımdır: Biri kırsalda yaşayanların evleridir ki, çadır ve otağlardan ibarettir. Biri şehirlilerin evidir ki, taş ve ağaçtan yapılmıştır. En iyi ve üstün olan bu kısımdır. Çünkü koruyuculuğu, dayanıklılığı, kalıcılığı ve sürekliliği fazladır. Bu tür evin bile en iyisi şöyledir ki, binası sağlam ve dayanıklı olarak zamansız [40] yıkılmaktan sanırım daha emniyetlidir. Tavanı yüksekçe, kapıları geniş açılabilen ve her mevsime uygun bölümleri olmalıdır. Bütün şehirlerde güzel hava hangi taraftan gelirse o tarafı kapalı olmamalıdır. Hanımlar kısmı uzakta olup yüzleri görülmemeli ve sesleri duyulmamalıdır. Ancak yüksek katlı binadan ve duvar süslemelerinde israftan kaçınılmalıdır. Haberde (varid olmak) söylenmiştir ki, bir

---

<sup>61</sup> Ev İdaresi/ İlmi Tedbiri'l-Menzil, İslam ahlak felsefesinin önemli başlıklarından bir tanesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ocak, *İslam Ahlak Felsefesinde Et-Tedbiru'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı*, Journal Of Intercultural And Religious Studies (JIRS), 2014, 6(6), ss. 85-118.

kimse evini altı metreden (zırâ) fazla yükseltse, gökteki melekler “nereye ey lanet olası” derler. Fazla süsleme de israf olduğundan makbul görülmemiştir. Geçmişteki âkil kişiler demişlerdir:

**Beyit,**

*Kâr-i tıflân est kerd-i nakş ber-dîvâr u der \* Bâligân-râ zînhâr ez-kâr-ı tıflân  
zînhâr*

*Duvarın pencerenin üzerine resimler çizmek çocuk işidir.*

*Yetişkinlerin kesinlikle çocuk işinden uzak durması gerekir.*

Mutlaka bina konusunda orta yolun dışında fazla masraf yapmak uygun değildir. Ev alırken önemli bir konu da komşulardır. Komşularının salih, saygın, güzel ahlaklı kimseler olmasına dikkat edilmelidir. Ev alma, komşu al derler ki, meşhur örnektir.

---

BU MAKALE MALİN HALLERİNİ ANLATMAKTADIR

---

Mal konusuna üç açıdan bakılır. Biri kazanma konusudur. İkincisi koruma açısıdır. Üçüncüsü de harcama yönüyledir. Ancak mal kazanmak iki kısımdır. Biri kendi isteğine bağlı olan kazanmadır. Ticaret, tarım ve sanat gibi. Biri kendi isteğinin dışında kazanılmasıyla olmaktadır. Miras ve yöneticilik gibi. Görevlendirilmek (vezaif) ve maaş almak (ulûfet) dahi bu kısımdandır. Hepsinin üstünü (efdal) ticaret [41] ve tarımdır.

Kazanmada da üç şart gereklidir. Biri haksızlık ve zulümden sakınmaktır. Oyuna getirerek ve hile yaparak başkasından mal almak gibi. İkincisi utanç verici ve ayıp şerhlerden çekinmeden, oyunculuk ve maskaralık yaparak mal kazanmak gibi. Üçüncüsü aşağılık (denaet) ve hor görülen (zillet) işleri yapmamaktır. Tuvalet temizleme ve benzeri rezil hizmetlerden kazanmak gibi. Bazıları dericiliği (debagat) ve kan alıcılığı (hacameleg) bile rezil sanat saymışlardır.

Arkasından sanat da üç kısımdır. 1-Şerefli, 2-Orta halli, 3-Değersiz. Şerefli odur ki, ruhen işler yapıp bedenden işler yapmamak. Bu hür ve yardımseverlerin sanatıdır. Bunun da önemli olanları üç çeşittir. Biri akıl cevheri ve gönül huzuru ile

ilgilidir. İsbetli kararlar ve güzel fikirler gibi. Buna vezirlik sanatı (sanaat-ı vezaret) derler. İkinci erdem, terbiye, güzel konuşma, tıp, astronomi ve matematikle ilgili olandır. Bu sanat edebiyatçıların, bilgilerin, yazarların ve filozofların işidir. Üçüncüsü güç, kahramanlık ve binicilikle ilgili olandır. Bununla düşman uzaklaştırılır, can ve ülke güvenliği sağlanır. Bu sanata atlı asker (sipahi) derler.

Değersiz sanatlar da üç çeşittir. Biri tüm insanların yararına aykırı olandır. Spekülatörlük (muhtekirlik), büyücülük (sehharlık), ispiyonculuk (gammazlık), pezevenklik (kavvatlık) gibi. Bu haydut (eşkîya) ve bozgunculuk (erbab-ı fesat) yapanların sanatıdır. İkincisi tüm insanların menfaatine aykırı değil ancak [42] özün (cevher-i nefis) üstünlüğüne ve mertliğine aykırıdır. Komedyenlik (maskaralık), müzisyenlik (mutriblik) gibi. Üçüncüsü bu iki fenalığın kapsamında değil ama yaratılış gereği tiksinti oluşturmaktır. Çöpçülük, kan alıcılık ve dericilik gibi. Bunlar aşağı görülen ve rezil sanatlardır. Ama mademki yaratılışın kanunu olan şeyler, bunların akıl katında değerlendirilmesi olmaz, bu kınanamaz. Şüphesiz lüzumundan dolayı, bir gurubun da bu sanatlarla uğraşması gerekiyor ki yeryüzünün düzeni bozulmasın.

Orta halli sanat iki kısımdır. Biri zaruridir, tarım gibi. Biri zaruri değildir, kuyumculuk gibi. Öyleyse artık insana yakışan, belki de zorunlu olan şudur ki; bir sanata başlayınca inceliklerinde zirveye ulaşmaya gayret edilmelidir. Çünkü elinin kazancını yemek, cennet ehlinin yani ahirette amel defterleri sağ taraflarından verilecek olan müminlerin (eshâb-ı yemîn) tarzıdır.

---

BU MAKALE MALI KORUYUP ELDE TUTMAVE HARCAYIP TÜKETME İLE  
ÖLÇÜLÜ HARCAMANIN ŞARTLARINI ANLATMAKTADIR

---

Malı muhafaza etmek ve elde tutmak, biriktiremeyince ve arttıramayınca olmaz. Çünkü mecburi harcamalar ve tüketim kaçınılmazdır. Eğer kazanç olmazsa zorunlu olarak mal tükenerek zulüm etme (ichaf) hali, evde anlaşmazlık ve bozgunluk oluşur. Nitekim denmiştir:

**Kıta,**

*Çû dahalet nîst harc âheste-ter kon \* Ki mî-kônîd mellâhân sürûdî  
Be-kühsârân eger bârân ne-bâred \* Be-sâlî Dicle gereded hüşk rûdî*

*Belirli bir gelirin yoksa daha az harcama yap, çünkü gemicilerin bir melodisi vardır,  
Eğer dağlara bir sene içinde yağmur yağmazsa, Dicle kurur bir dere haline gelir.*

Malı koruyup artırmada üç şartın gözetilmesi lâzımdır.

İlk şart budur ki, malı ev halkının durumuna zarar getirecek derecede korumamaktır. Gerçekten bazı cimriler öyle aşırı gider ki, eşi ve aile fertleri geçim sıkıntısından [43] miras bırakanının (muris) ölümünü ister. Pek çok kimse darlıktan kurtulmak için babasını öldürmeye kalkmışlardır.

İkinci şart şudur ki; din ve diyanete, uygun ve gerekli görülmesidir. Dinen zorunlu olup farz kılınan zekâtı ve adak sadakalarını terk ve ihmal edilmemelidir.

Üçüncü şart budur ki; insanlar arasında namusuna ve kişiliğine zarar gelmemesidir. Cimrilik ve eli sıkılıkla isim yapmış olunmamalıdır.

Sayılan şartlara uyulduktan sonra üç şart daha vardır ki, onlara uymak uygundur.

İlk şart budur ki; harcama gelirden fazla olmamalıdır. Hatta gelir - gider eşit bile olmayıp gelir fazla olmalıdır. Çünkü gelir her zaman istikrarlı aynı düzeyde olmaz. Kıtık yılı ve zor zamanlar için yiyecek ve mallardan oluşan bir miktar erzakı elde tutmak gerekir. Kazanmanın zorlaştığı ve imkânsızlıklar baş gösterdiği söylentisi (tevatür) çıktığında, kendisini bitirerek aşağılanan dilenmeye bağımlı olunmamalıdır. Bir kimse farz olan zekâtını ve dinen tavsiye edilen (mendup) olan sadakasını yerine getirdikten sonra, tüm malını da bol bol vererek harcaması gerekmez. Zekâtı verilen maldan kötü hazine olmaz. Bu manada Anadolu şairi merhum Necati güzel söylemiş:

**Kıta,**

*Çok da (igende) güzel sanman layığı kim \* Nesi varsa sarf eder önüne*

*Eli açıklığındandır çınarın \* Elin tuttuğu arkasına önüne*

*Birazcık ye birazcık da sakla \* Birazcık da ver tanrı yoluna<sup>62</sup>*

<sup>62</sup> Necati Bey (d. 1455, Edirne - ö. 17 Mart 1509) Divan edebiyatı şairi. Edirne'de 1452-1455 yıllarında doğan Necâtî, XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişen şairlerin en önemlisidir. Bkz. *Necâtî Beg Divanı* (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1963, hazırlayanın önsözü, s. VIII-XXVIII.

Koruma ve biriktirme konusunda filozoflar böyle uygun görmüşler ki, bir miktar [44] para, bir miktar eşya, bir miktar hayvan, bir miktar emlak ve kiralık yer (akar) olmalıdır ki, bir kısmına afet gelirse elden giderse diğerleri elde kalabilsin. Koruyup ve biriktirmek hepsinden önce saf akçe (gümüş para) ve gerçek altın ile olmalıdır ki; seçkin kişiler, alt tabaka halk, küçük ve büyük herkes tarafından kabul görür. Değer kaybına karşı güvenilir olduğundan koruması ve biriktirmesi kolaydır. Fiyatların değişmesiyle kıymetinde zarar ve uzun zaman beklemekle de kalitesinde azalma olmaz. Darlık ve kıtlık olması ihtimaline karşı bir miktar buğday ve arpa da memleketinin şartlarına göre korunaklı bir yerde biriktirmek uygundur. Ama yüksek fiyata satmak amacıyla fiyatların yükselmesi beklenmemelidir. Beddua edilen vurguncu (ihtikâr) olunmamalıdır.

İkinci şart, koruyup kollamaya ve çoğaltmaya yeterli gücü olmadığı mal alınmamalı ve saklamamalıdır. Meselâ kendisi şehirli olup köy ve kırsallarda olan taşınmaz ve tarım arazisini işlemeye gücü yetmeyecekse alınmamalıdır. Arapça sözlükte çiftliğe “zay’a” derler. Tecrübeli kimseler demişlerdir ki, “zay’a”nın türevi (iştikak) “zıyâ” (kaybolma) cenneti (aden)’dir. Eğer yapmayı üstüne alıp (taahhüt etmek) daima ona bağlanırsan, sen zayi olursun. Eğer devamlı uğraşmazsan o zayi olur. Genelde çiftlik sahipleri bu sözü doğru bulurlar.

Üçüncü şart şudur ki, her zaman geçerli ve makbul olup kolayca istifade edilir bir şeye rağbet edilmelidir. [45] Faydası az ise yaygınlığı (revacı) da az olan, her diyarda müşterisi bulunmayan malın getirisi fazla da olsa talip olunmamalıdır.

Ayrıca harcarken ve bağışlarken dört şeyden kaçınmak zorunluluktur;

Biri kısmaktır. Yani gerekli harcamalarda gereğinden az olup aileye darlık çektirmemelidir.

İkincisi israf ve savurganlık etmemektir. Bu da birkaç türlü olur. En kötüsü de haram olan isteklere ve çirkin zevklere harcanmamalıdır. Ondan da kötüsü yapılmasında sakınca olmayan (mubah) şeylerde israf etmektir. Örneğin, yemek çeşitlerinde aşırı gitmek, ipek elbiseler giymek israftır.

**Beyit,**

*Arz ez-câme def’-i harr u berd est \* Ne-dâred meyl-i ziyet her ki merd est*



*Kıyafet sıcak ve soğuk ihtiyacını gidermek içindir. Adam olanın takıya, süse ihtiyacı yoktur.*

Geri kalanı buna kıyas edilsin.

Üçüncü masraf etmek, riya için bağışlamak, şöhret kazanmak, öğünmek ve karşılıklı övünmek için yapılmamalıdır.

Dördüncü harcamayı gerekli olan yere yapılmalıdır. Aile fertleri ve hizmetkârlara yapılan harcama gibi. Görev olunmayan yerlere de harcama olabilir. Dostlara, fakirlere, arkadaşlara ve sevilen kişilere olan harcamalar gibi. Bunlara hiçbir şekilde başa kakma ve serzenişte bulunulmamalı, hatta sözü dahi edilmemelidir. Nerde (kanda) kaldı ki “ben falan zamanda sana şöyle yapmadım mı?” demesin. Çünkü başa kakma da gösteriş gibi sadaka ve bağışın sevabını iptal eder.

---

#### BU MAKALE HARCAMANIN ÇEŞİTLERİ HAKKINDADIR

---

Mal harcama da üç kısımdır. Bir kısmından beklenen, Hakkın rızası ve dünün emrini yerine getirmek olmalıdır. [46] Gerek eşine ve aile fertlerine harcadığı farz olan türden, gerekse fakirlere verilen sadaka gibi sevap kazandıran (müstehap) olsun. Sadaka ve bağışta gereken şart, hakkı olanlara öncelik vermektir. Meselâ hiçbir şeyi olmayan yetimler, iffetli dullar, fakirlerin salih olanları ve zengin görünen ihtiyaç sahibi âlimler gibi ki, isteme aşağılığından kaçınıp fakirliğin zararına katlanırlar. Onların durumu ile ilgilenmelidir. İkinci kısım, cömertlik, erdem ve iyiliği yapmak için verilir. Sevdiklerine ve kardeşlere verilen hediye ve armağanlar, şairlere verilen bahşişler gibi. Üçüncü kısmı, kendi zorunlu ihtiyaçları ve yaşamı için harcanandır. Bu da olmazsa olmazları elde etmek içindir. Ev giderlerinden yeme, içme ve giyim için harcanan gibi. Veya rahatsız edici olanı uzaklaştırmak ve zararlı olanı engellemek içindir. Zalim ve aşağılık kimselerden kendisini ve namusunu korumak için verilen gibi. Bu kısımda orta yolu tutmak şarttır. Özellikle hayatın gereği için zorunlu harcamalarda ne israf ve savurganlık, ne de sıkı tutup kısılmamaktır. Duruma göre bir şekilde savurganlaşmış gibi hareketlerin olmasında engel yoktur. Ama eli sıkı olmaktan ziyade sakınmak gereklidir. Bu kısım mali konularda genel geçer kurallardır ki zenginlere göredir. Ama küçük önlemler akli olan için ortadadır.

---

BU MAKALE EVLENMENİN ŞARTLARI VE EVLATLARIN EĞİTİMİ  
HAKKINDADIR

---

Çünkü herkese kendisini isyandan ve fesat kimselerden koruması ve [47] Müslümanların neslini çoğaltması için evlenmesi gereklidir. Gerekir ki, aldığı hanım akıl, diyanet, namus, kendini koruma, terbiye, hayâ, eşyle sohbet muhabbet ve gönül hoşluğuna sahip olmalıdır. Dili uzun ve hak tanımaz olmamalıdır. Eşinin rızası konusunda ise en önemli görevi, en büyük amacı namusunu korumak olmalıdır. Hanım eşlerin en üstünü bu sıfatlara sahip olanlardır. Kadınlarda olması gereken bir sıfat ise doğurgan olup kısır olmamaktır. Dul ise daha önce evladı olduğundan bilinir. Ama bakire ise kız kardeşleri ve amcakızlarından fikir yürütülür. Özgür kadınlarla evlenmek, odalık (teserri) edinmekten ve cariyelerden çocuk sahibi olmaktan iyidir. Çünkü özgür olan genelde namuslu, akıllı, iş bilen ve kötü ahlaklılardan sakınma konularında cariyeden üstündür. Diyelim ki, tabiatında tam olarak namuslu olmasa akraba, baba ve kardeşlerinden uzak durur. Ama cariyenin soyu soppu yok ki utansın. Bekârla evlenmek duldan iyidir. Çünkü terbiye benimseme ve kurallara uyma bekârlarda fazladır. Eğer yüzü güzel, soyu saygın ve mevkisinden faydalanılırsa ne alâ! Bu sıfatlardan bazıları yoksa akıl, namus ve terbiye sahibini almaya gayret etmelidir. Çünkü yalnızca güzel yüzlü, soyu saygın ve miras zengini tercih edilirse birçok sıkıntılara, zahmetlere, bozukluklara ve din işlerinde karışıklığa sebep olması muhtemeldir. Filozoflar demişler ki; [48] sırf vücut güzelliğini istemesin ki güzellikle namus bir arada az bulunur. Fazla da çirkin görünümlü olmasın ki geçinmesi zor olur.

**Beyit,**

*Ne fart-ı kubh gerek zevcede ne hüsn ü bihâ \* Meyân-ı güzele ki, hayru-l umûri  
evsatuhâ*

*Ne aşırı çirkin olmalı hanımın ne fazla güzel \* Orta güzellikte olsun ki,*

Hadis: İşlerin hayırlısı orta yol (dengede) olanıdır<sup>63</sup>

---

<sup>63</sup> Hemen her konuda aşırılıktan kaçınıp “ortada/vasat” olmak ile ilgili Hz. Peygamber’in, başta Buhari ve Müslim olmak üzere diğer muteber kitaplarda birçok hadis-i şerifi vardır ancak bu lafız ile adı geçen ifadeyi sadece (Beyhakî 3/273)’de bulabildik. Ayrıca bkz. Keşfü’l Hafa, C.1. S. 391

Çünkü güzelliği olan kadına nefesine düşkün olanlar talip olur. Ola ki bir şekilde onu yanıltırlar. Ve eğer fazla çirkin ise nefis onunla yetinmeyip harama yönelebilir. Orta halli olunca bu iki ihtimal de bertaraf olur. Bu nedenle akli erenler evlenme konusunda son derece güzel olandan ve aynı şekilde çirkin olandan sakınmışlardır. Statüde kendisine denk olmayan kadına rağbet edilmemelidir. Kıyafetlerinin ve malının çokluğu ve taşınmazlarının bolluğu için de talip olunmamalıdır ki, bu böyle sıfatlar kadının üstün görünmesine, böbürlenmesine, sataşmasına (tasallut) ve hüküm sahibi olmasına sebep olur. Kadının ise kocasından korkması en önemli şartlardan sayılırken, durum tersine dönerek evin düzeni ve geçiminin zarar görmesi lâzım gelir. Bir kimse sayılan şartlara riayet ettikten sonra evlenirse gerekir ki, iyi geçinmeye çalışsın ve gereği gibi ikram etsin. Ama gerçekten kadına çok aşık ise açığa vurmasın. Ancak gücü yettikçe hallerine uygun kıyafet ile [49] evin temizliği ve evrilip çevrilmesinde katkıda bulunup, haremiyle ilgili işleri onlara bırakmalıdır. Eğer utanç verici sığata sahip ise ayrılması kaçınılmazdır. Eğer gidişatı iyi geçinmeye zarar veriyorsa ayrılması mantıklı ve uygundur.

**Nazım,**

*Zen-i bed der-saray-ı merd-i nikû \* Hem der-în âlemest dûzah-i o*

*Zinhâr ez-karîn-i bed zinhâr \* Ve kinâ Rabbenâ azâbe'n-nâr*

*İyi bir adamın sarayında (evinde) fena bir kadın varsa, Onun cehennemini bu dünyadadır. Kesinlikle kötüye (o kadına) yakın olmaktan sakın. Allah'ım bizi cehennem azabından korusun.*

Bazı güzel sözlü Araplar demişlerdir ki, kadının beş sınıfından uzak durmak gerekir.

1- Hannâne 2- Ennâne 3- Mennâne 4- Keyyetü-l kafâ 5- Hadrâu-d demin.

Hannâne o kadındır ki, eski kocasını düşünüp söyleyip onu özlemekten geri durmayan.

Ennâne o kadındır ki, hastalıktan veya kocasından şikâyet edip daima sızlanan.

Mennâne o kadındır ki, kocasına karşı malı ve mevkiisi ile övünen.

Keyyetü-l kafâ o kadındır ki, namusu olmayıp kocasının arkasından halkın deyyûs diye kınayıp gıybet edilmesi kafasında dağ gibi olan.

Hadrâü-d demin o kadındır ki, beden güzelliği olan ancak aslı ve soyu bozuk olandır.

Kadının beş sınıfı da vardır ki, onlardan da peygamberin buyruğu gereği sakınılmanın gerekli görüldüğü kısımdandır. Şehbere, lehbere, nehbere, hendere, lefvet.

Şehbere; mavi gözlü, dili kötü kadındır.

Lehbere; uzun boylu zayıf kadındır.

Nehbere; yaşlı kadındır.

Hendere; kısa boylu çirkin kadındır.

Lefvet; [50] başka erkekten çocuğu olan kadındır.

Gazûb, katûb, rakûb olan kadından da uzak durulmalıdır.

Gazûb o kadındır ki, daima öfkeli olur.

Katûb o kadındır ki, daima suratı asık olup gülmeyendir.

Rakûb o kadındır ki, kocasının ölümünü bekleyip mirasını ve mihrini tam olarak almayı bekleyendir.

Bu incelikleri bildikten sonra bilinmelidir ki; evlenmek arzusu, beklentisi, umut ettiği ve niyeti; din ve namus olmalıdır. Günümüzde birçok kimse bunları dikkate almayıp makam mevki sahiplerinin kızını alıp bu yoldan amacına ulaşmaya çalışır. Bazıları da çok mal ve çeyiz sahibi olanlara asılır. Bazıları da sırf vücut güzelliği olana yönelir. Ama genelde Allah'ın kanunu öyle cereyan eder ki; makama ulaşmaya aracı olmasını istediği kimse ya ölür, ya da görevden alınır. Mal sahibi sandığı kadın fakir çıkar veya beklentisine aykırı davranır. Güzel olduğunu düşündüğü yaşlı bir kadını, zamanın Züleyha'sı diye övünerek nikâhlar. Çaresiz bu kadını görünce neye uğradığını anlayıp “imdat! örtün, bürün, benden başka kime istersen görün!” demeye başlar. Ama önceliği din, namus, iyilik ve diyanet olanlara Hak Teâlâ yardım edip iyi niyeti ile amacına erdirir.

[51] Bu sayılan incelikler ve şartlar evlilik hukukuna uymaya gücü yeter olan kimselere göredir. Kudreti olmayanlara bekârlığın zahmetine katlanmak daha uygundur. Âlimler demişlerdir ki; Evlenmeye aşırı istekli olma halinde zorunlu, ılımlı olma halinde sevap kazanır ve hakka riayet edemeyeceği durumda haramdır. Filozoflara göre eşini eğitmeye ve evini evirip çevirmeye gücü olmayan kimseye

gerekli olan; evlenmeyip bekâr ve yalnız yaşamaktır. Akı eren bazı kimseler evlenmeyi kötöleyerek demişler ki; “**Et-tezevvücü garâmetü mehrin ve nedâmetü dehrin ve tekavvüsü zahrin ve teraccu’u zehrin. Sürûruhû ilâ üsbû’in ve selâmetühû ilâ şehrin (Evlenmek; mehir borçlanmak, ömür boyu pişman olmak, sırtın kamburlaşması ve zehir yudumlamaktır. Sevinci bir hafta, selameti de bir aya kadardır)**”. Tecrübeli bir şair demiş ki:

**Beyit,**

***Berâ-yı yek-deme şehvet ki hâk ber-ser-i û \* Esîr-i zen ne-tevân şod be-sâlhâ-yı dırâz***

*Bir anlık şehvete kapılanın başına toprak saçılsın, Kadına esir olan uzun yıllar yaşayamaz.*

Şeyh Sadî aleyhirrahme kadınların seilmeyen hallerini açıklarken şöyle buyurmuş:

**Nazım,**

***Çe negz âmed in yek sühan ez dû ten \* Ki bûdend ser-geşte ez dest-i zen***

***Yekî goft kes-râ zen-i bed me-bâd \* Dîger goft zen der-cihân hûd me-bâd***

*İki kişi arasında (şu)konuşma pek hoştur. Hanımlardan çok sıkılmışlardır.*

*Biri söyledi: “Allah kimseye kötü kadın nasip etmesin”, diğeri söyledi: “Dünyada kadın olmasın.”*

Evlenmek kaderin gerektirdiği doğum ve nesil yetiştirme ile sonuçlanır. Çocuk kız olsun, erkek olsun dünyaya geldiğinde Hak Teâlâ’ya şükredip güzel isim verilmelidir. Sonra sağlıklı, güçlü, hastalıktan uzak, akı tam ve ahlakı güzel bir sütanne tutulmalıdır. Çünkü onun sütü doğana gıda olarak geçer. Bu doğan bebek mavi gözlü bile olsa Habeşli emzirse kara gözlü olur. Görünürde bu kadar değişiklik yapınca görünmez sıfatlarda da etkisi [52] kesindir. “**Er-radâ’u vilâdetün sâniyetün (Emzirme ikinci doğumdur)**” bu anlama işaret eder.

Emzirme süresi tamamlanınca, terbiyesiyle meşgul olunup yavaş yavaş güzel işler ve güzel ahlakı aşılmalı ve dini adetler ile peygamberlerin davranışları anlatılıp

öğretilmelidir. Farzlara ve vaciplere devam ettirilip öğrenime yönlendirilmeli ve fenni ilimler (matematik, fizik, kimya, biyoloji) öğrenmeye özendirilmelidir. En doğrusu şudur ki; karakteri ve yeteneği araştırılıp hangi fenne yatkın ise ona yönlendirmelidir. Çünkü herkes yaratılışı itibarıyla bir fenni ilme yatkın ve bir sanata eğilimlidir. Bunda Allah'ın gizli hikmeti vardır ki o, âlemin düzeninin sağlanması ve insan türünün ayakta kalmasıdır. Çünkü her sanata ihtiyaç vardır ve onlarsız var olmak mümkün olmaz. Öyleyse bütün insanlar tek yetenek üzere yaratılmış olsalardı; önemli sanatlar, ilimler ve bilimler yok olurdu ve herkes en saygın sanatla uğraşırdu. Böylece daha alt sınıf sanatlarla kimse ilgilenmezse, dünyanın düzeni de, milletlerin varlık nedeni olan sanatlar da zarar görürdü. Öyleyse ilahi hikmet gereği her insan tabiatı bir bilime uygun ve her yetenek bir sanata yatkın olmaktadır. **Zâlike takdîru-l azîzi-l alîm (Bu, her şeyi bilen ve aziz olanın takdiridir)**<sup>64</sup>. Kız çocuk ergenlik çağına erince uygun bir dengi bulunup evlendirilmeli, geciktirilmemelidir. Damat olacak kimsenin din bilgisi, güzel ahlak ve erdemini görülmelidir. Yüksek makamına, [53] malının çokluğuna, soyunun saygınlığına ve yüzünün güzelliğine o kadar (çendan) bakılmamalıdır.

---

#### BU MAKALE KONUŞMA ÂDÂBINI ANLATMAKTADIR

---

Mutlaka konuşmanın faydası ve zararı daha önce anlatılmıştı. Gerekmektedir ki yeterince yapılsın, mümkün oldukça çok konuşmaktan kaçınılsın ki; çok söz beynin hafifliği ve akıl azlığının göstergesidir. Heybetin azalması meydana gelir. Sözü çok olan kimseye Arapçada “*miksâr*” ve Farsçada “*perkevî*”, Türkçede de “*yangşak*” (*yavşak*) derler. Özellikle dost meclislerinde uzun uzadı hikâyelere başlanması, rezilliklerin rezilidir ve çirkin bir davranıştır. Çünkü söz söylenenin sözden beklentisi; kısa ve öz olmasıdır. Her ne kadar kısaltılırsa o kadar kıymetli ve usulüne uygun olur. Düşünürler demişlerdir ki;

#### **Beyit,**

***Sühan bisyâr bişnev endeki gûy \* Yekî-râ sad me-gû sad-râ yekî gûy***

*Sözü çok dinle ama az söyle. Bir kişiye yüz söz söyleme yüz kişiye bir söz söyle.*

---

<sup>64</sup> Yasin: 36/38

Filozoflar demişler ki; Yüce Allah'ın kulağı iki, ağzı bir etmesindeki hikmet budur ki; kulun duyduğu söylediğinin iki katı olsun. “**İzâ temme-l aklü nakasa-l kelâmü (Akıl tamam olunca söz azalır)**”<sup>65</sup> buyurulmuştur. Gerekmektedir ki, bir defa söylediği sözü tekrar etmemeli, başkasına bir şey sorulduğunda kendi bilse bile acele edip cevap vermemeli ve cevap vermesi gerektiğinde de terbiye sınırları içerisinde cevap vermelidir. Bir kimse söze başladığında sözünü tamamlamadıkça, kendisi söze başlamamalıdır.

**Beyit,**

**[54] Sühan-râ ser est ey huredmend [u] bon \* Me-yâver sühan der-miyân-ı sühan.**

*Ey akıllı zat, sözün başı ve sonu vardır. Birisinin sözü bitmeden sen söze girişme.*

Bir topluluk konuşurken söz hakkı verilmedikçe kendi söze girmemeli, meclislerde erdemini göstermek için kimseye soru sorulmamalıdır. Kendisinden sakladıkları bir söze kulak misafiri olmamalı, büyüklere dolaylı olarak sitemli şekilde konuşmamalı ve sesini uygun tonda tutup; yani ne fazla sessiz olmalı ki dinleyen tekrar sormaya gerek duymalı ne de fazla yükseltmeli ki terbiye eksikliğine sebep olmalıdır. Eğer sözde açıklanması gereken şey olursa örneklerle açıklamalı, çirkin söz, küfür, aşırı mizah ve soğuk şakadan sakınılmalıdır. Her durumda mutlaka makamın gereğine uygun konuşulmalıdır. Söz esnasında el ile, baş ile, göz ve kaş ile işaret etmemelidir. Eğer gerekiyorsa durumun gerektirdiği şekilde şakayla karışık hoş işaret yapabilir.

Münazara (karşılıklı fikir alışverişi) ve görüşme sırasında inatla mücadele etmemeli, insafli davranarak gerçek hangi tarafta ise onu kabul etmelidir. Tamamen mecbur kalmadıkça müzakere ve münazara edilmemelidir. Özellikle bu zamanda inat ve düşmanlık bulutları karakterleri kaplamış, doğruyu söyleyebilmek yitirilip görünmez olmuştur. İncelikleri, çıkarımları ve zor meseleleri anlamakta aciz olanların yanında konuşulmamalıdır. “**Kellimü-n nâse alâ kadri ukûlihîm (İnsanlara akılları düzeyinde hitap edin)**”<sup>66</sup> sözüne uygun davranılmalıdır. Ve bir kimseden **[55]** biri faydalansa utanmadan “falandan istifade ettim” demelidir. Hiç kimseyi çok beğendiği

<sup>65</sup> Hz. Ali'ye nispetle kullanılan bu sözün kaynağını muteber eserlerde bulamadık.

<sup>66</sup> Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *İhya-ü Ulumi'd-Din*, Kahire, 2001, C. 1, s. 57

için veya alay etmek için, hal ve hareketlerini, sözünü ve sesini taklit etmemelidir. Büyüklerle ve devlet başkanlarıyla konuştuğunda güzel sözlerle başlanmalı, hayırsızlık ve kötülük çağrıştıran sözlerden uzak durulmalıdır. Saygı göstermesi gereken kimselere hitap ettiğinde “*siz*” denilmeli, “*sen*” denilmemelidir. Akran ve eşit konumdakilere yumuşak hitap edilmelidir. Ama aşırı küçülerek de hitap edilmemelidir ki, aşağılanmış ve ikiyüzlülük yapmış gibi olunmasın. Kendisinden bir şey istediklerinde yok ise “*hayır*” denilmeli, “*yok*” dememelidir. Gıybet, gösteriş, yalan, iftira ve azar üslubu ile çok saçma sapan sözler söylemekten ve dinlemekten sakınılmalıdır. Söz esnasında “dinledin mi, anladın mı, beri bak, beni dinle, malum oldu mu ve bunlara benzer gereksiz sözleri söylemekten sakınılmalıdır. Büyüklere hitap ederken “devletli sultanım, Allah seni yüceltsin” gibi sözleri çok söylenmemelidir. Karşılarında dua etmek gerekirse kısa tutulmalı, uzatılmasın ki uzatarak söylemek dilencilerin sanatıdır.

---

#### BU MAKALE DAVRANIŞ VE DURUŞ ÂDÂBINI ANLATIR.

---

Yürürken çok hızlı olunmasın ki hoppalık alametidir. Fazla yavaş da gidilmemelidir ki büyülenme ve böbürlenme alametidir. Normal hareket edilmelidir ki akıllı, iktidar sahibi olduğunun belirtisidir. Hareket sırasında [56] salınmamalıdır. Omzunu ve eteklerini sallayarak sağa-sola eğilmemeli ve giderken ikide bir de dönüp arkasına bakmamalıdır ki bu ahmaklığa işarettir. Sürekli başı aşağıda tutmamalı ki üzüntü ve düşünce alametidir. Günümüzde öyle adamlara “**yere bakandır, yere bakandan hayır gelmez**” derler. Binek üstünde de orta yola devam etmek gerekir. Ne zayıf ve korkak görünüşlü, ne de kibir ve gurur görünümünde olunmalıdır. Yani belini bükmeyp dik oturulmalıdır. Ancak kasılıp göğsünü yukarı kaldırmamalıdır. Saygı gösterilmesi kimselerin meclisinden başka yerlerde diz çöküp oturulmamalıdır. Otururken de ayaklarını uzatmamalı ve ayak ayaküstüne atılmamalıdır. Başını eline ve dizine dayama ki üzüntü ve tembellik alametidir. Ayrıca boynunu da eğmemelidir. Anlamsız hareketlerle eliyle sakalını yolmak ve onunla oynamak, burnuna götürüp koklamamak ve buna benzer (sair) uzuvlarını oynatmak gibi -ki hepsi mekruhtur- (haram değil ama yasaklanmış) şeyler edilmemelidir. Parmaklarını burnuna ve ağzına sokmamalı ve çıtlatmamalıdır. Gerinmekten ve esnemekten mümkün olduğunca



kaçınılmalıdır. Eğer esnemeye karşı koyamazsa elini ağzına götürmelidir. Ağzını ve burnunu temizlerken başkaları görmemeli, sesini de işitemelidir. Sonuç olarak iğrenmeye tiksineye sebep olacak hallerden uzak durulmalıdır.

Bulunduğu mecliste durumunu bilerek ne yukarıya, ne de aşağıya oturulmalıdır. Kendisi meclisin başkanı ise konumunu korumak onun [57] görevi olmaktan çıkar. Nerede oturursa otursun, orası sedir (başköşe) olur. Bu dediklerimiz halkın geneline göredir. Yoksa yol ehli (erbabı sülük) ve dervişlerin davranışı ve yöntemi başkadır, alt ve üst gözetmezler. “**Huş der-dem, Nazar ber-kadem**”<sup>67</sup> (Alınan her nefeste gafletten uzak olmak, Yürürken bakışlarını ayağından ayırmamak) buyruğuna boyun eğip çoğunlukla diz çöküp terbiye kurallarına uyarlar. Kadınlara ait hizmetçilerinden başka kimsenin yanında yüzünden ve ellerinden başka uzuvlarını çıplak etmemelidir. Dizinden göbeğine kadar tenhada bile açmamalıdır. Kimsenin yanında sırtüstü yatıp uyumamalıdır. Uykü bastırırsa تنها yerde uyumak gerekir. Eğer bulunduğu ortamdakilerin hepsi uyuyorsa uyumalıdır. Uykusu gelmezse kalkıp gitmeli, uyumayıp oturmamalı, ortamda sıkıntı belirtisi gösterilmemelidir. Kendini yorgun hisseden adamların sohbetinden uzak durulmalıdır. Kimseye sıkıntı verilmemelidir. İmam-ı Azam<sup>68</sup> Allah ondan razı olsun (radıyallahü anh) hazretlerine “*ağır kimdir?*” diye soru sormuşlar. “*Ağırlığını bilen ağır olmaz*” buyurmuşlardır. Gerçekten (filhakika) ağır o kimsedir ki, ağırlığını bilmelidir.

---

#### BU MAKALE YEME, İÇME ÂDÂBINI ANLATMAKTADIR

---

Öncelikle elini ve ağzını yıkayıp temizleyerek sofraya kenarına gelip oturarak, yemeğin sahibi ise veya topluluğun büyüğü ise ***Bismillâhirrahmânirrahîm*** deyip sağ eliyle yemeye başlamalıdır. Eğer yemeği veren değilse kendinden büyüklerden sonra başlanılmalıdır. Yemek yerken ellerini pisletmemeli ve sofrayı kirletmemelidir [58] ve üç parmağından fazlasına bulaştırılmamalıdır. Yemek yemeye aşırı iştahlı görünmemelidir. Lokmasını küçük etmeli ve tez yutmalıdır, normal davranılmalı ve

---

<sup>67</sup> Gucdüvânî'nin “*kelimât-ı kudsîyye*” olarak tanınan sekiz tarikat prensiplerinden iki tanesi. (Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi); *Abdülhâlik GUCDÜVÂNÎ* (ö.1179?), Orta Asya sülûflüğünün gelişmesinde büyük rol oynayan Hâcegân silsilesinin kurucusu.

<sup>68</sup> *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe* (d.699 Kûfe - ö.767 Bağdat), Hanefî mezhebinin imamı, büyük müctehid. (Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi.)

yeme esnasında parmaklarını çok yalamamalıdır. Ancak yemeğin sonunda uygundur. Fakat ağzına sokup çıkartılmamalıdır. Yemeğin rengine bakıp iyisini seçmemeli ve koklanılmamalıdır. Başkasının lokmasına bakmayıp önündeki yerden yenilmelidir. Meyve ise başka yerden almak da uygundur. Ağızından çıkardığı nesneyi ekmek üzerine koymayıp sofraya koyup kaybetmeli ve ağızından bir şekilde çıkarttığı ki tiksineye sebep olmamalıdır. Yemek çanağına ve sofraya bir şey damlatılmamalıdır. Herkesten önce yemekten el çekilmemelidir. Ancak sofraya sahibinden önce yemekten çekilmelidir. Sofra sahibi misafirine üç kere teklif ederek fazla zorlamamalıdır. Kendi misafirinden sonra yemekten çekilmelidir. Misafir ise yemek istememeli, hazır olanlarla yetinmelidir. Yemeği beğenmemezlik yapmamalı ve yemek esnasında su istememeli, zorunluluk olursa şu şekilde içilmeli ki gırtlaktan ve dudaktan ses gelmemelidir. İnsanların yanında kürdan türü şeyler kullanılmamalıdır. Elini yıkamak için başkalarının önüne geçilmemeli, ev sahibi ise yapmasında sakınca yoktur. Kendisine leğen getirilirse başka bir şey istenmemelidir. Yemekten önce el yıkamaya [59] gençlerden başlanmalıdır. Yemekten sonra ise yaşlılardan ve başköşeden başlanmalıdır. Yemeğe tuz ile başlayıp bitirmek sünnettir.

---

BU MAKALE ANA VE BABAYI KORUYUP - KOLLAMA ÂDÂBINI  
ANLATMAKTADIR

---

Akıllı ve mutlu evlat odur ki ebeveynlerinin (ana-babasının) emirlerine uyarak onlara isyan etmekten çok korkarak daima rızalarını almalıdır. Mal ve kıyafet olarak her ne isterlerse hemen arayıp bulmalıdır. Ölümünden sonra da vasiyetlerini yerine getirip ruhlarına sadakalar, dualar, Kur'ân okuyup, hayır ve hasenat ile anmalıdır. Ebeveyne(peder ve mader) iyilik hakkındaki ayet ve hadisler yazılamayacak kadar çoktur. Ana-baba hakkının en büyük hak olduğuna “**En lâ tüşrikû billâhi şey'en ve bi-l vâlideyni ihsânen (Allaha bir şeyi eş koşmamanızı ve ebeveynlerinize iyilik etmenizi emretti)**”<sup>69</sup> ayeti delil olduğuna göre bu kadar açıklama ile yetinildi ki, ayrıntısı kendi başına kitap olmaya yeterlidir. Hatta Fıkıh âlimleri demişlerdir ki bir Müslümanın kör Hristiyan (Nasranî) babası olsa onu elinden tutup kiliseye götürmesin, ama elinden tutup kiliseden evine getirmesi gerekmektedir. Başka

---

<sup>69</sup> En'am: 6/151

akrabaya da mümkün olduğunca sahip çıkmak gerektir ki sıla-i rahim ondan ibarettir. Aksi sıla-i rahmi kesmektir. Hocanın ve öğretmenin hakkı da ana-baba hakkı gibi uyulması gereken zorunluluktur.

---

BU MAKALE HİZMETÇİ VE HADEMENİN TERBİYESİNİN ÂDÂBINI  
ANLATMAKTADIR

---

Hizmetkârlar insan için el-ayak, göz-kulak derecesindedir. Çünkü bu uzuvlar ve organlar ile görülecek hizmetler onların aracılığıyla [60] vücut bulur. Eğer onlar olmasa bizzat kendisinin yapması gerekmekte olup ağırbaşlılığı gider. Kişinin tabiatına yorgunluk, üzüntü ve halsizlik gelir erdem ve olgunluk kazanmaya, tahsil derecesini ve mutluluğunu yükseltmeye zaman kalmaz. Sonra gerekmektedir ki; yumuşak davranarak güçlerinin yettiği kadar işleri yüklemeliler. Onlar için de dinlenme vakti ayırıp o zaman içerisinde hizmet zorluğundan muaf tutmalıdırlar. Gereksizlikle kendileriyle konuşulmamalı ki, terbiye ve utanma dairesinden çıkararak saygısızlaşsınlar. Zaman içerisinde suç işledikleri olduğunda dayanabileceği kadar faydalı ceza uygundur. Ama günah olan suçu için cezalandırmaya başvurmayıp görmezden gelinmelidir. Yahut bu defa suçunu affettim ama bir daha yapma diye sıkıca nasihat edilmelidir. Tövbe ederlerse kabul ederek bir-iki günahından dolayı düzeleceğinden ümit kesilmemelidir. Eğer günahlarından (ceraim) ve kabahatlerinden kesilmesi imkânsız olduğu anlaşılırsa hemen satarak veya kovarak uzaklaştırmalılar ki, başkasının da bozulmasına sebep olmasın.

Haksız yere iftira edip küfür edilmemeli, kendi ayarındaki hizmetkârlar nasıl giyinirse öyle giydirilmelilerdir. Köle ve cariye satın almak istediğinde bir kez bakmakla yetinilmemelidir. Makam ve mevkie kendisinden üstün kimsenin evinden çıkan köle ve cariye [61] alınmamalıdır. Cesur (ceri) ve çalıştığını gösteren (mukdim) köle alınmamalıdır. Çünkü cüretkâr olanlar kızgınlık anında saygı ve inceliği kaybederler. Ahmak köle de alınmamalıdır. Çünkü ahmak fayda edeyim derken zarar verir. Eski efendisinin kusurunu, ayıbını söyleyen köle ve cariye de alınmamalı, şaş ve benekli (abraş) gibi özürlü hizmetkârdan uzak durulmalıdır. Bir hizmetkâr ki zekidir, ona dikkatli davranılmalıdır. Çünkü genelde zeki olan, hile ve tuzak bilir. Kabiliyetlerini araştırarak yeteneğine uygun hizmete verilmelidirler. Ama hemen

görevine son verilmemelidir ki hafiflik alametidir. Zor günde hizmet edenler iyi günde ödüllendirilmelidir. İhtiyaç ve işlerini, severek ve isteyerek görmeli, zorunluluk ve baskıyla yapılmamalıdır. Mümkün oldukça hizmetkâr satın alıp çalıştırılmalıdırlar ki, çoğunlukta onların kalbindeki sevgisi ve efendisine bağlılıkları fazla olur.

---

BU MAKALE TOPLUMLARIN AHLÂKINI VE İNSAN GURUPLARININ  
KARAKTERİNİ ANLATMAKTADIR

---

İnsan gurupları çok çeşitli ve türlüdür. Her türde mutlaka iyi ve kötü bulunur. Çok hizmetkâr edinen kimselere her türün özelliklerini bilmesi gereklidir.

Arap kavmi; güzel söz söyleyip konuşur, Müslümandır, cömerttir, bağışlayıcıdır, yeminine uyar ve güvenilirlikte en başta gelirler. Ama işkence yapma ve bedensel istek kuvvetleriyle adlandırılırlar.

Zenciler kavmi; eksik anlamalarıyla adlandırılırsalar da [62] ama genelde yardım sahibi olurlar. Özellikle Habeşliler akıllı tam ve tavırları güzeldir. Ahlakları yumuşak, yaratılışları iyiliğe meyillidir.

Acem (İran Bölgesi) kavmi; akıllı oldukları gibi, genelde bilgi ve sanat sahibidirler. Ama hile, aldatma, cimrilik ve eli sıkılıktan geri durmazlar.

Rum kavmi; vefa, güven, çalışkanlık ve yeterlilikleriyle adlandırılırlar. Ama kıskançlıklarıyla bilinirler.

Türk kavmi; kahramanlıkları ve cesaretleriyle meşhurdurlar. Ama acımasızlıklarıyla anılırlar.

Kürt kavmi; iyi at binicilikleriyle resmedilmişlerdir ama hırsızlıkla kötülenmişlerdir.

Bosna kavmi; yumuşak huy ve ağırbaşlılıkları ile nitelendirilirler.

Arnavut kavmi; yetenekli ve anlayışlı bilinirler ama kibir ve inatçılık ile nitelendirilirler.

Gürcü, Çerkez ve Abaza kavmi; dindarlık, güvenilirlik, bağlılık ve itaatli olarak nitelendirilirler. İslam'a bağlılıkları güçlü, ahlakları doğruluk istikameti içerisindedirler.

Macar; tüm sanatlara yatkındırlar. Ama bozulmaya ve kaçmaya meyillidirler.

Rus; itaatli olmakla meşhurdurlar ama dine mesafeli oluşlarıyla anılırlar.

Fransız; küçük sanatlarda mükemmel olsalar da lakin geç Müslüman olurlar. Diğer Hıristiyan milletler de genelde huy itibarıyla bunlara yakındır. Başka türlerin de tavır ve halleriyle anlaşılabilir. Bazen (Gâh) olur ki, aşağı türden beğenilen kişi çıkar. Onun gibilerin iyiliği bilinince hangi türden olduğu zarar etmez. Tersisi durum da böyledir. İyi türde de kötü ortaya çıkabilir.

---

### [63] BU MAKALE SEVGİ VE BAĞLILIĞI ANLATMAKTADIR

---

Çünkü herkese halinin düzelmesi, mutluluğu yakalama ve olgunlaşma için kendi türünün çocuklarıyla iç içe olmak gereklidir. Elbette kaynaşma ve toplanmaya ihtiyaç vardır. Toplanma ve dostluk kurmak ise sevgiyi gerektirir. Fakat sevgi iki çeşittir. Biri fitrattaki sevgidir. Annenin çocuk sevgisi gibi. Biri isteğe bağlı sevgidir, öğrencinin hocasına, müridin şeyhine olan sevgisi gibi. Halk arasında olan sevgi bu türdendir. Sevginin sebebi ya haz alma ve fayda sağlama ya da hayırdır. Haz alma ve fayda sağlama sebebiyle olan sevgi çabuk yok olur. Methodilen ve beğenilmiş olan hayır sebebiyle olan sevgidir.

Sevginin bir mertebesi daha vardır ki ona aşk derler.<sup>70</sup> Sevgi gibi büyük kesimler arasında olmaz. Ancak bir kişiye olur. Çünkü bir gönülde iki kimsenin aşkının sığması imkânsızdır. Nitekim demişlerdir:

---

#### **Beyit,**

*Zi-levh-i hâtır-ı âtur gubâr-ı gayr be-şûy \* Ki şart-ı ışk bûd dil yeki vü yâr yeki*

*Kalp denen hoş kokulu levhadan yabancıların tozunu sil süpür,*

*Aşkın şartı bir gönülde bir sevgilinin olmasıdır.*

---

Aşk da iki kısımdır. Biri hayvani aşktır, kötü görülmüştür. Onun belirtisi aşığın genelde güzel bulduğu, sevgilisinin uzuvları, organı ve şekline olur. Sadece gençlere ve kadınlara olan sevgi genelde bu kısımdandır. Biri ruhani aşktır, methodilmiştir. Onun belirtisi âşığının genelde güzel bulduğu, sevgilisinin ahlak ve yaratılış

---

<sup>70</sup> İslam ahlak felsefesindeki aşk tanımları için bkz. Kindi, “İşk”, *Felsefi Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya), İstanbul 1994; İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, (çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu); İbn Sînâ, *er-Risâletü'l-Arşîyye*, (çev. M. Hayri Kırbaoğlu, Alparslan Açıkgenç), (Risaleler içinde) Kitabiyat yay., Ankara 2004; İbn Sînâ, *Risale Fi Mahiyat Al-İşk*, (çev. Ahmet Ateş), İstanbul, 1953.

güzelliğine olur. Büyük şeyhlere ve saygın âlimlere olan sevgi bu kısımdandır. Sevginin bir derecesi daha vardır ki hepsinden [64] yücedir. Allah katında ve insanlar tarafından kabul görmüş ve methedilmiştir. Ona sadâkat (bağlılık) derler. Bu bir mertebedir ki, gerçekte dost görünen şekilden başkası olmalıdır. Sebebi ruh birliğinden ibarettir. Bu türden etkili sadık dost ve uygun yâr az bulunur. O nedenle demişlerdir ki;

### **Beyit,**

*Zinhâr zi-kes vefâ me-cûyîd ki men \* Dîdem heme-râ ve âzmûdem heme-râ.  
Kesinlikle kimseden vefa falan beklemeyin. Ben herkesi gördüm herkesi test ettim.*

### **Kıta,**

*Ali sakın yanılıp deme sabit olmuştur \* Falan ile aramızda hezâr hak hukûk  
İki müşâbihi var kimya ve simurgun \* Biri refîk-ı muvâfîk biri sadîk-ı sadûk  
Ali sakın yanılıp demeyesin artık kesinlikle, falanca kişiyle aramızda binlerce  
hakkımız hukukumuz vardır,*

*İki benzeyen vardır, bileşim ve anka kuşu; biri sana uygun yol arkadaşı biri sırrını  
tutan dostundur.*

Bu tür sevginin kaybolmaya yüz tutması şöyledir ki, halkın çoğunluğu gerçekte hayra doğan değildir. Göz dikip baktığı ve bağlılığının sebebi ya menfaat sağlama veya haz almaktır. Engeller sebebiyle faydalanabilmesi ortadan kalktığında ve haz alması da sona erince, sadakatleri kalkar ve sevgileri kesilir. Ama sevginin kaynağı ki hayır olursa engeller (avarız) sebebiyle kesilmez. Giderek bağlanmayla son bulur. Filozoflar demişler ki; bir kimse dünyaya ve dünya üzerindekiyle sahip olsa da sadakatten ki mahrum olsa; hiçbir şey elde etmiş değildir. Çünkü gerçek dost kişiye iyi günde yakın, zor gününde yardımcı olur. Bazen insana bir hal gelir ki tüm dünya malını elde edip harcasa faydası olmaz. Ama gerçek dost için mümkündür ki, o zaman da fayda göstererek bir şekilde çarpmanın şiddetini engeller. Bu durumları [65] bilen, irfan sahibi bir kimseyi arkadaş seçtiğinde öncelikle şuna baksın ki; çocukluğunda ebeveynine nasıl davranmıştır? Eğer isyanı ana-babası üzere olduysa asla ondan hayır beklemek doğru değildir. Eğer haklarına uyup korumuşsa onun daima sadâkatine

sarılmak uygundur. Eğer çocukluk zamanındaki durumunu bilmek mümkün olmazsa dünya güzelliklerine, kendisinin zevklerine ve heveslerinin eğilimine baksınlar. Eğer hırs ve kötülüğe, son derece istekli ve aşırı sevgi gösteriyor olmasınlar ki, kendi heveslerine fazla yönelme; kardeşlerin haklarını gözetmeye engeldir. Bu durum dahi bilinmezse başka dost ve sevdikleriyle nasıl geçindiğine ve üslup bağlantısına baksınlar. Eğer onlara karşı verdiği söze ve ettiği yemini yerine getirmeye gayret ediyorsa, arkadaşlığın şartlarını gözetiyorsa kardeşlik bağı ile sadakat kursunlar ki sonu hayır ve selamete çıksın. İmtihan sonunda gerçek dost ve uygun yoldaş ele geçince kıymetini bilip hukukunu gözetmeye dikkat edilmeli ve ona düşmanlıktan kaçınarak işlerine yardım etmeli, yumuşaklık ve adaletle geçinmelidirler. Ama sadece içten sevgisi olduğuna güvenilmemelidir. Çünkü kalp sevgisini anlamak bilinmeyeni bilene mahsustur. Dostun dostuna temiz sevgisini bildirmesi (ilam etmek) sünnettir. [66] Zaman zaman dost tarafından hata ve kusur olursa affederek göz yumulmalıdır. Her küçük hata ayıplanarak karşı çıkılmasın ki; demişlerdir:

**Mısra,**

*Yârsız kalmış cihanda, ayıpsız yâr isteyen.<sup>71</sup>*

*Kusursuz dost isteyenin, dünyada dostu kalmamıştır.*

Sonra kıskancın, dedikoducunun araya girmesiyle, dostluk binasını ve sevgisini yıkmayarak, yaptığı hatasını güzel bir üslupla, gönül alıcı bir sitemle korumalıdır. Şayet sırrı ve bilinmeyen kabahati varsa onu açıklamakla düğüm çözülür. İçinde saklamakta uygundur ki ancak sevgisinin bozulmasını kabul eder. Aslında dostluğun derecesi zor zamanda belli olur. Çünkü huzur ve bolluk zamanında gerçek dostluk ülküsü eden çok bulunur.

---

BU MAKALE İNSAN TABAKALARI, GEÇİNME YOLU VE KAYNAŞMAYI  
ANLATMAKTADIR.

---

İnsan dereceleri üç kısımdır. Biri en üst, biri denk, biri en aşağıdır. En üst ki dost ve arkadaşlardır. Geçinme yolları anlatıldı. Denk olanlar ya gerçek dosttur,

<sup>71</sup> Ahmed Paşa, *Ahmed Paşa Divanı*, (haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, İstanbul, 1992.

dostların topluluğuna dâhildir. Ya da gerçek dost değildir. Onlarla geçinmenin yolu odur ki; eğer dalkavukluk ve ikiyüzlülükle dostluk ülküsü ederek arkadaşlık yoluna giderse mümkün olduğu kadar iyi davranılmalıdır ki muhtemelen gerçek dostlar topluluğuna dâhil olabilsin. Ama tamamen güvenip gizli hallerini bildirmemelidir. Onları kusur, önemsememe ve hukuku bırakmakla suçlamayıp, mümkün olduğunca yardım ve iyilik edilmelidir ve onlardan [67] biri makam ve rütbeye kavuşsa sevgisini ve ilişkisini arttırmalıdır. En aşağı olanlar; kötülük eden düşmanlardır ki, gizli olarak veya açıktan, uzak birisi veya yakınlardandır. Yakın düşmandan sakınmak önemli ve önceliklidir. Çünkü durumun inceliklerinden haberdar, zarar vermeye ve kötülük yapmaya güçleri vardır. Düşmanları iyilik ve güzellikle, dostlar zümresine katmaktan daha güzel tedbir yoktur. Yalnız kıskançlıktan kaynaklanan düşmanlığın iyilikle yok edilmesi mümkün değildir. Belki daha da artar. Eğer iyilikle giderilmesi mümkün değilse, bari düşmanlık gösterilmemelidir ki, büyük zararları vardır. Çünkü kötülüğü, iyiliğini yok eder. Ama kötülüğü başka bir kötülük yok edemez. Tartışıp mücadele edilmemelidir ki, tartışma ve düşmanlıklar devletlerin yıkılmasına sebep olur ve nimetlerin değişmesine yol açmaktadır. O narin hayata yazık olmuştur ki, düşmanlıklarla harcanmış ve husumetlerle de tükenmiş olan. Ancak onu etkisiz kılmanın şartı ve önlemi şudur ki, onun gizlediği şeylerden haberdar olmaktır. Öyle ki tuzaklardan korunmak mümkün olabilsin. Ama ayıpları açığa çıkarılmamalıdır; sadece zorunlu olanlar.

Büyüklerin yanında düşmanın düşmanlığını bildirmek uygundur ki, dedikodu ederse güvenmesinler. Düşmanlarına onların yokluğunda sövmek ve iftira atmak akli kısıların âdetidir. Çünkü düşman duymuyor ki rahatsız olsun, sadece günahkâr olduğu yanına kalır. Düşmana günün birinde bir zarar [68] ve musibet erişirse kesinlikle gürültü ederek sevinilmesin. Eğer düşman o kişiye sığırsa görünürde iyilik ve insanlık gösterilmelidir. Ancak hile ve tuzağından habersiz olunmamalıdır. Kısaca öyle bir davranılmalı ki, insanlar arasında ahlâkî güzellikler kendisinde kalmalı ve kötülükler düşman tarafına gitmelidir. Eğer düşmanın düzeltilebilmesi mümkünse iyi davranarak, onu düşmanlık dairesinden çıkarmaya çalışılmalıdır. Mümkün olmazsa barış teklif ederek tuzaklarından korunulmalıdır. Barışabilmekte mümkün olmazsa dayanamayacağı durumda ya evini uzaklaştırmalı ya da o memleketi terk etmelidir ki;



düşman zulmüyle hor görülüp ve hakir olmaktansa, bulunduğu yeri terk etmek (terk-i diyar) daha iyidir.

### **Beyit,**

*Gerçi kim dâr olur ehibbâdan \* Hele a'dâ yüzün dahî görmez.*

*Bir kimse dostuna yanlış yaparsa, düşmanları bile onu terkeder.*

İnsanların bir derecesi daha vardır ki; ne dosttur, ne düşman. Onlarla geçim yapabilmenin yolları durumlarına bağlı olarak değişir. Eğer şeyh sınıfından ise, onun sözünü güzellikle kabul edip dinlenilmelidir. Ama durumunu tam olarak anlamadıkça bağlanıp kabul edilmemelidir. Çünkü görünürde dindar (zahit) ve yetkili (salih) kılığıyla donatılmış, ancak gizlice hileleri, tuzakları ve gösterişiyle birlikte eşkıyalığı bilinen yalancı ve sahtekârlar (deccallar) çoktur.

### **Kıta,**

---

*Nakd-i sûfî ne heme sâfî vü bî-ğışş bâşed \* Ey besâ hırka ki şâyeste-i âteş bâşed*  
*Hôş buved ger mahak-i tecrübe âyed be-miyân \* Tâ siyeh-rûy şevved her ki dürûğüş*  
*bâşed*

*Sofinin hali, tamamen saf ve riyasız değildir. Nice hırkalar var ki ateşe layıktır.*  
*Bir tecrübe mihengi olsa da içi dışına uymayan yalancıların, hep yüzleri kararsa ne*  
*hoş olurdu!*

---

[69] Davet ve nasihat edilecek derecede olmayan yetkili kimselere, saygı gösterip, itaat edip, dua ve gayretlerinden, yardım ve yakınlık istenmelidir. Orta sınıf insanlarla akıl ve dinin gereğine uygun davranarak geçim yapılmalıdır. Aşağılık akılsız kimseler ve rezil olarak adlandırılanlardan birlikte olmaktan uzak durulmalıdır. Eğer küfür ve alçaklıklarına uğranılırsa misliyle karşılık verilmemelidir. Sabredip ahiretteki sevabını ümit etmelidir. Kibirli ve kendini beğenmişle (hodpesent) aynı mecliste bulunmak gerekirse **“Et-tekebbüru ale-l mütekebbiri sadakatün (Kibirliye karşı kibirlenmek sadakadır)”**<sup>72</sup> hükmü gereğince davranılmalıdır. Komşularına hallerine

---

<sup>72</sup> Bu söz, hadis olarak da rivayet edilir, ancak halk arasında meşhur olmuş sözlerden biri olmakla beraber hadis değildir. Bu söz “Kibirlenen kişiye karşı kibirlenmek ibadettir”, “Kibirlenen kişiye karşı

göre saygı gösterip ve ikramda bulunulmalıdır. Dilencileri eli boş göndermeyip hiç olmazsa güzel sözle gönderilmelidir.

---

## BU MAKALE ŞEHRİ KORUMA VE YÖNETME İLMİNİ ANLATMAKTADIR

---

Şehir iki kısımdır. Biri Medîne-i fâzıla (erdemli şehir), biri medîne-i gayr-i fâzıladır.

Medîne-i fâzıla odur ki; onda olan şehirleşme ve toplanmanın sebebi dirlik ve düzenin hayırlının olmasıdır. Medîne-i gayr-i fâzıla odur ki; şehirleşmenin sebebi kötülük ve bozgunculuk olandır.

Medîne-i fâzıla halkı beş guruptur.

İlk gurup en faziletliyledir. Onlar bir topluluktur ki medîne-i fâzılanın idaresi onlara bağlıdır. Yetenekleriye kısıtlanan kimselere yol gösterip ve öğretmektir.

İkinci gurup zü-l sine'dir. Onlar bir topluluktur ki, basılı uyarılar ile halkı olgunluk ve erdem tarafına, davet ederler ve rezilliklerden alıkoyup engellemeye dikkat ederler.

Üçüncü gurup mukaddirler'dir. [70] Onlar bir guruptur ki, adaletin kanunları ve terazisini şehir halkı arasında gözetirler. Eşyanın miktarı ve değeri, okka, metn, keyl (kile) ve kafız (ölçek) gibi ölçülerin kontrolü bunların yetkisindedir. Yetenekleri matematik ilmi, borçların tahsili ve geometridir.

Dördüncü gurup gaziler ve Allah yolunda savaşırlardır. Onlar bir guruptur ki, şehri düşman işgalinden, azgınlığın ve eşkıyanın saldırısından korurlar. Surları korumak, kaleleri tutmak, yolları ve etrafi korumak onlara mahsustur. Yetenekleri kahramanlık, binicilik ve silah kullanmaktır. Ona atlı askerlik (sipahilik) derler.

Beşinci gurup mal sahipleridir. Onlar bir guruptur ki, şehrin yiyecek, içecek, erzak ve lazım olan şeyler onların çabaları ve kullanımına bağlıdır. Yetenekleri değişik mesleklerdir.

Adaletin gereği odur ki, bahsedilen guruplardan her biri yeteneklerine uygun olan işle uğraşsın. Yeter ki şehrin yapısına zarar gelmesin, düzeni en güzel şekilde

---

kibirleşmek hasenedir, güzel bir davranıştır" Şeklinde de bilinir. (Bkz: Molla Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa (el-Mevdûâtu'l-Kübrâ)*, Thk: Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ, 2. Bs., Beyrut, 1986, s: 175; hadis no: 142; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 3. bs., Beyrut, 1988, c. 1 s. 313, hadis no: 1011)

sürekli olsun. Bu beş gurubun dışındakiler şehrin ileri gelenlerinden (erkân) değillerdir. Şayet onların hizmetkârlarıysa kıyafet ve aletleri durumundadır. Değil ise bitkidir. Çünkü Medine-i fâzıla (faziletli şehir) bostana benzetilmiştir. Bostan ise ağaçlar, çiçekler ve sebzelikleri kapsamaktadır. Ama bazı güzel görünen faydasız bitkileri de bulunur. Bahçıvan onu buldukça dışarı atar. Bu atılanlar da [71] güzel görümlü otlar gibi faydasız ve lüzumsuz olup ülkenin yöneticisi tarafından kovulup atılmaya çalışıldığı için “*bitkiler*” olarak söylenilmiştir. Bunlar da beş guruptur.

İlk gurup riyakârlardır (gösteriş yapanlar). Onlar bir guruptur ki; erdem sahipleri ve hayır ehli kılığında olurlar. Onlardan bazıları hayır işlerinde görülür ancak amaçları Hakkın rızasını kazanmak değildir. En büyük emelleri mal kazanıp ve makam sahibi olarak, sarık ve külah kapabilmektir.

İkinci gurup muharriflerdir (anlam bozan). Onlar bir guruptur ki, inançları ehli sünnete uyanlara aykırıdır. Dinden çıkarak, her şeyi helal görme yoluna giderler.

Üçüncü gurup azgınlardır ki, meşru yöneticiye (ulu-l emr) itaat ve bağlılık göstermeyip fitne çıkartıp bozgunculuk yaparak, yol keserek ülkeye zarar verirler.

Dördüncü gurup mâriklardır (dinsizler). Onlar kasten kuralları bozmazlarsa da akılları yetmez fakat kötü anlam çıkarma ve anlayış kıtlığı sebebiyle, gerçek bilgiye sahip olmayarak yalan sözler ve bâtil iddiâlar ile gürültü çıkartırlar.

Beşinci gurup mugalatalardır (yanıltıcılar). Bunlar da akıl noksanlığı sebebiyle hak yoldan çıkarlar.<sup>73</sup>

Hoca Nasîr Tûsî demiştir ki, gerçi nevâbit (bitkiler) bu sayılanlardan fazla miktarda bulunabilir. Ancak imkân dâhilinde olanları saymak sözü uzatmayı gerektirmiş olur. Yalan iddialar ve yalancı düşmanlıklar ile mal edinenler, bu tür davalarda yalan şahitlik yaparak ve rüşvet alarak bâtila yönelenler, hırsızlık ve yankesicilik yapanlardır. Bu cümleye kâdir olmayıp fakat [72] kazanmaya imkânı varken dilencilik (cerr-ü suâl) edenlerin hepsi bitkidir. Uygarlaşma ve birleşme sebebi, bozgunculuk ve kötülük olduğundan Medine-i fâzılanın zıttıdır. Medine-i gayr-i fâzıla bunlardan ibarettir. Bunlar da üç çeşittir. Medîne-i câhile-i sibe’iyye (yedi imamcılar) ve behîmiyye (hayvancalar), Medine-i fâsıka (günahkârlar), Medine-i dâledir (sapıklar). Hepsinin Medine-i fâzıladan kovulup uzaklaştırılmaları ve idamları, değerli yöneticilerin en önemli görevlerindendir ki, şehirleri Medine-i fâzıla olabilsin.

<sup>73</sup> Bkz. *Tusi, Ahlak-ı Nasiri*, s. 328 vd

Allah’a hamd ve şükürler olsun ki, temelinden direklerine kadar sağlam devletin yapısı, yüce padişahı sayesinde siyasi önlemleri ve yayılmış adaleti sebebiyle Medine-i fâzıla olmuştur.<sup>74</sup>

---

BU MAKALE PADİŞAHIN SİYASET KURALI VE PADİŞAHLARIN  
İZLEYECEĞİ YOLU ANLATMAKTADIR

---

Medine-i fâzılanın yöneticisi adaletli sultanlardır ki “**Es-sultânu zıllüllâhi fi-l ardi (Sultan yeryüzünde Allah’ın gölgesidir)**” (sözü) şan ve şerefli sıfatlarının hallerini işaret eder. Yedi büyük özelliğe sahip olmaları şarttır.

Birincisi ulüvv-i himmettir. Yani din ve dünya işlerinde görmek istedikleri şey; işlerin ileri gitmesi ve halkın mutluluğunun karşılanması olmalıdır. Adil ve siyaset yardımıyla hükümleri uygulama ve ülkeyi temizleyerek, halkının refahını sağlamak gibi.

İkincisi isabetli görüş ve fikirdir. Bu güzel özellik ya asıl yaratılışında mevcuttur ya da tecrübe ile oluşmaktadır. Günlük olayların tecrübesine sahip olma, tarih kitapları ve haberleri okuyup üzerinde bağlıdır ki **[73]** öncekilere bin zorlukla meydana gelen tecrübeler, kendilerine hazır olarak (raikan) ulaşmalıdır.

Üçüncüsü azm-i azîmettir (karar verip sonuç almak). Yani büyük işler ve önemli kanunlardan bir şeye karar verdiğinde sonuç almadıkça geri çekilmemelidir. Ama şu şartlardır ki azim ve sebat, kesin kararlılık ve yedeklemeye dayanmalıdır.

Dördüncüsü sabır ve tahammüldür. Çünkü acele ve hızlıca yapanlar devlet işlerine birçok zarar meydana getirir ki, telafisi imkânsız olur. Ancak sabır ve sebatı mesleği sayarak, serin kanlılığı ve kararlılığı ilke ederek Hak celle ve alâdan güzel netice almayı dilemekle iki nimet elde eder. Biri; sabrı ve beklemesi ibadet sayılıp iyilikleri güzellik meclisine yazılır ki, Sabrederek -belâ ve sıkıntılardan- kurtulmayı beklemek ibadettir (İntizâru-l fereci bi-s sabri ibâdetün) söylenmiştir (varid olmuştur). İkincisi Cenâb-ı Bârî güç ve sevinç ile değer verir ki “**İnnemâ yüveffe-s sâbirûne ecrahüm bigayri hisâbin (Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir)**”<sup>75</sup> buyurmuştur.

---

<sup>74</sup> Bkz. *Tusi, Ahlak-ı Nasırı*, s. 245 vd

<sup>75</sup> Zümer: 39/10

Beşincisi gınadır (zenginlik). Arzu ettiği devlet hazinesinin (beytü-l mâl) mallarını israftan sakındırmalıdır. Çünkü sultanlara mal harcamada orta yola uyması şarttır. Cimrilik ve eli sıkılık zararlı olduğu gibi israf ve savurganlık da zararlıdır.

Altıncısı askerin uyumluluğudur. Çünkü ordunun boyun eğmemesi ülkede düzenin bozulmasını doğurur.

Yedincisi neseptir (soy). Çünkü insanların nefisleri kendi yaşlılarına boyun eğmekten kaçar. Ama şerefli bir nesil ki, atadan babaya aydınlatarak parlatan saltanat tahtında olursa; toplu halde halkın sözlerinde fitne [74] ve bozukluk kalkar.

Çok önemli şartlardan biri de halkının halini araştırıp herkese kabiliyetine uygun ve hak ettiğine göre davranmaktır. Çünkü insanların derecesi beş kısımdır.

*İlk kısım* hayırlı yaratılıştır ki hayırlar başkalarına da ulaşır. Dini hukuk âlimleri, tarikat şeyhleri ve hakikat arifleri gibi iltifat göstermeye değer, eğitime ve alışmaya uygun olan bunlardır.

*İkinci kısım* onlardır ki, yaratılıştan hayırlı olurlar ama hayırları kendileriyle sınırlı olup başkasına yayılmaz (sirayet etmez). Bu kısım her toplulukta bulunur. Onlar da dereceleri gereği saygı duyulmalıdır.

*Üçüncü kısım* onlardır ki, yaratılıştan ne hayırlı ne de kötüdür. Bu kısımdakiler de aynı şekilde her kesimde vardır. Bunlar da koruma sayesinde huzurlu olup, hayra ve olgunluğa özendirilmelidir.

*Dördüncü kısım* onlardır ki, yaratılıştan kötü olan ama kötülükleri kendilerinde kalarak, başkalarının hakkına girmezler (tecavüz etmezler). Bu da çok görülmektedir. Gerekmetedir ki aşağılandıktan sonra nasihatler ve önlemlerle uyarılmalıdır. Öyle ki yaratılışlarının gereği olarak kötülüklerden dönmelilerdir.

*Beşinci kısım* onlardır ki, yaratılıştan kötüdürler ve kötülükleri de başkalarının hakkına girer. Bu grup halkın en adisi ve yaratılan canlılar tabakasının en aşağısıdır. Bunlar da birçok derecelidir. Islaha yatkın olanları çeşitli cezalar ve engellemelerle terbiye edilip, düzelmeyecek (ıslah) olmayanların [75] dini kuralların gereği yerine getirilmelidir.

Bu makalenin ayrıntılı şekli en önemli işlerdendi. Fakat buna cesaret edilmeyerek asıl nüshaya gönderilme ile yetinmek uygun görüldü.

Değerli sultanların hizmetinde olan itibarlı kimselere ait olan âdâp ve özel kurallar vardır ki diğer halk ile olan sohbet ve kurallara benzemez. Çünkü padişahlara hizmet âdâbına uymak büyük ve zor bir iştir. Olgun akıl, eğitim ve tam yetenek gerektirir. Bu nedenle akıl sahipleri bundan ne tamamen kaçmış, ne de aşırı yakın olmuşlardır. Hatta bazı tarikat şeyhleri demişlerdir ki bir kimse padişahlara hizmet etmedikçe davranış kurallarını uygulayamaz. **“hıdmetü-l mülûki nısfü-s sülûki (padişahlara hizmet, hayat görgüsünün yarısıdır)”**. İlahi takdir bir kimseye padişaha hizmet etme şerefi verilirse gerekmektedir ki sevgi ve istekle hizmet ederek, kalpte sevgileri tam ve dilde övgüleri sürekli olmalıdır. Bir hizmete tayin olduğunda haddini aşarak başka hizmete müdahale etmemelidir. Ne vakit istenirse hazır bulunmalıdır. Ancak istenmedikçe hizmete girmeye ve memur olduğu hizmeti sadâkat ve samimiyetle yerine getirerek, git-gelli arada olmaktan sakınılmalıdır. İstedliğini almak için ısrar ederek zorlamamalıdır. Sık sık istediklerini sunarak talepte bulunulmalıdır. [76] Hizmet şerefini hep mal kazanmak içi aracı etmemelidir. Takva ve iffeti ilke edinip perhizkâr olunmalıdır. Mal isteğinde ise mal sahibi olmaya sebep olacak şeyler isteyip, malın kendisini doğrudan istememelidir. Yakınlığı arttıkça âdâp ve alçak gönüllülüğü artırarak, hizmet sevabını ebediyete gidene kadar bağlılıkla desteklemelidir. Her sözün sonunda dua etmemeli ki, yalnızlık oluşur. Hizmetlerin en büyüğü sır saklamaktır. Sır açıklamak yerine çok uyarılmalıdır. Çünkü sır vermek, ser (baş) vermeyi gerektirir. Bu nedenle akli erenler demişlerdir.

**Mısra,**

*Ser vermek olur, sırrı ayân eylemek olmaz*

*Baş verilir, sır verilmez.*

Padişah hizmetleri içerisinde, vezirlikten daha zor makam yoktur. Çünkü çoğunlukla ileri gelenler ve devlet büyükleri o yüce makama istekli olduklarından, fırsat kollamaktan başka, halkın da istekleri karşılanmadıkça onun sebep olduğunu sanarak görevden alınmasını temenni ederler, bilmezler ki;

**Beyit,**

*Alma verme zâhiren kâr-ı vekîl-i şâhdır \* mâni'-i mu'tî hakîkatte veliyyullahdır.*

*Vergi almak görünürde vezirin işi zannedersin, vergiye engel olan Allah dostu  
görünenlerdir.*

Makamını güzelleştirmeye en temiz haliyle çalışan şanı yüce vezir dini kurallara uyarak bağlanan, yardımseverlik ve doğruluğu alışkanlık edinmiş olup, insan gönlünde yerleşmiş olan aç gözlülük (tamah) ihtimalini ve maksadını tamamıyla yok etmelidir ki, dünya ve ahirete emniyette ve esenlik içerisinde olabilsin. Karşısında cevap vermesini istediğinde kutlu Padişah'a alttan alarak uysal bir hitabetle doğruyu söylemeli ve nazikçe yorumlamalıdır.

[77] Öyleyse kıskananları ve düşmanları bilmek faydalıdır. Ama rahatsızlığını belli etmeden, konuşup tartışmak gerektiğinde, heybetli ve temkinli davranılmalıdır. Aynı yaşıt ve eşdeğerdeki biri, kendisinden üstün bulunarak öncelik verilse ve tercih edilse, kendi hakkının olduğunu ve tercih edilmesi gerektiğini açık etse de, kederlendiğini belli etmemeli ve tepki verilmemelidir. Gücü yettiğince zorda kalanlara, hatır-gönül alarak ve ihtiyaçlarını karşılayarak, büyüklere ve küçüklere ikramda bulunup, halkından hayır dua almaya özen göstermelidir ki, demişlerdir:

**Beyit,**

---

*El elin, düşmüşlerin sana saadet yâr iken \* Elde fırsat, başta devlet, tende kuvvet  
var iken.*

---

Temme-l makâlû bi'avnillâhi-lmeliki-l müte'âl hüve-l muvaffikuliküllî hayrin ve kemâl. (Yüce Allah'ın yardımıyla söz tamamlandı. Her hayra ve olgunluğa eriştiren O'dur) **Beyit,**

---

*Me-bâş teng-dil ez pendhâ-yı mahmûdem*

*Men ân çe şart-ı belâgat bâ tû be-nümûdem*

*Herkesin beğendiği nasihatlerimden sıkılma,*

*Sana düzgün ve yerinde söz söyleme şartlarının ne olduğunu gösteriyorum.*

---

BU MAKALE EFLATUN'UN ÖĞÜTLERİDİR Kİ, ÇOK FAYDALI  
OLDUĞUNDAN BİLDİRİLMİŞTİR

---

Öncelikle ibadet ettiğin varlığı (mabûd) bil ve hakkını koru.

Daima yardımını öğrenmeye ve öğretmeye tahsis et. Âlimleri, ilminin çokluğuyla bilgisini yoklama (imtihan eyleme).

Ancak kötülük ve bozgunculuk yapmaktan uzak durmayı birçok deneme yaparak bul, Hak Teâlâ'dan faydası olmayacak şeyi isteme. Olabilir ki bâkîyât-ı sâlihât (kalıcı, dini ve ahlaka uygun şeyler) iste.

Daima uyanık ol, kötü kimselerin bahanesi çoktur.

Uygun olmayan şeyleri arzu etme.

Gerçeği araştırıp bil ki, köleyi cezalandırmak, öfkelenme yoluyla değildir. Sadece terbiye vermek ve güzel eğitim yoluyladır.

Kendini üç şeyden hesaba çekmeyince rahat uykuya [78] yönelme. Öncelikle düşün ki sen o gün hata işledin mi? İkincisi; hayırlı olarak ne işledin? Üçüncüsü; hiç hayır işleyebilecek imkânın olduğunda, kendi hatan ile kaçırdın mı? Bunu da düşün ki; yaşamdan önce ne idin, ölümden sonra ne olmak gerekir?

Hiç kimseyi incitme ki, yeryüzünün hali değişken ve geçicidir. Talihsiz o kimsedir ki; sonunu (akıbet) düşünmekten duyarsızlaşıp, aşağılanmaktan vazgeçemez.

Sermayeni, kendi öz varlığının dışındaki nesnelere etme.

Hak edenlere mümkün oldukça hayır ulaştır, onların istemesine bırakma.

Dünyalık lezzetleriyle mutlu olan ve musibetleriyle kederlenen o kimseyi filozoflardan (hikmet sahipleri) sayma.

Daima ölümü hatırla ve geçmiştekilerden ibret al.

Kişinin bayalığını şundan bil ki; faydasız çok sorular sorar, sormadıkları haber verir.

Bilinsin ki bir kimse başkasına kötülük dilerse, o kötülüğü öncelikle kendi de kabul etmiş olur.

Bir emri çoğu kez düşün, sonra dile getir.

Herkesi seven ve iyi huylu ol. Tez öfkelenen olma ki, intikam almayı adet edinirsin.

Bugün sana muhtaç olan kimsenin ihtiyacını yarına bırakma.



**Beyit,**

*Yarına salma (bırakma) fakirin işini \* Ne bilirsin nasıl olur yarın.*

İhtiyaç sahiplerini belirle.

İki düşmanın (hasmın) sözünü tam anlamadıkça, aralarında hüküm verme.  
Ancak söz ile bilgi sahibi olmakla yetinme.

[79] Yardım et ki, işinle de bilgi (hikmet) sahibi olasın. Çünkü sözle bilgi bu dünyada kalır. Seninle gidecek olan bilgi fiilen olan bilgidir.

Eğer ölüm zamanındaki mutluluk için sıkıntı çekersen, sıkıntı gider mutluluk (saadet) kalır.

Eğer bu günün lezzetleri için günah işlersen, lezzet gider günah kalır. Her yaptığını buna göre yap.

O günü hatırla ki; ses ve sözden nasipsiz olarak, kabir çukurunda saklı kalırsın.

Şimdi burada kimseyi incitme ki; yarın orada hiç kimse seni incitmesin.

Kesinlikle bilmelisin ki, bir yere gidecek olsan gerekmektedir ki, orada efendi ve köle bir olur. Öyleyse şimdi büyükleme, daima yol ihtiyacını hazır tut. Ne bilirsin ne vakit gidersin?

Ve bilmelisin ki; Hak Teâlâ'nın sana verdiği iyiliklerden bilgelik, büyük bir hediyedir.

İyilik edenleri ödüllendir. Kötülük edenleri affet.

Her zaman işini bil, hâlini anla. Ve o dünya işlerinden ne kadar olursa, yapmaktan üşenme.

İyi ve güzel işi, kötü işe aracı etme.

Geçici ve boş sevinç için, daha iyi ve daha üstün olan işlerini bırakma ki, daimi sevinci bırakmış olursun.

Felsefeyi sev ve filozofların sözüne kulak ver.

Rezil ve alçakların sohbetinden yüz çevirip nefsinin isteklerini terk et.

Güzel ahlak ve terbiyeli davranışlarından uzak kalma.

Hiçbir emire, vaktinden önce başlamaya kalkma.

[80] Ve bir şeyle meşgul olmalısın; meşgul olduğun şeyi anlayıp ve kavramalısın.

Zenginlikle gururlanan olma.  
Başına gelen belalardan acı çektiğini belli etme.  
Dosta şöyle davranmalısın ki; hâkime (kadı) ihtiyacın olmasın.  
Düşmana şöyle davranmalısın ki; hâkime gidildiğinde sen kazanmalısın.  
Kimseye yanlış yapma.  
Herkesle alçak gönüllülüğünü (tevazu) göster.  
Alçak gönüllü (mütevazı) olanları küçük görme.  
Senden bir problem kaynaklandığında özür dilemeyi bil, kardeşlerinden kaynaklandığında azarlayan olma.  
Tembelliğinle mutlu olma.  
Şansa (baht) güvenme.  
Yaptığın hayırlı işten pişman olma.  
Düşmanlık eden ve tartışan olma.  
Her zaman lazım olan adalet yolunu tut ve hayır kazanmaya devam et.

### **Beyit,**

---

*Murâd-ı mâ nasîhat bûd gofîm \* Havâlet bâ-Hudâ kerdîm u refîm.*

*Dileğimiz nasihat etmektir, ettik. Seni Allah'a havale ettik ve gittik*

---

---

SÖZÜN SONUNDA HAZRET-İ MEVLÂNÂ'NIN (ALLAH ONUN SIRRINI,  
AZİZ VE MÜBAREK ETSİN-KADDESALLAHÜ SİRREHÜ-L A'LÂ)  
NASİHATLERİNDEN BEREKET UMARAK BİTİRİLDİ.

---

*“Ûsîyküm bitakvallâhi fî-ssirri ve-l alâniyeti. Ve bikilleti-t ta'âmi. Ve killeti-l kelâmi. Ve killeti-l menâmi. Ve hecri-l ma'âsî ve-l âsâmi. Ve muvâdabati-s sıyâmi. Ve devâmi-l kıyâmi. Ve terkiş- şehvâti ale'd- devâmi ve ihtimâli-l cefâi min cemî'i-l enâmi. Ve terki mücâleseti-s süfehâi ve-l av'ami. Ve bimusâhabeti-s sâlihîne-l kirâmi. Ve inne hayra-n nâsi men yenfe'u-n nâse. Ve hayru-l kelâmi mâ kale ve delle.”*

*(Size; Gizlide ve açıkta Allahtan korkmayı, az yemeyi, az konuşmayı, az uyumayı, isyan ve günahları terk etmeyi, oruca devamı, namaza devamı, şehveti tamamen terk etmeyi, her şeyden gelen cefalara katlanmayı, zevkine düşkün basit kimselerin ve alt sınıftan halkın bulunduğu ortamda bulunmamayı, değerli ve günah*

*işlemekten kaçınan kimseler ile sohbet etmeyi tavsiye ediyorum. Elbette insanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır. Sözün hayırlısı da az ve anlamlı olandır.)*

**BİTTİ**

## SONUÇ

Felsefenin ve doğal olarak İslam felsefesinin temel konularından bir tanesi de ahlak felsefesidir. İslam felsefesi; Bağdat'ta kurulan Beytülhikme sayesinde tanıdığımız, ilk İslam filozofu Kindî ile başlamış olup Farabî ile devam ederek günümüze kadar süre gelmiştir. İslam felsefesinin doğup geliştiği dönemde aslen Yunan filozoflardan (Platon, Sokrates, Aristoteles, ... gibi) etkilenme süreci oluşmuş, daha sonrasında İslami ilimlerle sentezlenerek Farabî ile zirveye oturmuştur. Farabî'den sonraki süreçte İslam Felsefesi konusu artık belli çerçevelerde tartışılmıştır. Aksi durumunda islam ile ilişkisi yok olmaktadır. İslam felsefesi başlığı altında incelenmiş olan önemli sorunlardan bir tanesi de ahlak felsefesi yani pratik (ameli) felsefedir. Hemen her İslam filozofu, ahlak felsefesine dair fikir beyan etmiş, bazıları da ahlak hakkında müstakil eserler meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ahlak felsefesine önemli katkılarda bulunmuş filozoflar bulunmaktadır. Kınalızade Ali Çelebi, Osmanlı dönemi ahlakçıların başında yer almaktadır. Kınalızade'nin en tanınmış eseri olan Ahlak-ı Alai'yi, Nasiruddin Tûsi ve diğer İslam filozoflarının etkisinde yazmış olduğu bilinmektedir. Kınalızade de bu alanı çok geniş tutup ağır bir dil kullanarak hemen her ahlaki konuya değinmek suretiyle eserini oluşturmuştur. Bahsedilen eserin ağır dilinin herkes tarafından anlaşılmasında ve hak ettiği ilgiyi görememesine neden olduğu açıktır. Dönemi itibariyle tam da bu konunun farkına varmış olan düşünürlerden bir tanesi de Osmanzade Ahmed Tâib Efendi'dir.

Osmanzade Ahmed Tâib, dönemindeki almış olduğu iyi eğitimi ve şairliği sayesinde devlet erkânı tarafından hemen fark edilmiş, onların yardım ve teşvikleriyle birçok fikri, tarihi ve ahlaki eserlerin literatüre kazanılmasını sağlamıştır. Bu eserlerden bir tanesi de Hulasatu'l-Ahlak eseridir ki, bu eserde Osmanzade toplumda unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş, bireysel ve toplumsal ahlak konularından bahsetmiştir. Eserinde Nasiruddin Tûsi ve Kınalızade Ali Çelebi'nin etkisinde kaldığı açıkça görülmektedir. Bu eserin kısa ve öz olmasındaki amacını ise ahlaki erdemlerin çabuk anlaşılması ve akılda kalmasının yanı sıra, meleke (sürekli) haline gelmesini sağlamak şeklinde açıklamıştır. Diğer yandan da çirkin ve kötülenerden uzaklaşılması gerektiğini de karşılıklı olarak devamlı bildirmiştir. İbn-i Sina'nın

etkisini ise ameli faziletlerin yani hikmet, iffet ve şecaat olduğunu ayrıca bahsedilen üç faziletin toplamının ise adalet olduğunu bildirmiş ve ayrıntılı olarak açıklamıştır. Tabii olarak bu bahsi Gazali'nin eserinden faydalandığı için “İhya-ı Ulûm”dan alıntı olarak belirtmiştir. Bu erdemlerin ifrat ve tefrit yani aşırılıklarının rezillik olduğu, bu nedenle daima itidal (ortada) üzere olunması gerektiğini bildirmektedir.

Osmanzade Ahmed Tâib, eserinde öncelikle ahlak ilminin önemini ve herkes tarafından bilinmesi gerekli zorunluluk olduğunu, bununda kısa ve öz cümleler ile ifade etmeye çalıştığını söylemektedir. Öncelikle güzel ahlakı klasik ahlakçılar gibi kısımlara ayırmıştır. Onun diğerlerinden ayrılan tek farkı, eserini dört ana başlık olarak toplamış olmasıdır. Bunların hikmet, iffet, şecaat ve adalet erdemlerinin olduğunu ve aşırılıklarının (ifrat ve tefrit) rezillik olduğunu bildirerek açıklama cihetine gitmiştir. Kurnazlık, günahkârlık, öfkelenmek bahsedilen erdemlerin ifratı; ahmaklık, zayıflık, korkaklık ise bahsedilen erdemlerin tefritini oluşturmaktadır. Dikkat edilmesi gereken adalet erdeminin ifrat ve tefritinin bulunmadığı yalnızca zıttının olabileceğini, zıttının ise zulümden başka bir şey olmadığını altını çizmektedir.

Sonrasında yazarımız bize belirtmiş olduğu erdemlerin alt başlıklarını kısaca açıklayarak güzel ahlakı nefiste pekiştirmeye çalışmıştır. Burada dikkatimizi çeken farklı ana başlık altında bulunan bazı erdemlerin karışabileceğini bildirmiş ve mesela; şecaat ana başlığındaki “tevezû” (alçak gönüllülük) erdeminin eğer menfaat sağlamak veya zararı önlemek için yapılırsa; iffet ana başlığının altında belirtmiş olduğu “daat” (arzuları dizginleme) erdemi ile karıştırılabileceğini işaret etmektedir. Bununla bize bahsettiği tüm alt erdemlerin neler olduğunu, karıştırılmaması gerektiğini açıkça belirtmektedir. Adalet ana başlığı altında bulunan erdemleri ise önemine binaen çerçeveye alarak belirtmiştir. Devamında ise ana erdemlerin (fazilet) kısaca zıtlarından bahsetmiş; erdemlere benzeyen ancak yazarımızın rezillik diyerek tabir ettiği konulara girerek bu yanıltıcı benzerlerinin de bilinmesi ve uzak durulması gerektiğini söylemiştir. Aslında bununla toplumun bazı iyi bildikleri şeylerin görüldüğü gibi olmadığını, dikkatlerini bu hususlara çekerek bilinçli bir toplum olunmasını yani dinin emrettiği müslüman niteliklerine erişirebilmeyi amaçlamaktadır. Hikmet, iffet ve şecaat erdeminden oluşan adalet erdemini benimseyen kimselerin ise artık filozof olarak adlandırılacağına haberini vermektedir.

Osmanzade Ahmed Tâib, nefsimizin sağlığını korumanın yollarını göstermiş ve ilk olarak güzel ahlaklı kimselerle dostluk edilmesi gerektiğini, kötü ahlaklı kimselerden de uzak durmamızın öneminden bahsetmiştir. Bunun nedeni olarak ise insanoğlunun birlikte olduğu kimselerin huy ve karakterlerini alacağını söylemektedir. Ayrıca kötü karakterli kimselerin sözlerinin de dinlemenin yasaklandığı ve o kimselerle sohbet etmektense yalnız kalmanın daha faydalı olacağından söz etmiştir. İnsan tabiatı gereği konuşma ihtiyacını ise erdemli kimselerle gidermesini, bu konuda bile orta yolun tutulmasını işaret etmektedir. Yaşlılıkta bile ilim öğrenilmeli, nefis kötülüklerle karşı korunmalı, bolca tövbe edip ibadetlere devam edilmelidir. Öz eleştiri yapılmalı ve yanlışlarını söyleyenlere teşekkür ederek düzeltmeye çalışmalıdır.

Bazı nefsi hastalıkların çeşitlerini ve tedavi şekillerini ayrıntılı şekilde açıklayarak örnekler vermiştir. Bunların üç ana hastalıktan oluştuğu, bunların kuvve-i temyiz, kuvve-i şehviyye ve kuvve-i gazabiyye olduğunu belirtmiştir. Bu çeşitlerinde aşırılıklarının olduğu ve orta yolunun ise erdem olduğunu bildirmektedir. Bahsettiği hastalıkların nefsin hoşuna giden basit hastalıklar olduğu ve bu kronik hastalıkların sebeplerini belirtmiş, tedavisi için reçeteler hazırlamıştır.

Osmanzade Ahmed Tâib, diğer ahlakçıların izlediği yolu devam ettirerek ev yönetimi (tedbirü'l menzil) ve aile yaşantısındaki davranışlardan bahsederek yiyecek temini ve barınma şekillerinden dem vurmıştır. Mal konusuna girerek kazanma, koruma ve harcamayı ayrı başlıklar halinde ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Bahsetmiş olduğu konularda ölçü olunması gerektiği aksi halde bu hususta dahi aşırılıklarının rezillik olacağını örneklerle göstermektedir.

Evlenme konusunda ise önemli tespitlerde bulunmuş, hangi kişilerin evlenmesinin zorunluluk olduğunu ve evlenilecek kadının hangi sıfatlara sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bazı kimselerin ise bekâr kalmasının daha hayırlı olacağına işaret etmiştir. Kadınları sınıflandırmış ve yine orta yolun gözetilmesinin öneminden bahsetmiştir. Nitekim neslin devamı olması sebebiyle, dünyaya gelen her evlat için dini ve fenni ilimlerin öğretilmesi ve yatkın olduğu sanata yönlendirilmesiyle beraber güzel ahlaklı kimseler ile çocuğunun evlenmesine yardımcı olunması gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

Yazarımız çeşitli görgü kurallarından bahsederek, çok ve gereksiz konuşmaktan kaçınılmasının öneminden ve bu minvalde konuşan kimselerde akıl

nimetinin azlığından söz etmektedir. Bu hususta söylenmiş güzel tamlamalardan örnekler vermiştir. Herhangi bir sohbet ortamında konuşurken kısa ve net cümlelerin kurulması, eğer kişisel fikirler paylaşıyorsa tartışmaya girilmemesi, hiçbir zaman nezaket kurallarının dışına çıkılmaması gerektiğini ve nasıl hitap edileceğini öğretmektedir. Yürümekten binek üzerinde gitmeye, duruşumuzdan davranışlarımıza ve yeme-içmeden sofrada adabına kadar birçok görgü kurallarını örneklerle açıklamıştır.

Osmanzade Ahmed Tâib, ana-baba hakkından dem vurarak onların rızalarının alınmasını, tüm ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ve ahirete intikal ettiklerinde ise arkalarından hayır hasenat verilmesi gerektiğini işaret etmiştir. Ana-baba hakkındaki ayeti bildirmiş, bu konunun dinen çok mühim olduğunu göstermiştir. Akrobaya da sahip çıkılmasından bahsetmiş olup sıla-i rahmin kesilmemesi, hoca ve öğretmenlerinde haklarının ana-baba hakkına benzediğinden uyulmasının zaruri olduğunu bildirmiştir.

Hizmetkârların ne derece önemli olduğunu ve onların da haklarına riayet edilmesi gerektiğini, onlara güçleri nispetinde işlerin verilmesiyle yaptıkları hatalardan dolayı zulüm edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Hangi sıfatlara sahip hizmetkârların iyi huylu, çalışkan ve itaatkâr olduğunu ya da kötü huylu, saygısız ve itaatsiz olabileceklerini bildirmektedir. Ayrıca müellifimiz insan toplumlarının karakter yapılarıyla ilgili tahliller sunmaktadır. İnsan kavimlerinin genel özelliklerinden bahsetmiş ancak yine de yanılma payı olacağını açıkça belirtmiştir.

İslam felsefesinin önemli konularından olan sevgi felsefesine de başlık açarak çeşitlerinden ve mertebelerinden bahsetmiştir. Aşk da hayvanî ve ruhanî diyerek kısımlara ayırmış, övülmüş olan aşkın yaratılış ve ahlaken güzel bulunan sevgiliye olması gerektiğini söylemiştir. Sevginin en yücesinin sadakat olduğuna işaret ederken bu türden eş ve dostun az bulunacağını belirtmiştir. Dost olunacak kişinin geçmişte ana-babasına karşı davranışının araştırılması gerektiğine değinmiş ve eğer onlara isyan üzere olunmuş ise o kimseden hayır gelmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca insanlarla geçim sağlayabilme konusuna girmiş, insanları en üst, denk ve en aşağı olarak üç kısımda derecelendirmiştir. Her zaman güzel ahlaklı kimselerin meclislerinde bulunması gerektiğini yinelemiş, ancak kötü ahlaklı kimselerle karşılaşılması durumunda ise sabrederek ahiretteki sevabına ümit edilmesini söylemiştir.

Düşünürümüz Nasiruddin Tusî'nin etkisinde siyaset felsefesine de girmiş, Medine-i Fazıla ve Medine-i Gayr-i Fazıla'dan bahsetmiştir. Erdemli şehir (Medine-i Fazıla) halkını iş ve meslekleriyle sınıflandırmış olup bostana benzetmiştir. Bu sınıflandırmanın dışında kalanları ise bitki (ot) olarak tanımlamıştır. Erdemli şehirde bulunan bitkileri de ayrıca sınıflandırmıştır. Erdemden mahrum şehir (Medine-i gayr-i fazıla) halkını da sınıflandırmış, bu şehirlerin erdemli şehir olabilmesinin yöntemini belirterek yöneticilerin görevi olduğuna işaret etmiştir. Padişahın erdemli şehrin yöneticisi olduğu ve bazı şartların bulunması gerektiğini ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Padişah'ın hizmetinde olan kimselere ait görgü kurallarının öneminden söz etmiş ve padişaha hizmet etmeyen kimsenin tam olarak görgü kurallarını benimseyemeyeceğine dem vurmıştır. Padişahın hizmetinde en zor olanın ise vezirlik makamı olduğunu bildirmiş ve öneminden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir. Bu nedenle vezirlik makamını güzelleştirmeye çalışılması ve halkın ihtiyacını karşılamada özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Osmanzade Ahmed Tâib, eserinin sonunda siyaset felsefesiyle Eflatun'dan (Platon) ve ahlak anlayışıyla da Mevlana'dan nasihatlere yer vermiş, klasik İslam felsefecilerinin yolundan gittiğini göstermiştir.



## KAYNAKLAR

- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Sosyal Yay., Ankara, 1997.
- Aşgın, Sait "Hadîkatü'l-Vüzerâ Üzerine Bir İnceleme". *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*. Ankara. 14: 145-162. 2003.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları*. (çev. Coşkun Üçok). Ankara: KB Yay., 279-281. 1992.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. II. İstanbul: MEB Yay. 74-750. 1983.
- Bayrakdar, Mehmet, *Farabi'nin Şiir Sanatının Kanunları Adlı Risalesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 36, Ankara, 1997.
- Buz, Ayhan, "Sokullu'dan Damat Ferit'e Osmanlı Sadrazamları" Neden Kitap Yay., İstanbul, 2009.
- Coşkun, Menderes, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 3904, vr. 17b-55a; nr. 9812; "Son Klasik Dönem-Nesir", Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, AKM Yay, 2004.
- Çanaklı, Celal, "Osmanzâde Ahmed Taib Efendi". Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1999.
- Çanaklı Oktay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, nr. 1471; Hadîkatü'l-Mülûk, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Çapan, Pervin, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks)*. Ankara: AKM Yay., 2005
- Davud, Fâtin, "Fâtin Tezkiresi (Hatimetü'l-Eşâr)" (haz. Ömer Çiftçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s. 52.
- Erdem, Kenan, *Osmanzâde Tâib: Simarü'l-Esmar, İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1999.

Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsi: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. AKM Yay., Ankara, 1994.

Farâbî, Tenbih ala Sebili's-Saade, (çev. Hanifi ÖZCAN), İFAV Yay., İstanbul, 2005.

\_\_\_\_\_ İlimlerin Sayımı, (çev. A. Arslan), Vadi Yay., Ankara, 1999.

\_\_\_\_\_ Mutluluğun Kazanılması, (çev. A. Arslan), Vadi Yay. Ankara, 1999.

\_\_\_\_\_ Es-Siyasetü'l-Medeniyye, (çev. Komisyon), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1980.

\_\_\_\_\_ El-Medinetü'l-Fazıla, (çev. Ahmet Arslan), Ankara, 1990.

Gazâlî, İhyâu Ulumi'd-Din. (çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, Bedir Yayınevi, 1975.

\_\_\_\_\_ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed "İhya-u Ulumi'd-Din", Kahire, 2001.

Horata, Osman, "Klasik Estetikte Hazan Rüzgârları: Son Klasik Dönem". *Türk Edebiyatı Tarihi*. c. II. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2006.

\_\_\_\_\_ "Tâib". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. c. 8., AKM Yay., Ankara, 2007.

\_\_\_\_\_ *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Akçağ Yay., Ankara, 2009.

İbn Sînâ, Uyun eI-Hikme, (haz. H.Ziya Ülken), Tarih Kurumu, Ankara, 1953.

\_\_\_\_\_ Risale Fi Mahiyat Al-İşk, (çev. Ahmet Ateş), İstanbul, 1953.

\_\_\_\_\_ Er-Risâletü'l-Arşîyye, (çev. M. Hayri Kırbaçoğlu ve Alparslan Açıkgenç), *Risaleler içinde* Kitabiyat yay., Ankara, 2004.

İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlak (Ahlakı Olgunlaştırma)*, (çev. Komisyon), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

İnce, Adnan, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*. AKM Yay., Ankara, 2005.

Karahan, Abdulkadir, "Osmanzâde Tâib". *İslam Ansiklopedisi*. C. 9. MEB Yay., Ankara, 1993.

Kaya, Abdullah, *Osman-Zâde Ahmed Tâib'in Tuhfetül Müluk Adlı Yazma Eseri, Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya, 2004.

Kıyçak, Özgür, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, nr. 3904; “Osmanzâde Tâib Ahmed’in Sıhhat-âbâd’ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu” Uluslararası Necatibey Eğitim ve Araştırmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı V, Balıkesir, www.unesak.com, 26-28 Ekim 2018.

Kınalızade, Ali, *Ahlâk-ı Alaî*, (haz. Mustafa Koç) Klasik Yay., İstanbul, 2007.

Kindi, “İşk”, *Felsefi Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya) İstanbul, 1994.

\_\_\_\_\_ “Tarifler Üzerine”, *Felsefi Risaleler*, (çev. Mahmut Kaya) İstanbul, 2002.

Köprülü, Mehmet Fuad, “Osmanzâde Tâib'e Dair”. *Türkiyat Mecmuası II*. İstanbul, 1926.

Kurnaz, Cemal, *Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri*. (haz. Mustafa Tatçı) C. II. Bizim Büro Yay., Ankara, 2000

\_\_\_\_\_ *Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî*. (haz. Mustafa Tatçı) C. I. Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.

Küçükçelebizâde, İsmail Âsım, *Âsım Tarihi*. Matbaa-i Âmire, İstanbul, (1282)1866.

Menzel, Theodor, “Othmân-zâde Ahmed Tâ'ib”. *The Encyclopedia of Islam*. (Cilt VIII. 188-189). 1995.

Ocak, Hasan, *İslam Ahlak Felsefesinde Et-Tedbiru'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı Etrafında Ele Alınan Başlıca Meseleler*, 21. YY. Aile Sempozyumu, 14-16.11, İzmir, Türkiye, 2014.

\_\_\_\_\_ *İslam Ahlak Felsefesinde Et Tedbiru'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı*, Journal Of Intercultural And Religious Studies, 6(6), (85-118) 2014.

Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri: 3221, Ankara, 2009.

Özcan, Abdülkadir, *Şeyhî Mehmed Efendi, Şakâ-yık-ı Fuzalâ ve Zeyilleri, Vekâyiü'l-Fuzalâ*. C.4. 562-564. İstanbul, 1989.

\_\_\_\_\_ “Osmanzâde Ahmed Tâib”, DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), TDV Yay., c. 34, s. 2, İstanbul, 2007.

Paşa, Ahmed, *Ahmed Paşa Divanı*, (haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Platon, Diyaloglar-Menon, (çev. Adnan CEMGİL), Remzi Kitabevi, ss. 53-55, İstanbul, 2009.

Robischon, D., *Hadikatü'l-Vüzerâ. (der Garten der Wesire) Osmanzade Taib Ahmed*. Freiburg. (1969)

Sadâvî, Salih, *Osman-zâde Tâ'ib Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul, 1987.

Saruhan, Müfit Selim, “Ahlak Felsefemizde İyi ve Kötünün Sebepleri” İslami Araştırmalar Dergisi, c. XV, sy.4. 2002.

\_\_\_\_\_ “Erdemlerin Erdemi: Adâlet” Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 5, sy. 1, ss. 1-12. 2015.

Sevgi, Ahmet, “Reîs-i Şâirân Osman-zâde Tâib Divanı Üzerine”. *Türk Edebiyatı*. XXXII/369. İstanbul, 2004.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî.*, (haz. Nuri Akbayar) c. 5., Türk Tarih Vakfı Yay. 1621. İstanbul, 1996.

Şîrazi, Şeyh Sadi, *Gülîstan* (çev. Ahmet Metin Şahin), Karbon Kitaplar Yay., İstanbul, 2017.

Tarlan, Ali Nihad (haz.) *Necatî Beg Divanı*, s. VIII-XXVIII. İstanbul, 1963.

Turğut, Murat, “Osmanzâde Ahmed Tâib’in Ahlak-ı Ahmedî İsimli Eseri” (İnceleme-Metin-İndeks), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2019.

Tûsî, Nasîrüddin, *Ahlâk-ı Nasirî*, (çev. Abdulvahhab Taştan), Ankara, 2005.

\_\_\_\_\_ *Seçkinlerin Ahlakı*, (çev. Anar Gafarov), İz Yay., s. 118, İstanbul, 2017.

Yatman, Mustafa, *Osmanzâde Tâib Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1989.

Yavuz, A. Fikri ve Özen, İsmail (Haz.) “Bursalı Mehmet Tahir Bey”, *Osmanlı Müellifleri 2*, , Meral Yayınevi, s. 414, İstanbul, 1972.

Yöntem, Ali Canip “Reis-i Şâirân Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi”. *Türkiyat Mecmuası*. c. 2., ss. 103-129, İstanbul, 1928.

"XVIII. Yüzyıl Dîvân Nazmı" İpekten, Halûk, M. İsen, T. Karabey, M. Akkuş . *Büyük Türk Klâsikleri*. C. 6. Ötüken Söğüt Yay., İstanbul, 2004.

**EK**

## **HULASATU'L-AHLAK (HİKMET-İ AMELİYE)'İN ORJİNAL METNİ**



## بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مرا اسم حمد و ثناء حضرت ملک علام و صلاة و سلام  
 جناب سید الانام و رضیه و تکریم آل و اصحاب کرام  
 تقدیمند نصکم خلاص ستوده خصال حقایق آشنایه  
 بو وجهله آنها اول نور که علم اخلاق و تدبیر منزل و سیاست  
 مدینه که حکمت عملیه اندن عبارتند نفوس انسانیه بر  
 مکل فوز و سعادت و محصل قدس و طهارتند بو علمه  
 اشتغال ایتیم کسه کاینبغی تهذیب اخلاق ایده من  
 زیر ابو علم شریف اخلاق و افعال انسانیه دن بخت ایدر  
 بو جهت دن که قنفتیسی محمود و مستحسن ایسه اجلاب  
 اول کتوب مدفوم و مستجز اولان افعال دن اجناب اولنه  
 اکابناء اساطین حکما و سلاطین علما تحقیقات حکمیه  
 و تحقیقات عملیه بی محتوی کتب عدیده تالیف ایلمشوردر  
 جمله نك مال و مزایا سنی حاوی اخلاق علایی در که فحول  
 علما و وجوه فضلا جزالت تراکیب و وجازت عبارتند  
 متفقددر لکن بعض کسه له بی تعمق نظر فهد و ادراکی  
 عسیر اولغین تقیماً لکنفه ضبط و حفظی مقنضی اولان  
 مواد کمال ايجازيله انتخاب اولکوب خلاصه الاخلاق



تسمیه اولندی • وفقنا الله لما یحب ویرضی • وختم  
 آمالنا واجالنا بالخیر والحسنی • وهو المستعان والیه الرجوع

بومقاله اخلاق حسنه نك اصولی بیانند در

اخلاق حسنه نك اجناس و انواعی اگرچه کثیره در • اما  
 اصولی درت در حکمت • عفت • شجاعت • عدالت در  
 ما عداسی بونلرک تحننه مندرج اولان انواع در • اخلاق  
 مزبوره نك طرفینی که افراط و تفریط در • زائلند مثلا  
 قوه نظریه نك که اعتدالی حکمت در • افراطی جبریه تفریطی  
 بلا دتدر ایکیسی دخی زیلتدر **جبریه** قوه عاقله بی جیل و تزویر  
 و مضاحک و سخر یانده امور عجیبه اختراعنه صرف ایتمکه  
 دیر لر بلید ایسه ادراک حقایق و تمیز معقولات ایتمکدن  
 عاجز در • اخلاق محموده بی افعال مذمومه دن فرق و تمیزه  
 قادر اوله مز • قوه شهوانیه نك اعتدالی عفت در • افراطی  
 فجور • تفریطی خمود در **فجور** دائر شرع و عقلمن تجاوز ایدوب  
 محرمانی مرتکب و فواحش و قبا یحکن متلذذ اولمقدر **خمود**  
 بالکلیه ترک شهوات مباحه ایتمکدر • قوه غضبیه نك  
 اعتدالی شجاعتمدر • افراطی تهور • تفریطی جبن در **تهور**  
 نفسی نی فائده مهلکه له القا ایدوب مقاومتی دائر امکانه  
 اولیان کسه لر ایله بیوجه مقابله و مقابله ایتمکه کندو  
 یا اهلاک یا اضرار ایتمکدر **جبن** عقلا صبر و ثبات مستحسن  
 و مقابله و مقابله ممدوح اولان یرلرده بی ايجاب موجب خوف



ایتمکدر • قوه علیّه نک اعتدالی عدالتدر • بونک جانب  
 افراط و تقریبطی بوقدر • همان برضدکی وارد که اکاجوردی بر  
 اخلاق ناصری ده بویله تقریر اولمیشدر • اما امام غزالی  
 علیه الرحمه احیای علومده بیورمشکر که عدالت خلقی  
 حکمت و عفت و شجاعت اجتماعند حاصل اولور برملکدر  
 بواج فضیلت که توفیق الهی برله برکسه ده مجتمع اوله اول  
 آدم عدلا ولور • بوفضائل ثلثه نک مجموعنه عدالت دیرلر  
 جور بوفضائلک بری منعدم اولمغله متحقق اولور **بومقاله**

**اجناس فضائل مذکوره تحتند مندرج اولان انواع بیانند**

اگرچه اجناس فضائل مذکوره تحتند مندرج اولان انواع  
 کثیره در • اما مشهورلری بونلدر که ذکر اولندی • اولاجنس  
 حکمت تحتند مندرج اولان فضائل یدی نوع در • دنیا  
 سرعت فهم صفای ذهن • سهولت تعلم • حسن تعقل  
 تحفظ • تذکر • اما ذکا برملکدر که انک سببی ایله موادادک  
 استنباط مطلوب اسان اولور **سرعت فهم** برملکدر که انک  
 سببی ایله لازمدن ملزومه بلا توقف انتقال حاصل اولور  
**صفای ذهن** برملکدر که انک سببی ایله نفسنی اضطراب  
 و تشویش استخراج مطالب ایتمک مستعد اولور **سهولت**  
**تعلم** برملکدر که انک سببی ایله نفسه خدت و تیزلک  
 حاصل اولور که خواطر متفرقه مانع و دافع اولیوب بالکلیّه  
 مطلوب جانبنه توجه ایدوب تحصیل ایدر **حسن تعقل**



بر ملكه در كه انك سببى ايله بچشه استكشاف مطالب  
 ايتكه هر ماده يه مناسب اولان حد و مقدارى حفظ  
 و رعايت ايلر شوييه كه نه واجب اولان نسنه يى ترك  
 و اهمال و نه مدخلى اوليانى اخذ و استعمال ايدر **تحفظ**  
 بر ملكه در كه انك سببى ايله نفس تعقل و تحصيل ايتديكى  
 صور معقوله و متخيله يى كايديغى حفظ **تذكر** بر ملكه در كه  
 انك سببى ايله نفس حفظ ايتديكى نسنه لرى هر نه زمان  
 مراد ايلسه **تذكر** و ايراد ايدر عفت **تخنده** مندرج اولان  
**فضائل** اون ايكي نوع **در حيا** **رفق** **حسين هدى** **مساهلت**  
**دعت** **صبر** **قناعت** **وقار** **ورع** **انظام** **حریت** **سپناذ**  
**حيا** بر امر قبيح ارتكابنه شعورى اولدوقه نفسه انقباض  
 و انفعال كله **در رفق** من جهة الشرع لازم اولان اموره نفس  
 مطيع و منقاد اولمقد **حسن هدى** نفس كندوبى اخلاق  
 جميله ايله آراسته ايتكه رغبت ايتكدر **مساهلت** نفس  
 آراء مختلفه تصادم و تعارض ايتدكه مخاشنت و شقاقى  
**ترك** و مجاملت و وفاقى برك ايتكدر **دعت** حركت شهوت  
 زمانده نفس ساكن اولوب زمام اختيار كند و الله اولمقد  
**صبر** نفس هواير ميل ايتيوب اسباب هواير مدافعت  
 و مقاومت ايتكه قادر اولمقد **تاكر** لذات قبيحه كه مؤذرا و  
 ذلت و فضيحه در اندن صادر اوليه **پس** صبر دخی ايكي  
 نوعدر **برى** صبر عن المعاصى و الاثامدر **يعنى** نفس



آثاره و شیا طین مکان معاصی و اثم طرفه دعوت  
 اید بچک قوه مصابرت و تقوا بیله دفع ایلیوب طریق مستقیم  
 چیقاییه • بومقامه تعریف اولنان صبر بود • نفع ثانی  
 صبر علی المصایب و البلا یا در • یعنی نفسه کدر ایرا شاید  
 نسنه که بلا و محنت و فراق و مصیبت در توجه ایند که جنج  
 قبیح اتمیوب تحمل ایتمکدر • اکثر عوام ارا سنده صبر بومعنا یر  
 استعمال اولنور ایکیسی دخی مقبول و مدو حد **قناعت** نفس  
 مآکل و مشارب و غیرها استقالنده شیئ یسیر ایله اکتفا ایدق  
 زیاده طلب ایتمکدر • اما بواکتفا رضایله اوله جمع مال  
 و ادخار ایچون اولمیه • ننه کیم تجار دن و غیر بیلر دن بعضی ارازل  
 ناس ادرنی معاشه قناعت ایدوب مال موفور جمع و ادخار  
 ایدر لر • بو خصلت قناعت دکدر بوکا تقییر دیر لر زائلند  
 عقلا و شرعا مردود و مذموم **وقار** نفس کسب مطالب و تمنا  
 عزم ایتدکه اطمینان و ثانی ایله عامل اولوب نامناسب عجله  
 و سرعتدن احتراز ایتمکدر • اما بشرط آنکه فوت فرصت  
 تحصیله مؤدی اولمیه **ورع** نفس اعمال مرضیه و افعال  
 پسندیده مداومت و ملازمت ایدوب قصور و فتور  
 عارض اولما مقدر **انظام** نفس امور لازمه و مصالح سانجه  
 ترتیب ملایم و تقدیر مناسب ایتمکی ملکه ایدنمکدر **حزینت**  
 نفس مالی مکاسب جمیله دن کسب و مقاصد حسنه یر  
 صرف ایتمکه قادر اولوب مکاسب خبیثه دن اکتساب



و مصارف قبیحه یه صرف ایتکه اجناب ایتکدر **سنا** نفسه  
 انفاق مال و منال ایتک سهل و آسان اولمقدر **شویله** که  
 واجب و لایق اولان مقداری محل و مناسب اولان موضعه  
 صرف و ایصال ایتکده زحمت چکمییه **سناوت** نظر شرع  
 و اعتبار عقده افاضل فضائل **واحسن** خصائلند  
 وصف سخاده وارد اولان آیات و احادیث مستقل کتاب  
 اولغه متقدر **سنانک** دخی انواع کثیره سی وارد ربو محله  
 سکر نوعی ذکر اولندی **کرم** **ایشار** **عفو** **مروت** **نیل**  
**مواسپات** **سماحت** **مساحت** در کرم نفعی عام و فائده  
 نام اولان اموره مصلحت اقتضا ایتدیکی اوزره مال موفور  
 بذل ایتک نفسه آسان اولمقدر **ایشار** مال و اسبابغه کند  
 محتاج ایکن آخرک احتیاجن کوردکه اکا بذل و صرفن ایدوب  
 کند و صبر و تحمل ایتکدر **بوعظیم** فضیلند **عفو** انتقام  
 و مجازات بالعقوبه ایتک قدرت واریکن ترک ایتکدر **اگر**  
 مجازات بالاحسان ایدر سه دخی احسن اولور **مروت**  
 بذل مال ابد ایتکله نفس متحلی و مترین اولوب غیره ایصال  
 نفع ایتکی ذمت همته مرتبه و جوبده عدل ایتکدر **نیل** نفس  
 افعال پسندیده و اخلاق حمیده یه مداومت سببی ایله  
 افتخار و ابتهاج ایتکدر **واسات** یاران و خلدان و اصداقا  
 و اخوانک مهات و معایش و مصالحنده معاونت و مظاهر  
 ایدوب مال و اسبابده مساهمت و مشارکت کوستر مکدر



سماحت بدلی واجب و لازم اولمیان نشنه لری حسن  
 رضا و صفای قلب ایله بدلی ایتمکدر **مسماحت** ترک و واجب  
 و لازم اولمیان نشنه لری غیرک نفع و رضاسی ایچون حسن  
 اختیار ایله ترک ایتمکدر **شجاعت** تحشده مندرج اولان  
**فضائل** اون بر نفعدر کبر نفس بخت علوهیت ثبات  
 حلم سکون شهامت تحمل تواضع حمیت رقت در  
 کبر نفس فقر و غنایه الثقات ایتمیوب خلقک مدحت  
 و مذمت ورد و قبولی قنده یکسان اولوب امر ملایم و ناملا  
 تحملنه قادر اولمقدر **تقلب** احوال و مشاهدۀ مخاوف  
 و احوال ایله قصر همتنه قصور کله جک نشنه صدور  
 ایتمکدر **بخت** نفس مواضع مخاوف و احوال و هجوم  
 عظیم احوالده صبر و ثبات ایتمک قادر اولوب جنج و فرج  
 عرضی ایله نامناسب امور صادر اولما مقدر **علوهیت**  
 نفس تحصیل مطالب کمال ایتمکده مطمح نظرن عالی ایدوب  
 بوجهانک رفعت و جاه و سعادت و شقاوتی نظر اعتبار ندن  
 ساقط اولوب اقبال و رفعتدن راضی و ادبار و ذلندن  
 ساخط اولما مقدر **ثبات** طلب طریق کالک الام و شداید  
 صبر و بلا و نواپینه تلقی و مقاومت قادر اولمقدر **حلم** نفس  
 انسانی یه طمانیت و قرار و ترک اضطراب و اضطراب  
 بروجهله کله که عواصف خشم و غضب ایله متزلزل  
 و قله کوه و قارندن متزلزل اولیه **سکون** خصومات و مجاریبات



و سایر اوضاع و حالاته خفت ایتمکدر **شهامت** نفس  
 اکتساب امور شریفه و تحصیل مراتب علیه یرحیب اولوب  
 ذکر جنیلی فائز و اجر جزیلی حائز اولمقدر **تجمل** نفس کسب  
 فضائل عدیده و خصائل حمیده ایتمکه آلات بدنیه سن که  
 قوای اعضا سیدراستعمال ایله فرسوده ایلمکدر **تواضع**  
 نفس جاه و رفعتده کند و دن ادنی اولنله ترفع قیلیوب  
 انلردن مزیت ادعا ایتمکدر کند و ده هر نه جاه و رفعت  
 وار یسه کند و مدخلیتی اولمیوب محض فضل و عطای باری  
 اید و کن بله کدر و لهذا **تواضع** اکا بردن مستحسن در پیش  
 تواضع زکردن فرازان نکوست کداکرتواضع کند حوی اوست  
 اما تواضعی جلب نفع و یادفع ضرایچون اید بچک اکا ضعت  
 دیر لر تواضع دین لر **رحمیت** حراست حریم نفس و حرمت  
 ایتمکه اقصى الوسع سعی و نکایت کوستر مکدر **رقت** ابنای  
 جنسه عارض اولان الم و محنت دن نفسه تاثر و انفعال  
 کلمکدر بشرط آنکه افعال واقوالنه اضطراب و اختلال  
 کلیوب بلکه مجرد ابنای جنسه احسان و افضال ایتمکه مباشر اولم

### **عدالت** تخنده مندرج اولان فضائل اونا یکی نوعدر

**صداقت** • **الفیت** • **وفا** • **شفقت** • **صله** • **رحم** • **بکافان**  
**حسن شرکت** • **حسن قضا** • **تو دد** • **تسلیم** • **توکل** •  
**عبادت** • **صداقت** اول محبتد که دوستک جمله اسباب  
 فراغت و استراحتنی مهیا قیلیمغه باعث اولور یعنی هر



مضرت که نفس اندین اجتناب باید دوستی دخی تخلص  
 و ایجاد اید ● و هر مسترت که نفس این اراده اید دوسنه  
 دخی ایصال و ایراد اولنه **الف** بر طائفه نک آرا و افکار  
 و اعتقادات و انظاری امور دینیه و دنیوییده مطابقت  
 و موافق اولمقدر و **فا** طریق مواساة و مظاهرت مسلوک  
 اولوب معاونت و مناصرتدن تجاوز و تحطی ایتک خطاعد  
 اولمقدر ● بعضیلر و فای انجام مواعید و قضای حقوق  
 ایله تفسیر ایتشلرد **ش** شفقت ابنای جنسه عارض اولان  
 حال ناملا میدن متکدر ● وانلره اریشن آلامدن متالم  
 و متاثر اولوب از اله سنه قصر همت ● و دفع و رفعنه فوق  
 الغایه سعی و دقت ایتکدر **ص** رحه اقارب و عشایرنی  
 رعایت و ارضایه ساعی ● و بذل مال و مشاهده جمال  
 ایتکده مقتضنا و مستدعالرنی مراعی اولمقدر **م** کافات  
 نفسه غیردن احسان و اصل اولدقه مقابله سنه دخی  
 زیاده احسان و انعام ایتکی ملکه ایدنکدر **ح** حسن شرک  
 معاملات و معاوضات واقع اولدقه انصاف ایله اتصاف  
 ایدوب اعتدال ایله عامل اولمقدر ● شویله که جمله معاملری  
 و شرکاسی استحسان ایزه لر **ح** حسن قضا حقوق اخوانی  
 احسن وجه اوزره قضا ایدوب مثندن عاری و ندامتدن  
 سالم اولمقدر **ق** و دافاضل و اماثلدن اقران و امثالنه صدق  
 اوزره محبت ایدوب بذل مال و نعمت ایله محبتلرنی اکتساب



ومودتترین اجتناب ایتمکدر تسلیم شرایع الهی و نوا میسر  
 نبوی ده وارد اولان تکلیفات و احکامی • وائمه دین  
 و هداة مرشدین طرفندن صادر اولان رسوم و آداب اسلام  
 مقنضای طبع بشری یر مخالف دخی اولور سه طلاق و جه  
 و رضای قلب ایله قبول ایتمکدر توکل قدرت و نهایت بشری  
 دائر سنندن بیرون و امکان تبدیل و تغییر مرتبه سنندن  
 افزون اولان امور الهی و تقدیرات ربانی ده اضطراب  
 بی فائده یر طرف ایدوب الطاف الهی یر حواله ایتمکده و اتق  
 و معتمد اولمقدر عبادت جناب رب العالمینه خدمت  
 و طاعتده سعی و کوشش ایدوب تقصیر و تهاونی جائز  
 کورمکدر • و مقربان درگاه حقه که رسل و انبیاء و ملائکه  
 اصفیاء در صلوات و تسلیمات ایله تقرب و شریعنه اتباع  
 و انقیاد ایتمکدر • بو فضیلتک مکمل و متممی صفت  
 تقوادر که مآلی جمیع منہیانندن اجتناب و اتقا ایتمکدر •  
 مکلفک احسن اوصافی و افضل اخلاقی در • خواجه نصیر  
 و امثالی کتب اخلاق و رسائل علمیه ده انواع فضائل مذکوره  
 بو وجهله ایراد ایدوب دیمشکر که بونلرک دخی طرفینی که افراط  
 و تفریط در • رزیلندر • بو فضائلک بعضی بعضیسی ایله  
 مجتمع اولمقدن فضائل اخری حادث اولور که بعضیسی اسمعی معین  
 ایله مستمی و بعضیسی حلیه تسمیه دن خالی و عاقل المشدر  
 بو مقاله اجناسر فضائلک ضدادی اولان رزائل بیاننده در



اجناس فضائل درت اولدیغی کبی اجناس رزائل دخی درت در  
 اضداد فضائل مذکورہ در حکمت کہ فضیلت در ضدی **جمل** در  
 عفت کہ فضیلت در ضدی **فجور** در شجاعت کہ فضیلت در  
 ضدی **جبن** در عدالت کہ فضیلت در ضدی **جور** در  
 اما تدقیق اولنسا هر فضیلت ایچون اضداد غیر متناهیہ  
 نمایاندر زیرا هر فضیلت خاق وسط و نهایت عند الدر کہ  
 اصلا جانب افراط و تفریطه مائل اولیہ پس حد عند الدن طرف  
 مائل اولان نیچه مرتبه اولق ممکندر ایمدی هر مرد عاقله  
 لازمدر کہ اجناس فضائلی انواع مندرجه سیله تعلم و اکتساب  
 ایلوب ما عدا سی رزائل اولدیغن بیلوب احتراز و اجتناب ایلیہ

### بومقاله فضائل مشتبہی اولان رزائل تمیزی بیاندر

بعض رزائل وارددر کہ فضائله مشابه اولغله بادی نظرده  
 فرقی عسیردر پس حکمت عملیہ اصحابنه لازمدر کہ دقایق  
 اخلاقه واقف و خفایای عیوب اعماله عارف اولوب فضیلت  
 رزایلندن فرق و تمیز ایتمکده تدقیق ایلیہ **فضیلت حکمت**  
**مشابہی** اولدر کہ بعض نایس مبادی علوم عقلیہ و مصطلحات  
 فنون حقیقیہ ده افواه ناس و بطون صحایفندن فی الجملة  
 اخذ و تلقف و بعض مناقشات و اهیہ ایله موضوعات  
 علمایه دخل و تصرف ایدوب مجالس و محافلده تقریر و تذکر  
 ایدرلر صدق فراستدن غریب و نوریکاسندن نصیب  
 اولنلر استحسنان بلیغ ایدوب فلان کس عقل نقاد و طبع



وقاد ايله مزین • و معارف بی حساب ايله متمیز و متعین در دریر  
 حال بوکه او مقوله نکه تدقیقات علمایه تشبیهی پوزینه نکه  
 افعال انسانیته کی حرکاتنه بکر **فضیلت عفته** مشتبه اولار  
 شول طائفه نکه فعلی درکه اکثر مشتهیات نفس و مستلذات  
 طبعدن احتراز واجناب ایدر • تاکر ورع و زهد ايله مشهور  
 و خلق ارا سنده ولایت و کرامتله مذکور اولوب بو افعال ايله  
 ملوک و وزرا و اکابر و اغنیاقنده نافذ القول و مقبول الشفا  
 اولغله زواید اوقاف و جوائ اطرافدن علوفات و افرو •  
 و فتوحات ندور و صدقاندن اموال متکاثره یه مالک اوله لر  
 بونلرکه بدنلری ریاضت صوری دن لاغر در • اما نفسلری  
 اعتبار انا • و دستبوس عوام ايله فریه و سمین در • و بعضیلر  
 اهل قرا و اغدی غلیظه یه معتاد اولغله اطعمه لذیذیه امساک  
 ایدر • و بعضیلری دخی توفیر مال ایچون ارخص اغدی و اقل  
 اقوانه اکتفا ایدوب زهد و قناعت و عفت ایهام ایدر لر •  
 بو طائفه دخی فضیلت عفتدن عاری و عاقل و کندولری  
 عقیف کلدقلری فاسد و باطلدر **فضیلت سخا مشابیه**  
 اولدرکه بعض سفها و ارباب فسق هنوز قلت مال زحمتنه  
 مبتلا اولما مشدر • و تحصیل قوت عیال ایچون ذروه الامر  
 اعتدایلا مشدر • یا جهت ارش و یا مناصب ظلمیه ايله  
 مال موفوره مالک اولمشدر • نا واجب یرلره انفاق و صرف  
 و عقلاً و نقلاً مستحسن اولمیان مواضعه بندک و ایثار



ایدر بی خرد لرانی جواد و سخی عدایدر لر حاشا که انلرده  
 فضیلت سخادن بهن اوله حقیقتک سخی اولدر که بذک  
 مالدن نیتی کندویه فضیلت سخاوت حاصل و نفسی رزیکت  
 بخندن طاهر قلیق اولوب ملاحظه اغراض دنیوی ایله مخلوط  
 و مطالبه اغراض دنییه ایله مربوط اولمیه **فضیلت شجاعه**  
**مشابهی** شول کسه لر در که مها که اقدام و مخاوفه القای  
 نفسدن مراملری تحصیل مال و تکثیر علوفه و ترقی و منصب و مقام  
 و یا خود کسب شهرت و نامدر بومقوله لر مجرد مهالك  
 و مخاوفه اقدام ایتمکله فضیلت شجاعه مالک اولماز لر  
 حقیقتک شجاعت اول کسه لرده اولور که اقدام و اهتماحر  
 موجب عقل اوزره جاری و مطلب و عراچی کسب ثواب  
 و رضای باری اوله **فضیلت عدالت مشابهی** رزیکت  
 عفته مذکور اولنه قریبدر زیرا بعضی ارباب سمعه که  
 حقیقت عدالندن بی نصیب در کندولری ارباب عدالندن  
 و صلاح و اهل تقوی و فلاح صورنده کوستر لر حقیقت  
 عدالت ایسه قوای نفسانیته اعتدال اوزره اولمغه مربوط  
 ظاهری باطنه موافق اولمیجی اعتدال کوستر دیکی اعتدال  
 و سعادت کلندیغی شقاوت اولور چون اجناس فضائله  
 بحسب الصوره مقارن و بحسب المعنی میان اولان زائل  
 بیان اولنوب فرقلری تقریر اولندی پس فضائله مشابه  
 بعضی زائل دخی وارد کزانلرک فرقی تدقیق نظره مخاجدر



۸  
 اعمال فکر و رویت ایله تمیز اول نور • ایمدی طالب صحت  
 دو جهانی اولان کمسیه کرکدرکه قوای نفسانیّه ثلاثه یه  
 وجه مشروح اوزره علی الترتیب نظر ایلیه • اگر هر برسی  
 کند و ده موجود ایسه شکر ایدوب ادا مت و بقا سالی سبانی  
 مراعی اوله • اگر نقصانی وارسیه تکمیله مجد و ساعی اوله •  
 فضیلت عدالت که فضائل ثلاثه دن مرکب ذرا ولدخی حاصل  
 اولغله کمال حقیقی یه واصل • و سعادت باقی یه نائل  
 اولوب انسان بالفعل و فیلسوف کامل دینکه لایق اولور •

**بومقاله حفظ صحیح نفس که فضائلک دوامندن عبارتند از اینهاست**

چونکه نفس خیر و فاضل • و درجه انسانیّت بالفعله  
 واصل اوله کرکدرکه ادا مت و بقا سنه اهتمام ایدوب دائما  
 کند و کبی و یادخی کامل • تحصیل فضائل و ترک رذائل ایتش  
 مرضی الاخلاق کسه لرایله معاشرت و اختلاط ایدوب  
 بد اخلاق اولنلردن اجتناب ایلیه • زیرا الطبیعة سارقه  
 مفهومی اوزره نفس انسانی نک خاصه سی معاشری  
 اوصافی ایله اتصاف • و مصاحبی اخلاقی ایله تخلّق در  
**مصرع** زانکه انکور زانکور همی کیر در نک • اشرار بدکار  
 ایله صحبت ممنوع اولدیغی کبی استماع کلام نافر جا ملری  
 دخی منهی در • اختیار عزلت و انفراد بومقوله لرایله  
 معاشرت و اتحاد دن اسلدر • اکابناء من کان فی العزلة  
 فالعزلة دینلشد • اگر چه • العزف فی العزلة لکنه لا ید



لِلنَّاسِ مِنَ النَّاسِ مُصْدَقِيهِ اخْتِلَاطِ اقْتِضَا اِيْدِرْسَه  
 ذَكَرَ اَوْلَنْدِيغِي اَوْزْرَه مَهْمَا اَمَكْن صَحْبَتِ اِفَاضَلِ وَاكَا بَرِه طَالِبِ  
 اَوْلْمَا لُوْدِرِ اَكَا بَرِ مَشَايِخِ دِيْمِشَلِرِ دِرْ كِه چُون صَحْبَتِ لَازِمِ  
 اَوْلَه اَوْلِ كِه سَه نَكْ صَحْبَتِي اَخْتِيَارِ اَيْلَه كِه مَصَاحِبِي سَخِي  
 جَانِبِ اَخْرَه دَاعِي اَوْلَه اَحْبَابِ اَيْلَه صَحْبَتِ اَوْلِيغِي بَشَاشْتِ  
 وَجِهْلَه اَعْتِدَالَه رِعَايَتِ اَوْلَنْدَه كِه بُو خَصْلَتِكْ دَخِي سَاثِرِ  
 اَخْلَاقِ كِي وَسَطِي فَضِيْلَتِدِرِ بَشَاشْتِ دِيْرَلِرِ اِفْرَاطِي  
 ضَمَكْ بَسِيَارِ وَهَزَلْ كُونَا كُونَدِرِ تَفْرِيطِي تَعْبَسِ دِرِ  
 اَيْكِي سِي دَخِي رَزِيْلَتِدِرِ مَرَّاحِ كِه اَكَا لَطِيْفَه وَتَا دَرَه دِيْرَلِرِ  
 اَنْدَه دَخِي حِدَا اَعْتِدَالِ رِعَايَتِ اَوْلْمَا لُوْدِرِ اِفْرَاطِي هَزَلْ وَ مَسْرُفِ  
 چَقَارِ نِيْجَه مَضَرَّتِ وَ مَفْسَدَه يَه سَبَبِ اَوْلُورِ تَفْرِيطِي  
 عُبُوسِ الْوَجْهِ وَ ثَقِيْلِ الظِّلِّ اَوْلْمَقْدَرِ اَخْوَانِ صَحْبَتِنْدَنْ مَنْتَفِرِ  
 اَوْلُورِ كَا هِي صَوْرَتِ تَكْبَرِ وَ اَصْلِ اَوْلُوبِ دِرِ وِشَانِ صِنَا  
 ضَمِيْرَانْدَنْ مَتَضَجِرِ اَوْلْمَغَه مَوْدِي اَوْلُورِ خَلَاصَه اَسْبَابِ  
 حَفْظِ صَحْتِ نَفْسِ اِنْسَانِي نَكْ اَعْظَمِي نَفْسَه عَلِي الدَّوَامِ  
 اَعْمَالِ حَسَنَه يِي تَكْمِيْلِ وَ اَفْعَالِ جَمِيْلَه يِي تَحْصِيْلِ اَيْتِدِرْمَكْدِ  
 كِبْرِيَسِنِ وَ شِيخُوخْتِ اَيْلَه حِيَا اَيْدُوبِ تَعْلِمِ عِلْمِدَنْ فِرَاغْتِ  
 اَيْتِمِيَه جَمْعِ مَالِ وَ تَحْصِيْلِ جَاهِ وَ جَلَالَه رَغْبَتِ اَيْتِمِيُوبِ  
 زَهْدِ اَخْتِيَارِ اَيْدِه وَ جِهْلَه اَقْوَالِ وَ اَفْعَالِدَنْ اَوَّلِ فِكْرِ وَ نَظَرِ  
 مِيْزَانِي دِرْ كَارِ اَيْلِيَه تَا كِه جَمِيْعِ اَقْوَالِ وَ اَفْعَالِي مَوْزُونِ  
 مِيْزَانِ اَعْتِدَالِ اَوْلَه وَ اَوْرَادِ وَاذْكَارِ وَ عِبَادَاتِه مَبَاوَمْتِ



ایلیوب اعمال سیئه دن ضغیر ایسه ده اجناب ایدیه که  
 نفس صغایری ارتکاب ایدرک بکائج دخی جسارت احتمالی  
 وارد در • بلکه صغیر اصرار ایله کبیره و کبیره توبه واستغفار  
 ایله مکفور و مغفور اولمقد صغیر اوله لاکبیره مع الاستغفار  
ولا صغیره مع الاضرار • ومتصل عیوب نفسنه اطلاع  
 قصدنده اوله • وبعض عیوبنه اشارت ایدنله تمام سرور  
 ونشاط کوس تروپ ثنا ایدیه • ومواجهه ده مدح و تحسیر  
 ایدنلرک دمدمه سنی استماع ایتمیوب منع وزجر  
 ایلیه که احتشوا التراب علی وجهه المذاحین بیورلمشدر  
**بومقاله امراض نفسانیه نك اجناس و مداوای موجب الانتفاع سابقه**

سابقا ذکر اولندیکه نفس انسانی قوتی اوج در بری قوه  
 تمیز درک انکه افکار و انظار ایدر **ایکجی** قوه شهوتیه درک  
 انکه جلب منافع اولور **اوچنجی** قوه غضبیه درک انکه دفع  
 مضار اولور • بونلرک حد اعتدالی فضائلدر • طرفینی که  
 افراط و تفریط در • رزائلدند • اجناس امراض بسیطه  
 نفسانیه در • بونک دخی تخنده نیجه انواع وارد در که بری  
 بری ایله ترکیبندن نیجه امراض مرکبه نفسانیه دخی حادث  
 اولور که حد احصادن متجاوزدر • اما جمله **نک** مرجعی بو امراض  
 بسیطه در • بونک دخی بعضیلری مهلکدر • امراض  
 مزمنه نک دخی سببی بونلردر • حیرت • جهل • غلبه غضب  
 چشم • حقد • حسد • عشق • امل • بطالت • کبیل



بو اخلاق هر بری حد نفسندك امراض مهلكه هائله دن  
 اولد یغندك غیرى نیجه امراض مزمنه ردییه دخی سبب دره  
 بونلك دخی غایت خوفی اوج در بری **حیرت** در حیرت مطاب<sup>لب</sup>  
 خفیة حقیقی اوزره ادراكدن عاجز اولوب حق قنقی جانیده  
 ایدیکن ترجیحه قادر اولما مقدر **علاجی** احتیاط بلیغ و تدقیق  
 عمیق ایدوب حقى باطلدن تمیز و ترجیح و حق محضی تعیین  
 و تصحیح ایلکدر **ایکینجی جهل بسیط** در جهل بسیط برنسنه  
 بلیوب اقبالدیکنی معترف اولمقدر **بو** ابتداء امرده مذموم  
 دکلدرد **بو** مرتبه ده قالمق مذمومدر **علاجی** کسب معرفت  
 و کماله سعی ایدوب ورطه جهل و کرباب ضلالتدن خلاص  
 اولمقدر **اوچونجی جهل مرکب** در جهل مرکب اولدرکه بر  
 نسنه یی بلدیکندن ما عدا بلدیکن دخی بلیوب بیلورم دپور  
 ادعا ایلیه **بو** مرضك علاجنده جمله حکما عاجزدر بیت  
 انکسر که نداند و نداند که نداند **در** جهل مرکب ابدالدهر بماند  
**قوة شهوانیه** امراضی اکل و شرب و وقایعی عقلا و شرعا  
 مستحسن اولمیان مواضعه ایتمکدر **طریق** یمک کوی  
 و ذکور حجامعتندن قضای شهوت ایتمک کوی که بونلك دین  
 و دنیوی و صوری و معنوی مضراتی محتاج بیان دکلدرد  
 پس ایندی افراط شهوت کرمنا کولات و مشروبات و جماعه  
 ایسه **علاجی** ملاحظه ایلیه که افراط اکل و شرب موث  
 امراض و اسقامد مرکب شرع و طبیعه مذکور در که **المعدة**



بَيْتِ كُلِّ دَاءٍ وَالْحِمِيَّةُ رَأْسُ كُلِّ دَوَاءٍ • وخبرده و وارد اولمشد که  
 الْبِطْنَةُ تَنْهَبُ الْفِطْنَةَ • یعنی کثرت اکل فهم و عقلی کید در  
 جماع خود شرعاً و عقلاً مباح و مستحسن اولان مرتبه دن  
 تجاوز ایتماک تنافی تحصیل فضیلت • و اضرار دماغ و عقل  
 و موجب نقصان قوت در • اگر حرام ایسه نعوذ بالله تعالی  
 دینه و جسمه و عرضه و ماله ضرر محض اید یکی وجوه شتی  
 ایله ظاهر و مثبت در قوه غضبیه **اضری نك** اسبابی  
 اوز نوع در **بری** عجب در • یعنی کند و بی کجوب او صاف  
 و احوالی او اعتقاد ایتکدر **ایکینی** افتخار در • یعنی او کمناک  
 و کندوده کمال اکیوب مسرور او لمقدر او **جینی** مراد در • یعنی  
 جزوی نسبه لرده جنک وجدال ایتکدر در **دینی** کجارج در  
 یعنی او نکولنوب تهو را ایتکدر **بشینی** مزاح در • یعنی حد  
 اعتدال دن خارج لاغ و لطیفه ایتکدر **الثنینی** تکبر در **دینی**  
 استهزا در **سکرینی** عذر در **طقوزینی** ضیمدر • یعنی بر  
 کمسه بی فقیر و حقیر عدایدوب ظلم ایتکدر او **بینی** منافست در  
 یعنی اموال و اسباب دن بعضی نسبه بی آخذن قصصتمو در •  
 بو اون صفت موجب غضب اولدیغی دانا قنده و اضحدر  
 زیرا بر کمسه ده عجب اولسه کند و بی رفیع • و مقامنی منبع  
 اعتقاد ایدر • ادنی خصوصی کند و بی اهانت اکیوب مضطرب  
 اولور • افتخار و مرا و کجارج دخی اولیه در • تکبر خود معلو  
 غضب ایرات ایتکده عجب دن دخی مذمومدر • استهزا



و قدر و ضمیم و منافست دخی غضب و خشم با عتدر  
 بونلرایله متصف اولان صفت شیطانیه یه وار ثدر  
 غضب بر کیفیت نفسانیه در که انک سببی ایله جوهر  
 روح خارج بدن حرکت ایدر و دم و قلب جوش و غلیان  
 ایدوب ظاهر بدن حرارت و حمرت ظاهر اولور خصوصاً  
 بشره ده زیاده نمایاندر و سبب غضب نفس متالم  
 اولدینی کسه دن انتقام قصد ایتمکدر و طبایع بنی آدم  
 بر قاج طبقه در بری غضبه کج کلور کلسه دخی تیز کچ بری  
 دخی غضبه تیز کلور تیز کچ بری دخی غضبه کج کلور اما کچ کچ  
 بری دخی غضبه تیز کلور اما کچ کچ اقب و اسثنی اولدر که غضب  
 تیز کله کچ کچه علاجی اولدر که چون غضب فنون جنون دن  
 بر نوع و اقسام سکر دن بر قسمدر عاقل اولان جنونی اختیار  
 و سکر مذمومه اصرار ایلمن قبا یجن تدبر و تفکر ایدوب حد  
 اعتداله رعایت ایدر که شجاع عتدر شجاعت دیدن کیمز مجرد  
 قوه بدن و قدرت خصم افکنی دکلدر حقیقته شجاع  
 و بهادر اول کسه در که وقت غضبه نفسنی ضبطه  
 قادر اوله اما شجاع انک دخی تفریطی جین در بر مرصد  
 نفس زبون و عاجز اولوب غضب و حمیت محلی اولان  
 یر کرده اصلا خشم و غضب ایتمیوب جمود و خمودندن  
 نیجه مضرّت حاصل اولور بو کیفیته باعث اولان دخی  
 اون نسنه در بری مهانت نفس در یعنی نفسه خوار لوق

قال رسول الله صلى الله عليه  
 وسلم ليس المشد يد بالصرع  
 انما المشد يد الذي يملك نفسه  
 عند الغضب . مسأله



عارض اولمقدر **ایجنی** سوء عیش در • یعنی امر معاش  
 خلل طاری اولمقدر **اوجنی** طمع فاسد خلقدن انک  
 حقیقه حادث اولمقدر **در دینی** امورده قلت ثبات در  
**بشجنی** کسل در که موجب زائل و منافی فضائل در •  
**النجنی** ظلمه ظلمه تمکن و قوه طومقدر **یدنجی** اهل  
 و اولاد و عیال و اقاربندن فضایح ظهور ایتمکدر •  
**سکرنجی** ارازل و ادانی شتر و قذف ایتمکدر **طقوزنجی**  
 بی عار لغه مؤدی اولمقدر **اونجی** مهمات معطل قالمقدر  
 علاجی حمیت و غیره منافی اولان اوضاعی ترک •  
 و نفسده بحسب الخلقه مرکوز اولان غضبی اعتدال  
 اوزره تحریک ایتمکدر • زیرا هیچ نفس قوه غضبک  
 خالی دکدر • غایتی بعض نفوسده ضعیف اولوب  
 موافق سببی ایله مخفی اولمش اوله • اما احتیاط اتمک  
 کرک که حد اعتدال دن تجاوز اولمیه که فضیلت طلب  
 ایدر کن رذیلته مبتلا اولمیه **مرض خوف** خوف بر کیفیت  
 نفسده دفعی ناممکن بر مکروه ایرشتمک محتمل اولان یرده  
 عارض اولور • زیرا دفع مکروهه قادر اولیجی محل خوف  
 اولماز • علاجی چون توقع مکروهه زمان مستقبله  
 اولور • اولدخی یا ضروری یا غیر ضروری در • علی  
 کل حال خوف ایلمک جائز دکدر • همان جناب باری  
 تعالی یہ توکل ایتمکدر • زیرا اول امر که مقدر و وقوعی



مقرر اوله قبل الوقوع الم چکمه نك معناسی ندر استبحال  
 بلا واستقبال عنادن غیر نر نسنه مفید اولور بو خوف یه  
 سببی ایله نیجه مصالحک تمامنده قاصر اولور سک بیت  
 غم نا آمد خور دن بنقدم رنجه میدارن همان بهتر که با فردا کذارم کار فرار ا  
 اگر غیر ضروری ایسه بروجهله خوفی مقتضی دکدر • البخت  
 اول فعل مکروهک وقوعنه سبب کند و فعلی ایسه ممکن  
 اولدجه احتراز واجتناب ایتمک کر کدر • اگر خوف موت  
 ایسه بوجهله بنی آدمه مستولی در • بو بایده خوف یه بوده  
 تحصیل کالاته مانع و تضییع اوقانر مؤدی اولمغله طالب  
 کالاته غیر لایقدر • مناسب اولان افعال قبیحه و اخلاقی  
 ردیه که موجب عذاب و عقابدر ترک ایدوب باعث  
 نجات و نیل درجات اولان اخلاق رضیه یی کسبه  
 سعی ایتمکدر **مرض بطلالت و کسل** اگر چه بطلالت کسل  
 مذاق جهال بی سامانده شهد و غسل در • اما عقلاً  
 عاقبت اندیش قشند ستم هلا هلدن اضر در • زیرا حرام  
 سعادت جاودانی یر مفضی • و بطلان مرادات دو جهات  
 مؤدی در **علاجی** ملاحظه اولنه که امور دنیویته ده  
 تکاسل و مباشرت اسبابدن تقاعد و تغافل موجب  
 اخلال احوال • وانقطاع امانی و آمال اولدیغندن  
 ما عدا هلاک شخصه • وانقضاء نسله مؤدی اولور  
 امور اخرویته ده بطلالت و کسل و ترک اجتهاد و عمل



موجب حرمان قرب حق • و موردت خجبت تقرب فیاض  
 مطلق در مرض خرن خرن برالم نفسانی در که انسانه مطلوب  
 و محبوب اولان نشنه نك زمان ماضی ده فوتندن • و با بر  
 مکر وه و منفور اولان ماده نك زمان مستقبله و قوع  
 خوفندن عارض اولور • سببی غالباً مستلذات بدنیه  
 و مشتیهات نفسانیه یی حرص و طمع و زخارف  
 دنیوی نك حصول و بقا سنی رجا و توقع در **علاجی**  
 عالم کون و فسادك دوام و ثباتی اولدیغین ملاحظه  
 ایدوب لوح خاطری بر مقدار نقوش امانی و آمالذ ساد  
 و کردن همتی ممکن اولدیغی قدر قید تعلقات فانیه دن  
 آزاده ایتمکدر • سقراط حکیمه سؤال ایتمش لکه  
 نیچون دائماً شاد و خندانسك هرگز غم و غصه سکا  
 مقارن دکدر • جواب ویرمش که بن هیچ نشنه یی تعلق  
 خاطر ایتمزین که فقدندن ملول و محزون اولم و هیچ متاع دنیا  
 مطلوب ایتمزین که عدم حصولندن کردابالم و محنده قلم بیث  
 تقدیره ربط قلب ایدن آزاده خاطری • عزت نه شاد کام نه ذلت جز ایدر  
**مرض حسد** حسدا عم اعراض نفسانیه • و اکثر امراض  
 نفوس انسانیه در • زیرا حسد بر کسه ده موجود اولان  
 نعمتک حصولندن بی حضور و متالم اولوب زوالن  
 طلب و اراده ایلمکدر • بودخی اوج نفعدر **بری** مجتهد  
 نعمتک اندن زوالن طلب ایتمکدر • اگر اول نعمت کندوی



کلمات ممکن و میسر اولیوب مایوس اید یکی مقرر ایسه  
 غایت خبث نفس واقع مراتب حسد در **اچکنی** اول نعمت  
 فی الجمله کند ویر کلمات ممکن و متصور اوله • لکن کلمینه **حک**  
 مقرر اولیجی باری محسود دن زائل اولسه که برابر اولغله  
 بکافوق ایتمکه قدرت قالمسه دیو طلب ایتمکدر **اوجنی**  
 نعمتک محسود دن زائل اولماسنی کند وده حاصل اولوق  
 امید ایله طلب ایتمکدر • اگر محسود دن زوال نعمتی  
 طالب اولیوب کند وده دخی انک مثلی نعمت حصول  
 تمنی ایله اگا غبطه دیر لر حسد دیمز لر **مرض حسد**  
 جهل ایله طبعک اجتماع دن حاصل اولور اسباب  
 موجب و علل مستقله سی پیدی نسنه در بری عداوت  
 زیرا هر کس اعدا سنک زوال نعمتن استرا **اچکنی** تعزیر  
 یعنی محسود اولان کسنه جاه و ولایت و با علم و حکمت  
 و با مال و ثروت صاحب اولسه حاسدانک ترفع و تعزیر  
 تحمل ایله میوب زوالن طلب ایدر که کند ویر ترفع و تکبر  
 احتمالی بر طرف اوله **اوجنی** تکبر در حاسد محسوده •  
 تکبر و ترفع مراد ایدر کند وده اول استعدادی بولیب  
 زوال نعمتن طلب و تمنی ایدر که محسوده ذلت حاصل  
 اولغله کند و دلخواهی اوزره تکبر ایلیه • بونک صوت  
 اولی ایله فرقی بودر که انده حاسدک مرادی اینجی محسودک  
 تکبری دفع در حتی صورت تساوی یه راضی در • اما بو



صورتی که مرادی کند و تکبر ایتمکدر مساوات را ضعیف کند  
 در **دینی تعجب در** • انک مثالی جناب رسالت پناه صلی  
 الله تعالی علیه وسلم حضرت تلمی خلعیت نبوت ایله تشرف  
 اولند قلندن کار **تعجب ایدوب** ءانزل علیه الذکر من  
بیننا ابغث الله بئسرا رسولا دیوب شرف نبوتک زوال  
 وعدم حصول تمنی ایدر **لردی بئسجی خوف** <sup>فقت</sup> مطالب  
 ومقاصد در • یعنی مطلوبه آخرک من احسن احساس  
 اید **بک تحاسد** حدو شده باعث اولور **النهی حبت** ریاست  
 یعنی بر کمسه تفر دادعا ایتدی کی رتبه ده آخرک <sup>سن</sup> مداخله  
 فهم ایلسه زوال نعمت تمنی ایدر که اقرانک انقضی ایله  
 کند و یہ تفر د حاصل اوله • بونک سببی محض نفاست  
 وعین حبت ریاست در • علما اراسنده اولان حسد  
 غالباً بوقسمند **ندرید** **بجی** مجرد خبت نفس ولو طبیعت  
 بلا موجب بی سابقه معارف بغض وحسد ایدوب  
 زوال نعمت استدعا ایدر • بونک دخی وقوعی کثیر در  
 علاجی غایت عسیر در • زیرا سببی ذاتی در خبت  
 نفسدن ناشی در • گاه اولور که اسباب حسدک  
 اکثری بلکه جمله سی برآمده جمع اولور • بومقوله  
 حسد زیاده قوی در • رفع وازاله سی محال در واکثراً  
 حسد امثال و اقران واقارب و احوان اراسنده  
 اولور • زیرا بر طائفه اراسنده هرنه قدر که رابطه



مشارکت زیاده اوله حسد دخی زیاده اولور **علاج**  
 تفکر و تأمل ایلیه که حسد دنیا و آخرتده باعث خسران  
 و ذلت در خصوصاً که محسودك از دیار نعمت  
 و ارتفاع دولتنه سبب و داعی و کندونك ادبار حال  
 و افناء جاه و مالنه ساعی اولور. **الحسود لایسود**  
 بومعنایه اشارتدر. بازار حسد همیشه کاسد  
 ایدیکنه آیات و احادیث و کلام بکار شاهد در همان  
 معدن و ممتحن و ذلیل و ممتهن اولدیغی قالور. پس  
 رای صائب و تدبیر مناسب بودر که کندوده حرکت  
 حسدی احساس ایدیجک مقنضاسی اولان قول و فعلک  
 مخالفن ایتکه عزیمت ایلیه. مثلاً محسودی نم و قلع  
 ایتک اقنضاید رسه مدح و ثنا ایتکه باشلیه و اگر  
 تکبر و ترفع ایتکه داعی اولور سه تذلل و تواضع ایلیه  
 ناکه نفس عداوت و حسد ایتکدن مأبوس اولوب  
 یوما فیوما آثار محبت و مودته مأنوس اولمغله عداوت  
 صداقته مبدل اوله **مرض افت لسان** افت لسان  
 اعظم افات و اشده مخافات در اکثر بنی آدم الناس حصاید  
 السنهم منطوقیجه زیان رسیدن زبان و محنت کشیده <sup>بدت</sup> لسان در  
 از زبان با تو صد زیان باشد. خود زیان صورت زبان باشد  
 اگرچه لسان اجزاء انساندن جزء لطیف و عضو شریف  
 و نعمت نطق انسانه نعمت عظمی در. زیرا ایمان که



سرمایه سعادت • و پیرایه کرامت در • بوعضو ایله  
 حاصل اولور • و سائر اعمال صالحه و مشروبات فایده  
 دخی اکثری بوکا منوط در • فضائل بسیار و منافعی  
 بیشمار در • اما نیچه آفات و شرور • و مضرات موفوری  
 دخی وارد در • اکابناء اکثر صلحا و اغلب حکما صحت  
 و سکونی ترجیح ایلدیلر • زیرا مدح سکوت و ذم انگار  
 کلامی متضمن نیچه اثار و اخبار موجبه الاعتبار  
 وارد اولمشدر • حتی بعض بلغا دیمشدر در که جمال المرء  
 فی طی لسانه لافی طیلسانه • امام غزالی علیه الرحمة  
 بیورمشدر در که صمت و سکوت امر لازم ایدیکنه دلیل  
 بودر که کلام درت قسملر • مضر محض • نافع محض •  
 ضرر و نفعی مشتمل • نفع و ضرر دن خالی • مضر محضک  
 تکلمی جائز دکلر بلا شبهه • ضرر و نفعی مشتمل اوله تک  
 دخی كذلك ضرری نفعنه دکمز • نفع و ضرر دن خالی  
 اولان کلامی دخی سوبلیک لایق دکلر • زیرا عبث  
 محض و تضییع زمان در • پس معلوم اولدیکه کلامک  
 اوج قسمنده سکوت واجب • همان قسم واحدک  
 نطقی مناسب ایمش و ارباب سلوک مدار و صولی بشر  
 نسنده حطردوب بو بیت مشهورده جمع ایمشدر که اولی صمت <sup>بیت</sup> در  
 صمت و جوع و سهر و عزلت و ذکریدولم • ناانامان جهانرا کندش کار تمام  
 آفت لسان یکر می در بری آفت مالا یعنی در • یعنی دین و دنیا



نفع و فائده سی ظاهر اولمیان کلامی سوبلیکدر • اگرچه  
 کذب و غیبت و نمیت و فحش حرامدر • انلردن اجتناب  
 واجبدر • اما مالایعنی فی الجملة مباح اولورسه ده طالب  
 فضلیت اولنله ترکی مناسبدر • زیرا تضییع زماندر •  
 تضییع زمان ایسه عند العقلا خسرا ندر **ابجینی** افت فضول  
 کلامدر • یعنی مهم اولمیان یرده قدر حاجتدن زیاده سوبلیک  
 یا برکته سوبلد کد نصکره مینه اعاده ایلمک • یا اختصار  
 ممکن ایکن اطناب و تطویل ایلمک • واجمال ایله مراد حاصل  
 اولورکن بسط و تفصیل ایلمک کبی • بودخی مالایعنی به  
 قریب بلکه اندن بر قسمدر **اوججینی** افت حوض باطلدر •  
 یعنی باطل نسنه له شروع ایلمکدر • اخبار عشق حرام  
 و حنم و غلام • و فسق و اثم کبی • و جبارت ملوک  
 و ظلمه نك تنعمات و ترفهائی ذکر ایتمک کبی • و اطائف  
 فحشیه سوبلیک کبی • بو افنلر اولکیلردن یرا ضرر • زیرا  
 انلرک ترکی اولی در • اما بونلر حرامدر **در دجینی** افت مرا  
 وجدالدر • یعنی غیرک کلامنه دخل و اعتراض و او یله  
 دکلردن یورد و انتقاض ایتمکدر • شریعتده منهی  
 و حکمتده مذمومدر • زیرا موجبی اکثر یا ترفع و تکبر •  
 و اظهار فضل ایله اخره تجبر ایتمکدر • لکن شرط کمال  
 انسانیت بودر که سوبلینان سوزحق ایسه تصدیق  
 و قبول ایلیه • باطل اولدیغی حالده <sup>امور</sup> دنیویردن ایسه



سکوت ایلیه • امور دینیہ دن ایسہ رفیق و نصیحت  
 ایلہ اعلام ایلوب جدال و نزاع طریقہ کمیہ **بشبی**  
 آفت خصومتدر • مراو جدال دن اشدر • زیرا جادله  
 محضا مجلسدہ برکشی نك کلامنی مرد و سوزینہ مناقشہ  
 قدیدن مخالفت و شقاق یوقدر • اما خصومت عداوت  
 قدیمہ دن ناشی در **النبی** آفت تصنع کلامدر • یعنی انشای  
 مصاحبت عرفیہ دہ کہ اکا کلام روزمرہ دیر لرا اصطلاحاً  
 و عبارات • و اساجیع و استعارات ایلہ تکلم ایلکدر •  
 بودخی طالب فضیلت اولنلر جائز دکدر • زیرا تضییع  
 اوقاندر • تکلف بی فائدہ و تصنع بارد عقلا قبیح و شرعاً  
 متعلق نہی صریح در **یدبخی** آفت فحش و سب و شتم و قذف  
 ایتمکدر • اکابداء لسان دیر لرا • بومقوله کلام کذب  
 ایسہ حرام ایدیکی جای شبہہ دکدر • کذب دکل ایسہ  
 بہر حال فحش مذمومدر • امور قبیحہ بی الفاظ صریحہ  
 ایلہ ذکر ایتمک فحشدر • بویله سوزلرہ جسارت  
 مقنضای خبث طبیعت در **سکرنبی** آفت لعن در •  
 معنای لعن رحمت حقندن دور اولسون دیمکدر نہی  
 لعن حقندہ آثار کثیرہ وارددر • برکمسه ابلیسہ لعن  
 ایتمسہ و اجبی ترک ایتمش اولماز • کشتی بہ لابق اولان  
 لسانی لعنہ معتاد ایتمکدر • برکمسیہ بددعا  
 ایتمک دخی منہی در • اگر ظالمده اولورسہ قولاً و فعلاً



تعرّض ایتیموب قهار ذوالجلاله حواله ایدوب  
 صبر ایلسون که عقلا ی سلف دیمشلدرد بیت  
 توبدکننده خود را بر روزگار سپا که روزگار ترا چاکر نیست کینه <sup>کنند</sup>  
 طغوزنجی افت تغنی ایتک و شعر سو بلیکدر غنای  
 مشهور نغزات و ترنمات ایله اشعار او قی مقدر اگر دفع  
 وحشت ایچون همان کندویه اسماع ایدر سه جائزدر  
 زیرا فجر دصوت حسن استماعی و تلذذی حرام دکلد  
 مثلا حسن صوت ایله تلاوت قران عظیم الشان ایلسه  
 لکن و فساد اولسه مباح بلکه مندوب و مستحسن <sup>در</sup>  
 اما غیر لهو و لذت ایچون ترنمات و نغزات ایله اشعار  
 او قیسه اخذ مال ایچون تغنی ایلسه حرامدر شعر  
 خود مشهوردر بر کلامدر که عن قصد موزون قیلنمشد  
 وزن بر حالدر که طبع سلیم انی درک ایدوب ناموزون  
 اولندک فرق ایدر شعر نفس الامرده مذموم و قبیح  
 دکلد زیرا حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم  
 شعر موزون استماع ایدوب جو ائز سنیه اعطا  
 بپورمشلدرد اصحاب کزین و خلفاء راشدین خصوصاً  
 امیر المؤمنین یحییٰ بن محمد الموحّدین رضوان الله علیهم  
 اجمعین حضراتی شعر سو بلیکری مشهوردر  
 بعضی اربا دیمشلدرد که الصحابة ینظمون و ینشدون  
 و لغوزبا الله من قوم لایشعرون حضرت رسول اکرم



صلی الله علیه وسلم شعر دن معصوم اولوب و ماینبغی له  
 بیورلدیغنک سببی اول دکدر که شعر نفس الامرده باطل  
 و کلام منظوم مطلقاً مذموم اوله • بلکه چون کفار  
 نظم قران معجز بیانی کاه سحر و کاه شعره نسبت ایندیله  
 پس لازم اولمشیدیکه کشتنسر ای قلب شریفلرینه  
 دریجه شعر لبسته اوله که تهمت منکرین صحیحی مشتمل اولمیه  
 بعضی فضلا دیمشلدردر که بو فضیلت شعر دلیل ظاهر و برهان  
 باهریدر که انی اعجاز احتمالنه مشتمل طونه لر بیت مش  
 شعر بزبوردر اتمابزکی ناقصلم • اولکه کاملدرانی محتاج زیور  
 ان من الشعر حکمة مفهوم منیفی دخی ثنور مدعا ایدر شعر  
 مذموم اولدر که فحش کلام • و ذکر حنم و غلام • و هجو  
 و اثنای مشتمل اوله • کراهت و حرمتی مقرر • و حل و اباحتی  
 نامحتملدر • منهی اولان بو مقوله اشعاردر اونجی  
 ائت مزاح در که افراطندن تحذیر اولنمشیدیکه اون برنجی  
 ائت تمسخر و استهزا در • غیرک افعال و اقوالنه تقلید  
 ایتمک دخی بو قسمندراون ایکنجی ائت افشای اسراردر  
 اظهاری خیانتدر • صدور الاحرار قبور الاسرار •  
 بیورلمشدر اون اوچینجی وعد کاذب در • زیرا وعده  
 و قامؤمنه واجب در • قران عظیم الشانده یا ایها الذین  
 آمنوا اوفوا بالعقود بیورلمشدر • و حدیث شریفده  
 العدة دین وارد اولمشدر اون در دینجی ائت کذب در



کذب قبایح ذنوب و فواحش عیوب بندر عقلاً محذور  
 و شرعاً مخطور در • **انجق مرخص و مباح اولان اصلاح**  
**مسلمین** • و اضرار مفسدین ایچون سوپلن در •  
 حروب احوالنده دخی ضرر اعدایی دفع ایچون تجویز اولمش  
 دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز دید کلری  
 بومعنایه در **اون بسنجی** افت غیبت در یعنی بر کسی  
 اشندیکی تقدیرجه انجمنه سی محتمل اولان لسنه یی  
 سوپلکدر • **کریک اخلاق و ابدان انسابنه متعلق**  
**اولسون** • **و کریک البسه و امتعه و اسبابنه متعلق**  
**اولسون** • اگر دیدیکی لسنه اول کسیه ده وارلیسه  
 غیبت در • اگر یوف ایسه بهن ان و افترا در • **ایکیسو**  
 دخی اجتنابی واجب اولان اعظم ذنوب بندر • اگرچه  
 اهل بدعتی و اعلان فسق ایدن فسقه یی و ظلمه یی غیبت  
 جائز در • اما بونلردن ما اعدایی غیبت منهی در • **قران**  
عظیم الشانده و لا یغتب بعضکم بعضاً ایحی احدکم ان  
یاکل لحمه اخیه میتاً فکره تموم بپورلشد قلب ایله  
 غیبت دخی حرامدر • یعنی بر مسلمانک احوالی تمام  
 معلومک دکل ایکن قبایح ایله منصفدر دیوسوء حالنه  
 عقد قلب ایله سن بوکاسوء ظن دیرلو • حرمتی اثار ایله  
 مبین در **علاجی** بو باید و وارد اولان وعید و ترهیبانی  
 ملاحظه • ولسانی اقصى الغایه محافظه در غیبتک



۱۲  
 کفارنی تو بر وندامت و من بعد ایتم که عزیمت در  
 حسن بصری علیه الرحمه قنده غیبت ایندی کی کسه در  
 استحلال لازم دکل استغفار کافی در اما عطا  
 علیه الرحمه قنده استحلال دخی لازم در **اون الشیخی**  
 اُفت نمیت در که فارسیده سخن چین و ترکیه قویلیق  
 دیرلر **عظیم معصیت** و فاحش جرمیه در حدیث شریفه  
 لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ تَمَامًا بِبُورٍ لَمْ شُدَّ • نیمی همان لسانه  
 مخصوص دکل در هر نشنه که بر مسلمان انک کشف  
 اولنما سندن منالم اوله انی یا لفظ و عبارت و بارخز  
 و اشارت ایله بوجه من الوجوه آخره ایصال و اعلام  
 ایدوب اول مسلمانده اضرار و ایلام ایدن کسنه سخن چین  
 و تمام در **اون یدنجی** اُفت ایکی دلو اولمقدرا کا ذواللسانین  
 و ذوالوجهین دیرلر یعنی ایکی دشمنک اراسنه کیروب  
 هر برینه بر در لوسویلیوب عداوتلرین محکم ایتمکدر اما  
 بر کسه ایکی دشمن ایله صداقت اوزره معامله و هر  
 بری ایله فی الجمله مجامله ایلسه اما آخر دن نقل کلام  
 و هر برینه اضرار و ایلام ایلسه ذوالوجهین اولمان  
 بومدارات مقبوله در اکثر عقلا بو اسلوبه سالک  
 اولمشلر در **اون سکرنجی** اُفت مدح کویلیق در که بعضر  
 مواضعه منهی در زیر امدح غالباً افراطی مقنطی در  
 افراط ایسه کذب مؤدی اولور اکثر شعرا بواقفه مبتلا اکابنا عقلا در



بدیت در شعر میخ و در فن او چون اکتبا اوست احسن او  
 بعضی کثرت جهل و قلت تقوی سببی ایله کفری مرتکب اولور  
 خصوصاً که مدح طمع دنیا ایچون اوله مادحه انواع ذلت  
 مرتکب اولور حضرت عمر رضی الله عنه المدح هو  
 الذبح بیور مشلر در اون طقوز بنی افت کلامده واقع اولان  
 خطا و خلل در که اندن احتراز یا متعذر یا متعسر در من  
 کثر کلامه کثر ذلله بومعنا یدر بعضی لرجه ایله کلمه  
 کفری اجرا یدر لر علما جهل عذرا و لما زدی مشلر در نیجه  
 جاهل زاهل وارد در که لطیفه کویلق قصد ایدوب کلمات  
 کفری لطیفه دیوسویلر مجرد اجرای کلمه شهادت ایله  
 کیر و اسلامه کله من بلکه اول سوزدن بعینه توبه ایتنا  
 بزم علما حرقندک لازمدر پس نیجه کسه لر کلمه کفری  
 سوپلر و او نیدر خاطرینه کلنکه توبه ایلیه لغوزباله  
 شقاوت ابدی ده قالمق کور بنور بومشکله علاج صبح  
 و مساده بود عای او قیقدر اللهم اِنِّی اَعُوذُ بِكَ  
 مِنْ اَنْ اَشْرِكَ بِكَ شَيْئًا وَاَنَا اَعْلَمُ وَاَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا  
 اَعْلَمُ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُیُوبِ بود عای شریفه مداومت  
 ایدن کسه نك لسانندک ماضی ده کلمه کفر جاری اولدی  
 ایسه محو ایدوب توبه و استغفار اولور و مستقبله  
 کلمه کفر دن لسانی حق تعالی حفظ ایدر بکر منجی افت  
 عوامک دقایق علوم و متشابهات قران و سر قضا



و قدر • و مشکلات اسرار حکمت و شریعتن سؤال  
 و اول بابده عن جهل بخت و جدال ایتمه لریدر • انله لایون  
 اولان فرموده شرع مطهر ایله عمل ایدوب ادراک ایتمدیکی  
 اموردن دم اورمیه • خلاصه بو افتردن خلاصه  
 چاره ممکن اولدقچه صمت و سکوت مداوم و حفظ لسانه  
 ملازم اولمقدرد • چون افات لسان بو قدر ذکر و بیان  
 اولندی • معقولی اطناب کلام ایتمیوب خیر الکلام  
 ماقل و دل مضمونی ایله عمل ایتمکدر **مرض صلف صلف**  
 و تصلف اوکملک و کندوده اولمیان فضائلی و ارا دعا  
 ایدوب حدندن زیاده و مرتبه استحقاقندن افزون  
 حرکت ایتمکدر • بو خصالت ذمیمه عجب ایله کذبند  
 مرکب در • نناهیج و فروعی دائما مراتب عالییه ادعا  
 و ارباب فضائله تحقیر و از درادر • بونک دخی علاجی  
 عجب و کذبک علاجی کبی **در مرض بخل و خست بخل خلون**  
 مذموم و ضد سخا اولمغله رزلیت عظمی ایدکی معلومدر  
 اگرچه تعریف بخلده اقوال کثیره وارد • لکن اصح قول بودر که  
 بخل شرعاً واجب و مروت یوزندن مناسب اولانی قادر  
 اولوب ایتمکدر • مثلاً برکسه واجب اولان زکاتی  
 و یرمه بخیل در • شرعاً واجب اولانی و یرسه اما مروت  
 طریقنده لازم اولانی ترک ایلسه مثلاً مال موفور و نعمت  
 عظایه مالک اولوب اقارب و حیران و احباب و خلان



وصلحا و در ویشاندن فواضل نعمشندک بر حبه و یر مسه  
 اگر زکات شرعیته سن و یر رسه ده زمره بخلاصه داخل در  
 لکن وجوب صروت اخلافا اشخاص و ازمان و حالان ایلله  
 مختلف در مثلا فقیر بر جزئی نسنه یا امساک ایلسه  
 صروت مانع اولماز اما غنی امساک ایلسه صروت مانع در  
 ضیافتلرده تدقیق ایدوب حدین زیاده تکلف و انکار  
 طعام صروتدن دکدر معامله و مبیاعه ده تدقیق ایتک  
 صروت منافی دکدر مکر افراط ایلله مثلا کف و اضحیه  
 المقده تدقیق مانع صروتدر و بالجمله صروتک بر حد معینی  
 یوقدر ذوق سلیم و عقل صحیح ایلله معلوم اولور که نمرته  
 صروتدر نمرته دکدر و بر کسه زکاتی مالی نلک  
 ادناسندن و یرسه اقبیح بخل ایلله بخیل در اسباب بخل  
 اوج نسنه در یا خوف فقر و احتیاج و یا افراط حیا مال  
 و یا شرارت نفس سببی ایلله غیره خیر و وصولنی استمک  
**علاجی** کجیة قناعتی تحصیله سعی و مورت اقران و امثال  
 و آشنایی ذکر ایلوب تدبر و تفکر ایلله که هزاران محنت  
 ایلله مال جمع ایتدیلر آخر قویوب حسرت ایلله کندیلر مال انلرک  
 اجلرند نصکره بقالرینه سبب اولمدی بیت  
 نر ایشان نخستین که داشتند بحسرت بمردند و بکذا استند  
 الآن ماللرنی غیر لر تصرف و انلر خاک ایچره تحسرت و تاسف  
 ایدر اولار ایچون حرص و بخل خود غایت جهل و حماقت در



الحی خلق آیدن رزاق پروردگار • ولادتندن اول نیچه روزگار  
 حالنی ندبیر و رزقنی تقدیر ایتشدر • وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ  
إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا • نیچه کمسیه پدر و مادر دن براچه میراث  
 انتقال ایلمز فضل حقدن اول قدر مال و ملکه مالک اولورکه  
 ابا و اجدادی عشر عشرین کورممشدر • ونیچه لره پدر  
 و مادر دن بیحد و حساب اموال و اسباب انتقال ایدر •  
 زمان قلیله اتلاف و اسراف ایروب فقیرو ذلیل  
 اولور • وارث ایچون خزینه دارلق خیال باطل •  
 و اولادی ماله اصمیر لین احساق و جاهلدر بیت  
 خزینه داری میراث خوارکان کفر است • بقول مطرب و شایف نوی دوق  
 مرض ریاری خلق مذموم و وصف قبیح در حتی شرک اصغر  
 دینمشدر • ریاریتدن مشتقدر کورمک معناسنه •  
 یعنی کشتی کندویر نفع تعظیم و تکریم و مدح و ثنا و منصب و مال  
 و غنا حاصل اولسون دیوطا عننی نهان ایتمیوب کوستر میگرد  
 پس هر عبادت که انده اظهار و آراءت مقصود اوله ریادر  
 آیدن کمسیه مرایی دیر لر • ریایک دخی انواعی وارد ر •  
 بدن جهتندن ریابدنی لاغر و زرد ایتمکدر • تاکه اندن  
 ریاضت و عبادت و خوف و حزن آخرت معلوم اوله  
 و صوتن ضعیف و حرکاتن آهسته و نظرن خفیف  
 ایتمکه بوقبیلدندر • بومقوله اوضاع ایله اهل خوف  
 و وقار آید کلرین ایضاح و نفی سطوت و غرور ایتمکه



اظهاری صلاح ایدر لر بو اهل دین ریاسی در اما اهل  
 دنیا بدن لرین سمین و نظیف و جهر لرین صافی و لطیف  
 ایتمکله ریایدر لر هیأت و قیافت ایله ریای خرقه پشمینه  
 و تاج صوفی و مسواک کبیر و حلق شارب و تطویل بحیه در  
 بو مقوله اشیا استعمال ایدر لر که کورنلر اهل صلاح دبو  
 اعتقاد ایده لر و مرقع که پاره لی قفناندر انی دخی قصداً  
 لابس اولق بو قسمدندر بو دخی اهل دین ریاسی در  
 اما اهل دنیا غایت فاخر جامه لر کیوب موجب نخوت  
 و شهرت اولان اسباب و آلات ایله عرض احتشام ایتمکله  
 ریایدر لر قول ایله ریای اکثر با اصحاب و عطا و تذکیر  
 عارض اولور محافل و کراسی ده نقل نفسیر و حدیث  
 ایدوب معارف و حقایق و مسائل و دقایق دن بحث  
 ایدر لر اما غرض لر ی اصل نصیحت و بیان واقع و ارشاد  
 ائت دکدر بلکه علوم کلیه ده بتحر و امتیاز لرین بیان  
 ایتمکدر فعل و عمل ایله ریای خلق یاننده کثرت صوم و صلا  
 و تطویل قیام و رکوع و سجود و باشن اکوب مراقبه هیاننده  
 او تور مقدر و یولده ایکی یاننده باقیوب سکون و وقار  
 ایله کتک دخی بو قبیلدندر و سائر افعال خیر هنر ایسه که  
 اظهاریندن مقصود نفع دنیوی و قبول غیر اوله ریایدر  
 اهل دنیا ریاسی بونک ضدی در انلر حرکات و سکنانلر  
 تمایل و بتخترو اظهاری حشمت و تکبر ایدر لر اتباع ایله



20  
 ریا مشایخ مرید و محب جوق اولدین استمکدر خصوصاً  
 اعیان علما و مشاهیر امر او و زرادن اوله محبت تکثیر  
 اتباع مشایخه خوفدند چوق کمسه لره از دحام خلوف  
 رهنزن و کثرت اتباع مانع طریق حسن اولمشدند مرابیلر  
 دخی بر نیجه طبقه در بعضیلر عجزد جلب قلوب ناسر  
 ایچون ترک اختلاط و الفت و اختیار خلوت و عزلت  
 ایدر و بعضیلر کمسه دن صدقه و صله بر حبه الماز  
 ضرفقره صبر ایدر که قلوبدا اعتقادی دوشه حاصلی  
 مراتب ریا متفاوتدر جمله دن اقیع و استغنی محض قبول  
 خلق ایچون اولندر زیرا ثواب عمل بالکلیه فون اولدیندن  
 غیر مستحق غضب حق اولماسی مقرر در علاجی ریا  
 موجب خبط اعمال و مورث قهر ذوالجلال ایدیکن  
 ملاحظه ایدوبازاله سنده تحمل مشقت و مجاهده  
 ایتمکدر و اصول ریا که حب جاه و منزلت و حب ثنا  
 و مدح و خلق النده اولان نسنه یه طمعدر بونلر طبع  
 هر نه قدر شیرین کلورسه ده عاقبتی مرارت مؤدی اولدیندن  
 فکر ایدن آدم پرهیز ایله خلاص اولور اگرچه جمیع  
 رزائلک علاجی عند الحکما مضار و مفاسدنی فکر ایدن  
 اجتناب ایتمکله در اما ارباب سلوک دیر لکه تلقین  
 مرشد ایله کلمه توحیده اشتغال بعون الله تعالی جمله  
 اخلاق ردی بی احراق ایدر و نفس تصفیه و تزکیه یه



واصل اولوب اخلاق حسنه اندن ظهور و اشراق ايند<sup>ليلت</sup>

من انچه شرط صداقت بود بشو كفتيم  
تو خواه از سختم پند كير خواه ملاك

### بومفتاله علم تدبير منزل بيانده در

علم تدبير المنزل بر علم در كه انكله اهل منزل را اسنده نظام  
و ان نظام و وجه لايق او زره معاش ايمت<sup>نك</sup> كيفيتي بيلنور  
چون انسان سائر حيواندن و جوه ايله ممتاز در مزاجي  
لطيف اولغله غدانك لطيف و نظيف اولنلر<sup>نيا</sup> استر  
و غذاي لطيف جمع و تركيب و طبع و ترتيب اولبنجه اولماز  
انك ايسه حصولي ايناي جنس<sup>نك</sup> معاونت و مظاهر<sup>قي</sup>  
ايله اولور. اغذي<sup>ر</sup> حيوانات كبي هر كون حاصل اولماز  
مثلا زمان سشنا اقبال ايند كد نصكه و تحصيلي دشوار  
اولور. كر كدر كه وقتي ايله مقدارهاي تحصيل و بر مكان  
محفوظله ادخار اولنه. و نفسني دخي كر ما و سر مادن  
سلامت و اسباب و اولاد و عيالي محافظت ايچون  
جمله دن اول بر منزل تدارك اولنما لودر. اما منزل دخي  
ايكي قسمدر. بري صحرا نشينلر منزلي در كه خيمه و خرگاه<sup>هدن</sup>  
عبارتدر. بري اهل مدائن منزلي در كه اجار و اشجار دن  
مبني در. اولي و افضل اولان بوقسمدر. زيرا حصانت  
و متانت و بقا و دوامي زياده در. بوجنس منزل<sup>نك</sup> دخي  
افضلي اولدر كه بنا سي محكم و استوار اولوب بي وقت



انهدامدن غالباً امین • و سقعی ارتفاعه مائل و قیولی  
 واسع و کشاده • و هر فصله مناسب مکان مهیا و آماده  
 اوله • و هر شهرده هوای نافع قنقی جانبدن کلورسه اول  
 جانب مسدود اولیه • و موضع نسبا بعید اولوب صورت<sup>تلقی</sup>  
 منظور • و صوتلری مسموع اولیه • اما ارتفاع بنا  
 و نقوش سقف و جدارده اسرافدن حدراولنه اخبار  
 وارد اولمشدر که بر کعبه منزلی التي ذراعدن زیاده •  
 قالدرسه ملائکه آسمان الی این یا ملعون دیر لروزیاده<sup>نقش</sup>  
 دخی اسراف مذمومدر • عقلای سلف دیمشدر در بیت  
 کار طفلانست کردن نقش بر دیوار • بالغاز از پنهار از کار طفلان<sup>نقش</sup>  
 مطلقا بنا خصوصنده حد اعندال دن افزون خرج مناس<sup>ب</sup>  
 دکلدر • و منزل اتخا زنده بر امر مهم دخی جواردر جهد  
 ایتمک کرک که قوکشیلری صالح و کریم و اخلاق حمیده  
 صاحبی کسه لر اوله • اولمه قوکشیل ال دیر لرو مثل مشهور<sup>در</sup>

### بومقاله احوال مال بیاننده در

مال احوالنده نظر اوج وجهله در بری ایراد اعتباری  
 ایله در ایچنی حفظ اعتباری ایله در اوج<sup>ری</sup> جنجی خرج اعتباری  
 ایله در • اما ایراد ایکی قسمدر • بری کسب و اختیار ایله  
 اولور • تجارت و زراعت و صناعت کی • بری کسب  
 و اختیار سزا اولور • وراثت و امارت کی • وظایف  
 و علوفات دخی بوقسمدندر • جمله نك افضلی تجارت



و زراعت در کسبیده دخی اوج شرط لازم در  
 بری جور و ظلمدن احتراز ایتک لعب و حیلله ایله  
 اخردن مال الموقبیه **ایجنی** عاروشناردن اجناب ایتک  
 اوینخیلق و مسخره لق ایله مال کسب ایتک **کی او جینی**  
 دناءت و ذلتی ارتکاب ایتک تطهیر کینف و امثالی  
 خدمات رزیه ایله کسب ایتک **کی** بعضیلر دباغت  
 و جاملغی دخی صنایع رزیه عدا ایتشلردن پس صناعت  
 دخی اوج قسمدر **شریف** متوسط **خسپیس**  
**شریف** اولدر که نفس ناطقه نك اعمالندن اوله بدن  
 اعمالندن اولیه بواجار و ارباب هم صنعتی در بونک  
 دخی معظمی اوج نوعدر **بری** جوهر عقل و صفای نفسه  
 منعلق اولندر تدبیرات صائبه و آرای نفیسه **کی**  
 بوک صنعت و زارت دیرلر **ایجنی** فضل و ادب و بلاغت  
 و بواعث و طب و نجوم و حساب متعلق اولندر بو  
 صنعت ادبا و فضلا و کتاب و حکما در **او جینی** قوه  
 و شجاعت و فروستینه متعلق اولندر بونک دفع  
 اعدا و حفظ ثغور و مملکت اولور بو صنعت سپاهیلک  
**دیرلر صناعت خسپسه** دخی اوج نوعدر **بری**  
 عامه ناسک مصالحنه منافی اولندر محتکراک  
 سکارلق غمازلق قوادلق **کی** بو اشقیبا و ارباب فساد  
 صناعتی در **ایجنی** عامه ناسک مصالحنه منافی دکل لکن



جوهر نفسك فضيلت و مروثنه منافی در مسخره لق مطربلق  
 نیکه **او چینی** بوا یکی فسادہ مشتمل دکل اما موجب نفرت  
 طبع اولندر • کما سلق حجاملق دبا غلق کیے بو ادانی و ارازل  
 صناعتی در • اما چون احکام طبعك عقل قننه رواجی  
 بو قدر بو تقبیح اولنماز بلکه لازمدر که بر طائفه دخی بو  
 صنعتلم استغال ایدہ کہ نظام عالمه خلل کلیه **صناعت**  
**منوسطه** ایکی قسمدر • بری ضروری در زراعت کی  
 بری غیر ضروریدر • زر کرلک کی پس ایمی انسانی مناسبت  
 بلکه واجب اولدر که بر صنعته شروع اید بچک فننه کامل  
 اولغه همت ایلیه • زیرا اکل کسب همین شیوه اصحاب همین

**بو مقاله حفظ و تبقیه مال و خرج انفاق لایزال عند الشرط بیانند**

حفظ مال و تبقیه تمیر و تمییه ایتمیجه اولماز • زیرا خرج  
 ضروری و انفاق لایبدر • اگر ایراد اولماسه بالضرور  
 مال دو کتوب اجحاف حال و اختلاف منزل  
 و فساد مال لایزال کلور • ننه کیم دیمشدر **در قطعه**  
 چودخلت نیست خرج اهنه ترکن • که میگویند ملاحان سرودی  
 بکمساران اگر باران نبارد • بسالی دجله کردد خشک و رود  
 و حفظ و تمیر مالدہ اوج شرطک مراعاتی لازمدر •  
**شرط اول** بودر که مالی او مرتبه حفظ ایتمیه که اهل  
 منزلک احوالنه اختلال کله • ننه کیم بعض مسکلم  
 اولیه افراط ایدر که اهل و عیالی مضایقه معاشدن



موت مورثی نمی آید **نیجه** کسیه که مضایقه دن خلاص  
 ایچون قتل پدیره افدام ایتمشد **شرط تانی** بودر که دیر و دیانته  
 فعل اولیه **شرعاً** واجب اولان زکوة مفروضه و صدقاً  
 مندوره بی ترک و اهماال ایتمیه **شرط ثالث** بودر که بین  
 الناس عرض و مرثنه خلل کلمیه **وختت** و امساک  
 ایله مشهور اولیه **شرط مذکوره** رعایت اولندقدن  
 صکره اوج شرط دخی واردر که انلرک رعایتی مناسبت  
**شرط اول** بودر که خرج دخلدن زیاده اولیه بلکه برابر  
 دخی اولیبوب ایراد زیاده اوله **زیرا** هر زمان دخل برقرار  
 و کسب میسر اولماز **کرکدر** که اقوات و اموال دن بر مقدار  
 ذخیره روزگار زور کار ایلیه که قحط سال و زمان  
 و تو اثر نجات دهر خوان سببی ایله کسبه تعذر و یا عدم  
 امکان عارض اولورسه **صرف** اولنوب ذل سواله مبتلا  
 اولیه بر کسیه زکوة مفروضه و صدقات مندوبه سن  
 ادا ایتمکدن صکره جمله مالن دخی بند و ایثار ایتمک  
 لازم دکلر **زکاتی** اخراج اولنان مال کنز مذموم اولماز  
 بومعنا ده شاعر روم بنجانی مرحوم کوزل دیمشد **قطعه**  
 ایکنده خب صنمک سزانی کیم **لنی** وار لیسه بللایدوب اوکینه  
 الی اچقلغند ندر چنارک **النی** طوتدیغی اردینه اوکینه  
 برزجک نی برزجک داخی صقله **برزجک** داخی ویرتکری بولینه  
 و حفظ و ادخار با بنده حکما بولیه اولی کور مشلر که بر مقدار



نفود و بر مقدار متاع و بر مقدار دواب و بر مقدار اموال  
 و عقار اوله که بر قسمه افت ایریشوب هلاک اولور سه  
 آخری باقی قاله • و حفظ و ادخاره جمله دن اولی زر  
 خالص و ذهب صحیح العیار در که مقبول خواص و عوام  
 و صفار و بکار در • کساد و هلاکدن امین و حفظ و ادخاره  
 سهولت قرین در • تفاوت اسعار ایله قیمته خسران  
 و دور و دراز طور مغله ترکیبینه نقصان کلهر • احتمال  
 وقوع قحط و غلا ایچون بر مقدار حنطه و شعیر دخی  
 دیارینه کوره محفوظ محله ادخار ایتمک مناسبدر  
 اما زیاده بهایر صامتق بنتی اولمیه که غلایه انتظار ایله  
 مستحق لعنت احتکار اولمیه **شرط ثانی** اولدر که حفظ  
 و تبقیه و تمیر و تمییه ایتمک قدرت تامه سی اولدیغی  
 مالی اتخاذ و ادخار ایلمیه • مثلا کندوسی شهرلی اولوب  
 قری و صحاری ده اولان عقار و مزارعی تعهد و تصرف  
 قادر اولمییق اتخاذ ایلمیه • عرب لغتده چفتلکه ضیعه  
 دیر لر • و اهل تجریدیمشدر که ضیعه نك استنفاق  
 ضیاعدن در • اگر تعهد ایلوب دائما کندوک تقید  
 ایدر سک سن ضایع اولور سک • اگر دائم تعهد  
 اتمز سک اول ضایع اولور • اکثر یا چفتلک اصحابی  
 بو کلامه معترفلدر **شرط ثالث** اولدر که دائما رواجی  
 مقرر • و سودی میسر اولور نشنه ید راغب اوله •



اگر چه فائده سی از ایسه ده رواجی قلیل اولوب هر دیارده  
 مست ترسی بولمیان متاعه ربحی کثیر ایسه ده طالب اولیه  
 اما خرج و انفاقه درت سنه دن احتراز واجبدر بری  
 تقنیر ایتمکدر • یعنی اخراجات لازمه حداعتدال دن  
 اقل اولوب اهل و عیاله مضایقه چکدر میه **ایکجی** اسراف  
 و تبذیر ایتمکدر • بودخی نیچه در لو اولور • **اقبی** اولدر که  
 شهوات محرّمه و لذات قبیحه یه صرف اولنه اندن ادنی مباحاتده  
 اسراف ایتمکدر مثلا انواع طعامده افراط اتمک و زرفیت و حیرجامه **کمال اسراف**  
 بیت غرض از جامه دفع حرّ و برداست • ندارد میل زینت هر که مرداست  
 ما عداسی بوک قیلس اولنه **اوچجی** خرج و انفاق ریاضت  
 و مباحات و مفاخرت ایچون ایتمیه **در دنجی** ایتمدیکی  
 خرج و انفاق کرک واجب اولان موضعه در • اهل  
 و عیال و خدم و حشم اولان خرج کبی کرک واجب اولیا  
 موضعه در • رفقا و فقرا و اصداقا و احبایه اولان انفاق  
 کبی بهر حال منت و سرزنش ایلمیه • بلکه قطعاً ذکر نپه  
 اشعار دخی ایلمیه • قنده قالدی که بن فلان زمانده سکا  
 شو یله ایلمدی دید • زیرا منت دخی ریا کبی ثواب  
 صدقه و انفاقی ابطال ایدر •

### بومقاله احوال مصارف بیانده در

مصارف مال دخی اوج قسمدر بر قسمی اولدر که انده طلب  
 رضای حق و اجرای شرع و دین موجود و متحقق اوله •



29  
 كرك فرض اولسون اهل و عيالنه انفاق كيے • كرك مستحب  
 اولسون فقرايه اولان تصدق كيے • و تصدق و انفاقه  
 شرط لايق ارباب استحقاقي تقديمدر • مثلا اينام ضا<sup>بعه</sup>  
 و ارا مل مستوره و صلحاى فقر او صورت غنا ده اولان  
 محتاجين علما كه ذل سؤال دن احتراز ايدوب ضرر فقره تحمل  
 ايدر لر انلك احوالى ايله تقيد اولنما لودر **ايكجنى قسمي**  
 سخا و مروت و بذل معروف ايچون ويريلين در • احباب  
 و اخوانه اعطا اولنان تحف و هدايا و صلوات مدايح  
 شعرا كى **او چجنى قسمي** كند و ضرور بايت و امور معاشي ايچون  
 صرف اولناندر • بودخى يا جلب ملايم و طلب مهمات  
 ايچوندر • اخراجات منزله اكل و شرب و لباس ايچون  
 خرج اولنان كى • و با دفع مولم و رد مضرات ايچوندر •  
 ظلمه و سفهايه حفظ نفس و عرض و مال ايچون ويريلين  
 كيے • بو قسمده اعتداله رعایت شرط در • خصوصاً  
 امور معاش ايچون اولان مصارفه نه اسراف و تبذير  
 و نه امساك و تقنير اولنه • بالاقتضا نوعاً تبذيرى  
 مشعر حركت اولنسه مانع دكلدر • اما تقنير و امساك  
 زياده تخاشي لازمدر • بوجه باب تموله تدبيرات و قوانين  
 كليته در كه اغنيايه كوره در اما تدبيرات جزئيه عافله مخفي كلدن  
**بو مقاله شروط تزوج و ادا ب تربيت اولاد بياننده در**  
 چونكه هر كسه نفسنى معاصى و فساد ااندن تحصيل و تكثير



نسل مسلمین ایچون ناھل و تزوج ایتمک لازمدر کر کردر که  
 الدیغی خاتون عقل و دیانت و عفت و حصانت و ادب  
 و حیا و زوجنه محبت و صفا ایله موصوف اوله زبان  
 دراز و حق ناشناس اولمیه رضای زوجی قنده ایسه  
 اھم مھامی و حفظ ناموسی غایت مراحی اوله خاتونلرک  
 افضلی بو صفات ایله منصف اولنلر در • نسوان بر صفت  
 لازمه دخی و لود اولوب عقیم اولما مقدر • ثیب ایسه  
 سابقا اولاد کتور دکندن بیلنور • اما بکر ایسه اخوات  
 و بنات عمدنک استعلام اولنه • و تزوج نساء احرار  
 تتری و استیلا دجواری دن افضلدر • زیرا حرم اغلب  
 احوالده جاری دن عفت و عقل و تدبیرده و احترام زمایم  
 اخلاقده افضل و اعلی در • فرضا طبعنده کمال عفتده  
 اولماسه اقربا و آبا و اخواتنک احترام ایدر • اما جاری نیک  
 حسب و نسبی یوق که استخیا ایله • و تزوج بکر  
 ثیبک اولی در • زیرا قبول ادب و موافقت بکارده ارتقا  
 اگر حسن صورت و نسب معتبر و غنا و دولتی ده اولورسه  
 نعم المطلوب • و اگر بو صفتلرک بعضی مفقود اولورسه  
 عقل و عفت و حیا صاحبه سنی المغه همت ایلیه •  
 زیرا حرمده حسن صورت و شرف نسب و غنای مورد  
 و مکتسب اختیار اولنورسه نیجه ملال و تعب و اختلال  
 امور دین و دنیا یه سبب اولمق محتملدر • حکما دیمشلدن که



حجر حسن شکلی ایچون طالب اولیہ کہ حسن ایلہ عفت  
 از جمع اولور و زیادہ بد صورت دخی اولیہ کہ  
 اختلاط و امتزاج متعسر اولور **بیت**  
 نہ فرط قبح کرک زوجہ دہ نہ حسن میان کوزکہ کہ خیر الامور اوسطها  
 زیرا زن صاحب جمالہ اهل هو اطلبکار اولور لر جائز کہ  
 بر تقریب ایلہ اضلال ایدہ لر و اگر زیادہ شوہاء قیمہ ایسہ  
 نفس انکلہ قناعت ایتیموب شاید حرامہ میل ایدہ اعتدال  
 اوزرہ اولیجی بواچی احتمال دخی بر طرف اولور اکابناء  
 عقلا امر تزوجده غایت حسناء ملیحہ و غایت شوہاء  
 قیمہ دن تحذیر ایلمش لدر و دخی جاہ و منصبہ کند  
 ایلہ مناسبتی اولیان خاتونہ راغب اولیہ و کثرت  
 اسباب و اموال و وفرت املاک و عقاراتی ایچون خاطر  
 اولیہ کہ بو مقولہ صفتلر عورتک تغلب و استعلا  
 و تسلط و استیلا سنہ مؤدی اولور خاتون ایسہ  
 زوجدن خوف اوزرہ اولوق اہم شرطدن ایکن قضیہ  
 بر عکس اولوب انظام امر منزل و معاش خلل پذیر اولوق  
 لازم کلور پس امید بر کسہ کہ شروط مذکورہ مراعی  
 مراعات نہ کرکہ تزوج ایثد کہہ کرکد کہ حسن معاشرتہ  
 قیام و وجہ لایقی اوزرہ اکرام ایلہ اما فی الحقیقہ  
 مبتلا ایسہ ستر ایدوب غایت محبت اظہار ایلہ  
 انجق قدرنی یثد کہہ حال لرینہ مناسب ایسہ ایلہ



تطیب و تدبیر منزله لشریک ایدوب حرمه دائر امور  
 انله تفویض ایلیه • اگر فعل شنیع ایله موصوفه  
 اولور سه مفارقتی ضرور یدر • اگر اوضاعی مغلج حسرت  
 معاش ایسه مفارقتی معقول و مناسب در نظم  
 زن بد در سرای مردنکو هم درین عالمست دوزخ او  
 زینهار از قرین بد زینهار وقتا ربنا عذاب النار  
 بعض بلغای عرب دیمشدر که عورتک بش نوعندن  
 احتراز لازمدر • چنانچه • اتاننه • میانه • کیه القفا •  
 خضراء الدمن • حنانه اول عورتدر که زوج سابقن ذکر  
 ایدوب اکا حنین اشتیاق ایتمدن خالی اولمیه اتاننه اول  
 عورتدر که یا مرضدن یا زوجندن شکایت ایدوب دائما  
 انین اوزره اوله • منانه اول عورتدر که زوجنه مال  
 و جاهی ایله امشان ایلیه کیه القفا اول عورتدر که عفتی  
 اولیبوب خلق زوجنک اردنجه دیقوت دیودنم و غیبت  
 ایتمدسی قفاسنه داغ کی اوله خضراء الدمن اول عورتدر که  
 حسن صورتی اوله اما اصل و نسبی فرومایه اوله •  
 عورتک بش نوعی دخی وارد که انلرده بر موجب فرمان  
 نبوی اجنابی لازم اولان قیلندندر • شهره لهبره  
 نهبره • هندره • لفوت شهره کوز لوبد زبان  
 عورتدر لهبره • اوزون بویلو زبون عورتدر نهبره • عجزه  
 عورتدر هندره • قصه بویلو چرکین عورتدر لفوت

حدیث شریفه وارد اولمشد  
 ایام و خضراء الدمن قالوا  
 یا رسول الله وما خضراء الذن  
 قال المرأة الحسناء فی المنبت  
 السوء مسأله



غیر یاردن ولدی اولان عورتدر • و غضوب و قطوب  
 و رقوب اولان عورتدن دخی حذر اولنه **غضوب اول**  
 عورتدر که دائماً غضب اوزره اوله **قطوب اول** عورتدر که  
 دائماً یوزی دورک اولوب کولمیه **رقوب اول** عورتدر که  
 زوجنک موتنه منظر و میراث و مهرنی تمام المعنه  
 مترقب اوله • دقائق مذکوره یه بعد الوقوف معلوم اوله که  
 تزوجدن مراد و امنیتی • و مال عزیمت و بنتی دین و عفت  
 اوله زمانه ده نیچه کسه لر بوداعیه لری اراده ایتمیوب  
 ارباب جاه و منصب بناتن الوبانی وسیله حصول  
 آمال ایدر • بعضیلر دخی مال و افر و جهاز متکاثر صاحبه  
 اولنلره تعلق ایدر • و بعضیلر دخی مجرد حسن ظاهر  
 میل ایدر • اما غالباً عادت باری بونک اوزرینه جاری  
 وسیله جاه اتخا ز ایندیکی کسه یافوت اولور یا عزل  
 اولور • صاحبه مال قیاس ایتدیکی یا فقیره چیقار  
 یا اما مولنک خلا فی معامله ایدر • و جمال تصویری  
 ایله دامه دوستنلر جوق اولور که بر عجزه ناتوانی  
 زینحای دوران دیومدح ایدرک عقد ایدر لر بیچاره  
 کورد که نیه او غرادیغن بیلوب مدد اورتوقن برون  
 بندن غیر ی کیمه دیلرسک کورن دیمکه باشلر • اما نظری  
 دین و عفت و صلاح و دیانت اولنلره حق تعالی  
 معین اولوب حسن بنتی ایله مقضی المرام ایدر •



بود که اولنان دقایق و شروط و حقوق زوجینه قادر  
 اولان کسیه له کوره در قدرت اولمیانله زحمت عزوبنه  
 اصطبار اولی در علمادیمشله در که تزوج حال توفانده  
 واجب و حال اعندالده مستحب و حال جورده حرامدر  
 عندالحکما زوجه سن تادیب و امور بپنی ترتیبه قادر  
 اولمیان کسیه لازم اولان تزوج ایتمیوب عزوبت و انفراد  
 اوزرینه اولمقدر بعض عقلا تزوجی نم ایدوبه یمشله در  
 التزوج غرامه مهر و ندامه دهر و تقوس ظهر و تخرج زهر  
 سروره الی اسبوع و سلامته الی شهر بر شاعر کار آزما دیمشله در  
 برای یکدمه شهوت که خاک بر سر او اسیر زن نتوان شد بسا هتک دراز  
 شیخ سعد علیه الرحمه نمایم نسوانی بیان ضمننده بهور مشله در که نظم  
 چه نغمه آمد این یک سخن از دوتن که بودند سرکشنه از دست زن  
 یکی گفت کس را زن بد مباد دیگر گفت زن در جهان خود مباد  
 چونکه بر مقتضای تقدیر از دواج توالد و تناسلی انباج ایدر  
 ولدا کرد خترا کر پسر وجوده کلدکده حق تعالی پیر شکر ایدوب  
 اسم حسن وضع ایلیه بعده صحیح الجسم کامل القوی  
 امراض و اسقامدن بری تام العقل و سلیم الخلق دایه  
 اتخا ذایلیه زیرا دایه نک سودی غذای مولود اولغله  
 سرایت ایدر بر مولود کبود چشم اولسه دایه حبشیه  
 ارضاع ایلسه سیاه چشم اولور صورت ظاهرده  
 بو مرتبه تغیر افاده اید یجک صفات باطنی ده دخی تاثیر



مقرر در الرضاع و ولادة ثانیة • بو معنایه اشارت در  
 چون مدت رضاع تمام اوله تربیثه مشغول اولوب علی  
 التدبیر افعال حسنه و اخلاق رضیه بی تلقین و آداب  
 دین و شرایع سنن مرسلینی تعلیم و تفهیم ایلیه • و فرائض  
 و واجباته مداومت ایتدرو با اشتغال علوم و تحصیل  
 فنونه ترغیب ایلیه • اولی بودر که طبیعت و استعدادین  
 تفرس ایدوب قنقیفته طبعی ملایم و استعدادی مناسب  
 ایسه اگه اشتغال ایتد ره لر • زیرا هر کس میدا فطر شده  
 برفته مستعد و بر صناعته متهی در • بو قضیه ده  
 حکمت خفیه ربانیه واردر که اول حصول نظام عالم  
 و قوام انواع بنی آدم در • زیرا هر صناعته احتیاج واردر  
 و بقای مقدراندر سزا و لماز • پس اگر جمله خلق بر استعداد  
 اوزرینه مجبول اولسه صناعات مهمه و علوم و فنون  
 متنوعه ضایع اولوردی • و هر کس اشرف صنایعه مشغول  
 اولوب و واسطه و ادانی صنایع تحصیله رغبت ایتسنه  
 نظام عالم و کارخانه معاش امم خلل پذیر اولمق لازم کلورد  
 پس حکمت الهی اقتضا ایلدی که هر طبیعت برفته مناسب  
 و هر استعداد بر صنعتنه ملایم اوله ذلك تقدیر العزیز  
 العلیم • و دختر حد بلوغه یتشد که کفو مناسب بولوب  
 تزویج ایده لر • تاخیر ایتیه لر • داماد اوله جق کسه نک  
 دیانت و حسن خلق و کرم شان کوره لر • علو منصب



و کثرت اموالنه و رفعت نسب و حسن صورتنه چندان نظر ایتیمیه

بومقاله آداب تکلم بیان شده در

مطلقا سوز سوئلیه تک منافع و مضاری مقدمه بیان  
اولنمیشیدی • کردر که موجبیه عمل اولنوب ممکن اولدقیجه  
چوق سوئلیکدن احتراز اولنه که کثرت کلام خفت دماغ  
و سخافت عقالک نشانی در • و موجب سقوط مهابت  
و قلت وقع در • کثیر الکلام اولان کسسه عربی ده مکار  
و فارسی ده پرکوی و ترکی ده یکشوق دیرلر • خصوصاً مجالسه  
دور و دراز حکایتله با شلیوب یارانہ نوبت کلام ویرمک  
ارزل رزائل واقع خصائلدر • زیرا کلامده مطلوب اولان  
ایجاز و اختصار در • هر نه قدر ایجاز اولنسه اولقدر براغه  
اقرب و آدابه النسب در • عقلا دیمشدر که **بیت**  
سخن بسیار بشنواندکی کوی • یکی را صد مکوصد رایچی کوی  
حکا دیمشدر که حق تعالی قولغی ایچی اغزی بر ایندیکنده  
حکمت بودر که آدمی نک استدیکی سوئلیدیکی سوزک  
ضغفی اوله اذاتر العقل نقصر الکلام پورلشدر  
و کردر که بر گره سوئلیدیکن اعاده ایتیمیه • و غیره کسسه  
برلشنه صورسه لر کندوسی بیلورسه دخی مبادره  
ایلوب جواب ویرمیه • و جواب اقتضا ایتدکه حسن  
آداب ایله ایراد ایلیه • و بر کسسه سوزه باشلدقه  
تمام اولدقیجه کند و سوزه باشلمیه **بیت**



سخن را سراسر است ای خردمندین • میاور سخن در میان سخن  
 و بر جماعت مباحثه ایدرکن مدخلی اولمدجه کند و داخل  
 اولیه • و مجالسه اظهار فضیلت ایچون کسیه سؤال  
 ایلیه • و بر سوزی که کند و دن اخفا اید لر اکا اطلاع  
 مهم ایدینوب استراق سمع ایتمیه • و بکاره کتایه ایله هر  
 سوبلییه • و او ازین اعتدال او زره ایلیه • یعنی  
 نه زیاده اخفا ایلیه که مستمع تکرار سؤاله محتاج اوله  
 و نه غایت بلند اید که باعث سوء ادب اوله • اگر کلامه  
 ایضاح و بیان محتاج لسنه اولور سه تمثیل ایله ایراد  
 ایلیه • و فحش و شتم و مزاح غلیظ و لطیفه بارده  
 احتراز ایلیه • و هر حاله مقنضای مقامه کوره تکلم  
 ایلیه • و اثنای تکلمه ال ایله باش ایله کوز ایله قاش ایله  
 اشارت ایلیه • مکر اشارت لطیفه که مقنضای مقام  
 اوله • مباحثه و مناظره ایتدکه کجاج و جدال ایلیه  
 انصافه رعایت ایدوب حق قنقی جانبد ایسه اکا مراجعت  
 ایلیه • و تمام ضرورت اولبینه مناظره و مباحثه  
 ایتمیه • خصوصاً بو ازمانده که سحاب کجاج و عناد  
 طبیعتلری استیعاب ایدوب اظهار صواب معدوم  
 و نایاب اولمشدر • و نکات دقیقه و مسائل مشکله  
 فهمندک عاجز اولندر باینده سوبلییه • کلموا الناس  
علی قدر عقولهم مضمونی ایله عمل ایلیه • و بر کسیه دن



بر فائده اخذ ایلسه عار ایتیموب فلا ندن استفاده اینیم  
 دییه • وهیج کسه نك تعظیماً واستهزاء او ضاع  
 وحرکات واقوال واصواتنه تقلید ایلیه • بکار وملوک  
 ایله مکالمه ایتدکه الفاظ سعیده ایله ابتدا ایدوب  
 تطیر و قال بداهام ایدر الفاظ ندن احترام ایلیه و تعظیماً  
 مهم اولان کسه لره خطاب ایتدکه سز دییه سز دییه  
 وقران و امثالنه رفقله خطاب ایلیه • اما قتی تملق  
 و خضوع ایله سولیه که مذلت و نفاق امیر اولیه  
 و کندودن بر نشنه سؤال ایتسه لر موجود کل ایسه  
 خیر دییه • یوق دییه • وغیبت و غیبت و کذب  
 و بهتان و آزار مردم اوله جوق هدایانی سولیکدز و دکلمکدز  
 احترام ایلیه • و اثنای کلامه دکلدکی اکلدکی بری باؤ  
 بنی دکه معلوم اولدیمی و بونلرک امثالی زائد الفاظی  
 ایراد ایتدن اجتناب ایلیه • و اکابره خطاب ایتدکه  
 دولتلوسلطانم یاربچک الله مثللو الفاظی چوق ایراد  
 ایتیه • و مواججه لرنده دعا ایلک اقتضا ایدر سه  
 اختصار ایلیه • تطویل ایتیه که دلخیلر صنعتی در

**بومفتاله آداب حرکت و سکون بیاننده در**

یوریدکه قتی سرعت ایتیه که علامت خفت در • قتی  
 یاب یاب کتیه که دلیل کبر و نخوت در • اعتدال اوزره هر  
 حرکت ایلیه که نشانه عقل و درایت در • و اثنای حرکت



29  
 صالتمیه • واکتاف و اردافن تحریک و اطرافه تمایل ایلیه  
 و کیدرکن یکیده برده دونوب اردنه باقمیه که علامت عاقدنه  
 و متصل باشن اشاغی ایتیمیه که حزن و فکر علامتی در فی  
 زماننا اولیه آدملمه یره باقدر یره باقدن خیر کلهن دیر لر  
 سوار اولد قجه دخی اعتداله رعایت ایلیه • نه ضعیف  
 و جبان هیئانده نه کبر و غرور صورتند اوله • یعنی بلین  
 بو کمیوب طوغر بجه او توره • لکن رکابن کر و ب کو کسن  
 یوقار و قالدر میه • واحترامی لانم اولان کمسه لر  
 مجلسندن غیر ییرده دیز چوکوب او تور میه • و او تور رکن  
 ایاقلرین اوز اتمیه • و بری بری اوزرینه قومایه • و باشن  
 الینه و دیزینه طیامیه که حزن و کسل علامتی در و بوین  
 اکمیه • و حرکات عبث که ال ایله صتقالن یولمق و اوینامق  
 و بورننه ایلدوب قوقاق و سائر اعضا سنی اوینامق بکجه  
 جمله مکر و هدر ایتیمیه • و پر مقلرین بورننه و اغزیننه  
 صوقمیه و چاتلمیه • و کریمکدن و اسمنکدن مها امکان  
 اجتناب ایلیه • اگر زیاده اسمنک غلبه ایدر سه النی  
 اغزیننه طوته • و اغزینک بورننک صوین شویله اخراج  
 ایده که حاضر لر کورمینه • و آوازین اشتمیه • و الحاصل  
 موجب تنفر اوله جق اوضا عدن حدز ایلیه • و بولندیغی  
 مجلسده مرتبه سن بیلوب نه یوقار وید و نه اشاغی یه  
 او توره • کندور رئیس مجلس ایسه حفظ مرتبه اندن



اساقط اولور قنده او تور درسه اوره صدر اولور بودید کلرین  
 عامدییه کوره در بوخسه ارباب سلوک و درویشانک  
 روش و حرکاتی باشقه در زیروبالا کوز تمزله و هوش  
 در دم نظر بر قدم فرمانده مطاوعت و اکثر بادی ز جو کوب  
 مراسم آداب رعایت ایدر لر و حر و خدا مندن غیر ی  
 کسه نك یاننده یوزندن و الندن غیر ی عضوین عریان ایتیمه  
 و دیزندن کو بکنه دک تنهاده دخی اجمیه و کسه یاننده  
 ارق سی او زرینه یا قوب او یومایه او یخوز یاده غلبه اید  
 تنه ای رده او یویه اگر اهل مجلس جمله او یور لر سه اولدخی  
 او یویه او یخوسی کلن سه قالقوب کیده بیدار او تور میه  
 و مجالسه ثقلت کوسترمیه کندوی ثقیل عدایدن  
 آدم لک صحبتن دن کریزان اوله کسیه ثقلت ایتیمه  
 امام اعظم رضی الله عنه حضرتلر نندن ثقیل کیمدر دیو سوال  
 ایتمشلر ثقلن بیلن ثقیل اولما ز بیور مشلر  
 فی الحقیقه ثقیل اولدر که ثقلن فهمه ایتیمه

### بومقاله آداب اکل و شرب بیاننده در

اولاً النی و اغزینی پاک و طاهر ایدوب کار سفره یه کلوب  
 صاحب طعام ایسه یاسید جماعت ایسه بسلم الله  
 الرحمن الرحیم دیوب صاغ الی ایله طعامه ابتدا ایلیه  
 اگر صاحب دکل ایسه کندودن بیو کلر شروع ایتد کد نضکم  
 شروع ایلیه و طعام ریکن اللرین الوده و سفره یه تلویث



ایتیمیه • و اوج پار مغندن زیاده نسنه بولشد ایتیمیه •  
 و طعامه حرص و اشتها کوسترمیه • لقمه سنن کوچک  
 ایده و تیز یوتیمیه • اعتدال کوزه ده • و اثنای اکلده  
 پر مقلربین چوق یلامیه • اما اخرنده جائزدر • لکن  
 اغزینیه صوقوب چقارمیه • و طعامک الواننه نظر  
 و ایوسن انتخاب و رایجه سنن استشمام ایلیمیه • غیرک  
 لقمه سننه باقمیوب اوکندن ییه • مکر میوه اوله که غیره  
 موضعدن دخی الملق جائزدر • و اغزندن چقار دیغی  
 نسنه یحیتمک اوزرینه قومایوب سفره یه وضع ایده  
 و اغزندن بروجهله اخراج ایده که موجب تنفر اولیمیه  
 و کاسه یه و سفره یه نسنه طملا تیمیه • و جمله دن اول  
 طعامدن الچکیمیه • انجق صاحب خانده دن اول فراغت  
 ایلیمیه • صاحب طعام مسافرینه اوج کره تکلیف ایدوب  
 زیاده ابراه ایلیمیه • و کند و مسافر دن صکره فراغت  
 ایلیمیه • و اگر مسافر ایسه طعام طلب ایتیمیه حاضر  
 قناعت ایلیمیه • و طعامی تعیدب ایتیمیه • و اثنای طعامده  
 صواستیمیه • ضرورت اولور سه بروجهله نوش  
 ایده که حلق و دهانندن آواز کلمیه • و حلق یاننده خلا  
 استعمال ایتیمیه • و ال یومقده غیر لردن سبقت ایتیمیه  
 صاحب خانده ایسه جائزدر • و کند ویر لکن کتور سه لر  
 اخره تکلیف ایتیمیه • قبل الطعام غسل ید صنف نعالدن



نازه یگر دن ابتدا اولنه • بعد الطعام پیرلردن و صدردن  
ابتدا اولنه • و طعامده طوزایله ابتدا و اختتام سندت  
بومقاله آداب رعایت پدر و مادر بیاننده در

فرزند رشید و پسر سعید اولدر که امر والدینه اطاعت  
ایدوب عقوقلرندن زیاده خوف و خشیت اوزره اولوب  
دائم رضالرنده بولنه • و مال و اسبابدن هر نه استرلیسه  
بی توقفنا یثار ایلیه • و بعد الموت وصیتلرین برینه  
کتوروب زو حلرین صدقات و ادعیه و تلاوت قران  
و خیرات حسان ایله یاد ایلیه • بر والدین حقنده وارد  
اولان آیات و احادیث بیرون کنجایش تحریردر حق

والدین اعظم حقوق ایدوکنه آن لا تشرکوا به شیئا و ابوالدین  
احساناً نصر کریمی برهان باهر اولغین بومقدار بیان ایله  
اکتفا اولندیکه تفصیلی مستقل کتاب اولغنه متحملدر  
حق فقها دیمشلردر که بر مسلمان عامی نصرانی پدری  
اولسه انی یدوب کلیسایه کو تورمییه • اما یدوب کلیسایان  
اومینه کتور مک کرکدر • سائر اقربایه دخی مها امکر رعایت  
لازمدر که صله رحم اندن عبارتدر خلا فی قطع رحم در حق  
استاد و معلم دخی حق پدر و مادر کبی واجب الرعایه در

بومقاله آداب تربیت خدم و حشم بیاننده در

خدمتکار انسانه الایاق کو زقولق مشابه سنددر  
زیرا بواعضا لرایله کوریله جک خدمتلر انلر واسطه سبیله



وجوده کلور • اگر انلرا اولسه بنفسه مباشرتاً قضا  
 ایدوب حرمت وقاری کیدر • طبیعتته تعب وکلاد  
 وقتور و ملال عارض اولوب کسب فضائل و کمالات  
 و تحصیل درجات و سعادات ایتمه که زمان قالمز • پس  
 کر در که رفق ایله معامله ایدوب قدر تلی یتدیکی  
 قدر اعمالی تمهیل ایده لر • انلرا ایچون دخی اوقان استراحت  
 تعیین ایدوب اول وقتده محنت خدمتدن عفو ایده لر •  
 و بی ایجاب موجب مکالمه ایتیه کر که دائره ادب و حیادن  
 چیقوب کستاخ اولمیه لر • گاهی جرمیه واقع اولدجه  
 تحملنه کوره عقوبت نافعہ جائزدر • اما جزئی گناه  
 ایچون عقوبته تصدی ایتیب تغافل ایده لر • یا خود  
 بوردفعه جرمکی عفو ایلدم اما بر دخی ایتدیومؤکد تنبیه  
 ایده لر • توبه ایدرسه قبول ایدوب بر ایکی گناه ایله صلوات  
 مایوس اولمیه لر • اگر جراهم و قبا ایچدن امتناع و انقطاعی  
 نامیسر ایدکی معلوم اولورسه همان بیع و طرد و ابعاد  
 ایلیه کر که سائرک دخی فسادنه سبب اولمیه • و ناحق  
 قذف و شتم ایتیه لر • و کند و اقرانلری خدمتکار لرین  
 نه کونه الباس ایدرسه او یله الباس ایده لر • و غلام  
 و جار یا شتر ایتمه استدکه بر دفعه نظر ایله اکتفا  
 ایتیه لر • و جاه و منصبده کند و لردن عالی اولان  
 کسه نکه خانه سندن چیقان غلام و جار یریی



المیہ لر • وجرى و مقدم غلام المیہ لر • زیرا اهل جراث  
 حین غضبہ حریت و رقبتی فراموش ایدد • و احمق غلام  
 المیہ لر • زیرا احمق نفع ایدرم قیاس ایدوب ضاریدر و سابق  
 افندیسنگ معایبى ذکر ایدن غلام و جاریدى المیہ لر •  
 و اعور و ابرص کجے معلول خدمتکار دن احتراز ایلیه لر •  
 و بر خدمتکار که ذکی اوله انکله احتیاط اوزره معامله  
 ایلیه لر • زیرا غالباً ذکا مکر و حيله ایله بیله اولور •  
 و قابلیتین تفرس ایدوب با استعدادنه مناسب خدمت  
 تعیین ایده لر • اما در عقب عزل ایتمیه لر که علامت  
 خفتد • روز محنده مقیم خدمت اولنلری روز دولنده  
 متمتع و حصه مندایده لر • و مصالح و ممانلرین نشاط  
 و رغبت ایله کور و باضطرار و کراهت ایله ایتمیه لر و ممکن  
 اولدجه عبد مشتری استخدام ایده لر که اکثر با انلرک  
 حب قلبی و عقد موالاتی احرار دن زیاده اولور •

بومقاله اخلاق اجناس و امزجه طوائف ناس بیانده در

طوائف ناس نیچه انواع و اجناس در • و هر جنسه لابد  
 ایو و کم بولنور • متعدد خدمتکار اتخاذ ایدن کسه لر  
 هر جنسک خواصنی بلهک لازمدر **طائفه عرب** نطوت  
 و فصاحتد مسلم و کرم و احسان و رعایت عهد و امان  
 ایتمکده سر امدام در • اما جفای طبع و قوای نفسانی ایله  
 متملر در **طائفه زنجیان** اگرچه نقصان فهم ایله موسوس ملر در



اما اكثرى اهل همت و اولور • خصوصاً حبشيلر نام العقل  
 و حسن الاطوار در • خلقلى ملايم و طبيعتلى مائل  
 مكارم در طائفة عجم اگرچه عقلا دندر • اكثرى معارف  
 و صنايع صاحبلى در • اما حيله و خدعه و بخل و امسا<sup>ك</sup>  
 خالى دكلر در طائفة روم و فوا امانت و سعى و كفايت ايله  
 موسوملر در • اما محاسده ايله ملوملر در طائفة اتراك  
 شجاعت و جرات ايله مشهور • اما غدر ايله مذكورلر در  
 طائفة اكراد فروست ايله مرسوم اما الصوصيت ايله  
 مذموملر در طائفة بوسنا حلم و وقار ايله موصوفلر در  
 طائفة ارنا و دقابليت و ادراك ايله معروف اما كبر  
 و عناد ايله موصوفلر در كورجى و چركس و ابازة ديانت  
 و امانت و اتقياد و اطاعت ايله موصوفلر در اسلاملر  
 قوى • و خلقلى شرائط استقامتى محتوى در ماجر  
 جميع صنايعه قابلر • اما فساد و اباقنه مائلر در روس  
 اطاعت ايله مشهور اما قلت ديانت ايله مذكورلر در  
 افرنج اگرچه صنايع جزئية ده كاملر در • اما كج مسلمان  
 اولورلر • سائر ملل نصار ادخى اكثر يا من جهة الطبائع  
 بونلر ايله متقارب در • باقى اجناس دخى اطوار و الحوائج  
 تفرس اولنور • گاه اولور كه دنى جندسندن فرد •  
 مقبول ظهور ايدر • انك كبيلرك ايولكى معلوم  
 اوليجى جنسى كم اولوق ضررايتمز عكسى دخى بويله در ايو جندسندن  
 ظهور ايدار



بومقتاله محبت و صداقت بیاننده در

چونکه هر کسسه انظام حال و تحصیل سعادت و کمال  
 ایچون بنی نوعی ایله اخلاط لازمدر • البت تألف  
 واجتماع محتاج در • اجتماع و الفت ایسه موجب محبتدر  
 اما محبت ایکی نوع در بری محبت طبیعی در • مادرک فرزند  
 محبتی کی بری محبت ارادی در • شاکردک استاده مریدک  
 شیخه اولان محبتی کی • خلق ار اسنده اولان محبت  
 بونوعدندر • سبب محبت یا لذت یا نفع یا خیر در • لذت  
 و نفع سببی ایله اولان محبت سریع الزوالدر • ممدوح  
 و مستحسن اولان خیر سببی ایله اولان محبت در •  
 محبتک بر مرتبه سی دخی وارددر که اکا عشق دیر لر محبت  
 کی جمع کثیر ار اسنده اولماز • فقط برکشی یه اولور زیرا  
 بر کوکله ایکی کسه نك عشقی صغموق محالدر نه کیم دیمشله <sup>بیت</sup>  
 زلوح خاطر عاظر غیار غیریشو • که شرط عشق بودر لکی و بارکی  
 عشق دخی ایکی قسمدر بری عشق بهیمی در مذمومدر • انک  
 علامتی عاشقک اکثر استحسانی محبوبک اعضا و شکلنه  
 اولور • ساده روجوانلر و نسواند اولان محبت اکثر بو  
 قسمدندر بری عشق روحانی در • ممدوح در • انک علامتی  
 عاشقک اکثر استحسانی محبوبک اخلاق و شمائلنه  
 اولور • مشایخ عظام و علمای کرامه اولان محبت بو  
 قسمدندر • محبتک بر مرتبه سی دخی وارددر که جمله دن



عالی در • عند الله والناس مقبول و مدوح در • اکا  
 صداقت دیر لر • بو بر مرتبه در که دوست حقیقته  
 عینک صورته غیرک اوله • غرض اتحاد روحانی دن  
 تعبیر در • روز کارده بو مقوله دوست صادق و یار  
 موافق نادر بول نور • اکابن اء دیمش لر در که بدیت  
 زهار زکس و فاجو بید که من • دیدم هم را و از مودم هم را <sup>راطله</sup>  
 علی صقن نیکو بیدیم ثابت اولمشد • فلا زاید از فرده هزار حق حقوق  
 ایکی مشابهی وار کیمیا و سیمرغک • بری رفیق موافق بری صدوق  
 بو مقوله محبت نایاب اولدیغنک وجهی بودر که اکثر خلوت  
 حقیقت خیره مطلع دکلر در • مطمح نظر و سبب صداقت  
 یا منفعت و بالذت در • عوارض سببی ایله منفعتلری  
 زائل ولدت انهایه مائل اولیجی صداقتلری مرتفع و محبتلری  
 منقطع اولور • اما منشأ محبت که خیر اوله عوارض  
 سببی ایله منقطع اولماز • کیدرک صداقتنه منتهی  
 اولور • حکما دیمش لر در که بر کسه دنیا و مافیها یر مالک  
 اولسه صداقتدن که محروم اوله هیچ نسنه حاصل  
 ایتمشر دکلر • زیرا صدیق صدوق کیشی به حال دولنده  
 مقارن • و حال شدتده معاون اولور • کاهی انسانه بر  
 حال کلور که جمله اموال عالمی کندونک ایدوب بذل ایلسه  
 مفید اولماز • اما دوست صادق ممکندر که اول حینه  
 دخی نافع و بر طریقله صدمه شدنی دافع اوله بو مقدمانه



واقف اولان عارف برکمه بی صداقت ایچون اختیار  
 ایتدکه اولانظر ایلیه که زمان صباوتند و الدینی ایلدیجه  
 معامله ایتشد • اگر حقوق اوزرینه اولدی ایسه  
 قطعاً اندن خیراً مول ایتماک جائز دکدر • اگر رعایت  
 حقوق ایتدی ایسه انک دامن صداقتنه تشبث ایتماک  
 روادد • اگر زمان صباوته اولان کیفیتتی بلمک ممکن  
 اولمازسه زخارف دنیا و مستلذات نفس و هوایر میل  
 و طلبن کوره لر • اگر حرص و شرم و غایت شوق و شغف  
 اوزرینه ایسه اندن صداقت آرزوسنده اولمیه که  
 هوای نفسنه افراط میل حقوق خوانی رعایت ایتماکه  
 مانعد • بو کیفیت دخی بلمنسه سائر اصحاب و اجابان  
 ایله کیفیت اختلاط و اسلوب ارتباطنه نظر ایلدی لر •  
 اگر انلر ایله عهد و وفایر ساعی و شرط حقوق صحبتی  
 صراعی ایسه • عقد اخوت و ربط علاقه صداقت ایلدی لر •  
 عاقبتی خیر و سلامته منتهی در • بعد الامتحان صدیق  
 صدوق و رفیق موافق اله کیردکه قدرین بیلوب رعایت  
 حقوقنده اهتمام و معادات و عقوقندن اجتناب ایلوب  
 مهائنه مظاهرت • و لطف و عدل ایله معاشرت ایلدی لر •  
 اما هجر حجب قلبی سی اولدیغنه اعتماد ایتدی لر • زیرا قلبه  
 اطلاع علام الغیوب مخصوصدر • و دوست دوسته  
 محبت خالصه سن اعلام ایتماک سنت ایله منصوص



احیاناً دوست جا بنندن تقصیر صدور ایدر سه عفو  
 و اغماض اولنه هر جزئی علت طعن و اعتراض اولمیه که <sup>مشکل</sup>  
 مصرع یارسز قالمش جهانده عیبسز یار استین • پس  
 مداخله حسود و تمام ایله بنیان صداقت و محبتی منهدم  
 ایتمیوب صدور ایدن قصورین حسن تعبیر و عتاب  
 دلپذیر ایله تفحص ایلیه • شاید وجه خفی و عذر نهانی  
 اوله • بیان ایتمکله عقده منحل اولور • خاطرده قالمغله  
 جائز که محبت خلل پذیر اوله • فی الاصل رتبه صداقت  
 زمان شدتده معلوم اولور • زیرا زمان حضور  
 و نعمتده دعوی خلّت ایدر جوق بولنور •

**بومقاله طبقات ناس و طریق اخلاط و استیناسیانه**

مراتب ناس اوج قسمدر بری اعلی بری مساوی بری اذ ندارد  
 اعلی که احبب و اصدقادر طریق معاشرت بیان اولندی  
 مساوی اولنلر بای دوست حقیقی در • احبب زمره سینه  
 داخلدر • یا غیر حقیقی در • انلرک طریق معاشرتی اولدر که  
 اگر تملق و نقاق ایله دوستلق دعوا سن ایدوب اصدقاً  
 یولینه کیدر سه ممکن اولد یعنی قدر حسن معامله اولنه  
 شاید دوست حقیقی زمره سینه داخل اولد • اما  
 اعتماد نام ایدوب احوال خفیه سن علام ایتمیه  
 وانلری تقصیر و تهاون و اهمال حقوق ایله مواخذ  
 ایتمیوب مهما ممکن معاونت و مواساة ایلیه وانلردن



برپسی جاه و مرتبه یه نائل اولسه خود دو تر دین زیاده  
 ایلیه • ادنی اولنلر اعدای بدکار در که یا نهان یا آشکار در  
 اولدخی با بعید یا قریب در • دشمن قریب دن احتراز اهرم  
 و اولی در • زیاده قایق احواله عالم و ایصال ضرر و مکر  
 قادر در • اعدایی لطف و احسان ایله دوستلر ز سر  
 ادخالدن احسن تدبیر یوقدر • مکر که حسد دن ناشی  
 عداوت ایلیه که انک احسان ایله ازاله سی ممکن دکلدر  
 بلکه دخی زیاده اولور • اگر احسان ایله ازاله سی قابل  
 دکل ایسه باری اظهار عداوت ایتیمیه که مضرات عظیمه  
 وارد در • زیرا شری خیر دفع ایدر • اما شری شر آخر دفع  
 ایدر • و مخصوصه و منازعه و جدال ایتیمیه که منازعات  
 و خصومات دولنلر اخلاصه سبب و نعمت لرا نفع  
 مؤدی اولمشد • حیفند اول عمر نازنینه که عداوتله  
 مصروف و خصومتلر ده منقضی اوله • انجی شرط حرم  
 و احتیاط اولدر که احوال خفیه سنه اطلاع تحصیل  
 ایدر تا که مکایدنک احتراز ممکن اوله • اما معاوی کشف  
 اولمیه • مکر ضرورت الجا ایلیه • و اکابر با بنده عداوت  
 عدوی اعلام جائز در که نسیمت ایدر سه اعتماد ایتیمیه  
 و اعدا سنه غیبتنه شتم و قد فایتمک ناقص  
 عقلر عادی در • زیرا دشمن استمن که متا ذی اوله  
 همان اثر اولدغی قالور • و دشمنه روز کار دن بر ضرر



و مصیبت اصابت ایلسه زنه ار شماتت و اظهار  
 سرور ایلیه • اگر دشمن اکا التجا ایدر سه بحسب الظاهر  
 کیم و صورت ایلیه • اما بحسب الباطن مکر و خدایچه <sup>سندک</sup>  
 غافل اولیه • خلاصه بروجهله معامله ایلیه که بین  
 الناس مکارم اخلاق کند و یراجع و ذمایم دشمن جانبینه  
 منصرف اوله • اگر دشمن قابل اصلاح ایسه حسن  
 معامله ایله دائره عداوتنک اخراجه سعی ایلیه ممکن  
 اولمزسه طرح صلح ایدوب مکرندن امین اوله • اگر  
 مصالحه یرده امکان اولمزسه مقاومت ایدمدکی  
 حالده یا بعد منزل یا ترک دیار اختیار ایلیه که جور  
 اعدایله ذلیل و مهان اولمقدن ترک دیار اولی در بیت  
 کرچه کیم دور اولور احب اذن • هله اعدایوزین دخی کورمز  
 ناسک بر مرتبه سی دخی وارد رکنه دوستدرنه دشمن  
 انلرایله معاشر تک طبقات و مراتبی احوالی ایله مختلفدر  
 اگر مشایخ مقوله سندک ایسه کلامن حسن قبول ایله  
 استماع ایلیه • اما احوالنه و قوف تام تحصیل ایتدکه  
 ارادت و بیعت ایتیه • زیرا ظاهرده حلیه  
 زهد و صلاح ایله مترین اما باطنده خدعه و مکر  
 وریا ایله رهزنگی متعین دجاللرحیو قدر **قطعه**  
 نقد صونده صفا و بیغش باشد • ای بسا خرقه که شایسته آتربا  
 خوش بود که محک بخره ایدیمینا • ناسیه رو <sup>بشود</sup> هر که دروغش باشد



درجه دعوت و نصیحت و اولیان صلحایه تعظیم و رعایت  
 و دعا و همت لرندن استمداد و استعانت ایلیه و اواسط  
 ناسر ایله مقنضای عقل و شرع او زره معامله و معاشره  
 ایلیه • سفراء لثام • و ارازل نام ایله معاشره زاجناب  
 ایلیه • اگر شتم و سفهلر بنه مینلا اولور سه مجازات  
 بالمثل ایتمیه • صبر ایوب اجرا خرویسنه مترقب اوله •  
 و اهل کبر و خود پسند ایله مجالسه اقتضا ایدر سه  
 التکبر علی المتکبر صدقه مضمونی ایله عمل ایلیه و قوکشیلر  
 حالرینه کوره رعایت و کرام ایلیه • و سائلری تهی  
 کوندر میوب هیچ اولماز سه کلمه طیبه ایله رد ایلیه •

**بومستاله علم تدبیر المدینه بیانته در**

مدینه ایکی قسمدر بری مدینه فاضله بری مدینه غیر  
 فاضله در • مدینه فاضله اولدر که انده اولان تمدن  
 واجتماعک سببی خیرات مصالح اوله • مدینه غیر  
 فاضله اولدر که تمدن سبب شرور و مفاسد اوله •  
 مدینه فاضله اهلی بشر طائفه در **طائفه اولی افاضلدر**  
 انلر بر جماعتدر که مدینه فاضله نک تدبیر احوالی انلره  
 منوط در • صنعتلری قاصر لره ارشاد و تعلیمدر •  
**طائفه ثانیه** ذوالسنه در • انلر بر جماعتدر که نصایح  
 مطبوعه ایله عوامی جانب کالات و فضائله دعوت  
 ورزائلدن زجر و منعه دقت ایدر لر **طائفه ثالثه** مقدر



انلر بر طائفه در که قوانین عدالت میزانی اهل مدینه  
 اراسنه حفظ ایدر لر • و مقادیر اشیا اوقیه و مرتز  
 ویکل و قفیز یکی بونلر و مفوضدر • صنعتلری علم حساب  
 و استیفا و هندسه در طائفه **رابعه** غازیلر و مجاهد  
 انلر بر طائفه در که مدینه تغلب اعدا و تعرض اهل بغی  
 و شقاق دن حفظ ایدر لر • محافظه تغور و ضبط قلاع  
 و حمایت طرق و اطراف انلر و مخصوصدر صنعتلری  
 شجاعت فروسیت و استعمال اسلحه در اکا سپاهیلک  
 دیر لر طائفه **خامسه** ارباب اموالدر • انلر بر طائفه **در که**  
 مدینه نك مآكل و ملابس و اقوات و لوازمی انلر  
 سعی و اعتماد لرینه مربوطدر • صنعتلری حرف  
 مختلفه در • مقتضای عدالت اولدر که طوائف  
 مذکوره دن هر بری استعدادنه مناسب کاره اشتغال  
 ایده تاکه ارکان مدینه یر خلل کلمیوب نظامی احسن  
 وجهه اوزره قرار داده اوله • بولش طائفه دن خارج  
 اولنلر ارکان مدینه دن دکلردر • اگر انلرک خدمتکاری  
 ایسه اسباب و آلات منزله سنه در • دکل ایسه  
 نوابندر • زیرا مدینه فاضله بسنه تشبیه اولمشد  
 بستان ایسه اشجار و ازهار و سبزه زاری مشتملدر •  
 اما بعض کیه خود روی غیر نافعه دخی بولنور • باغبان  
 انی بولد قجه طشش القا ایدر • بو خارج اولنلر دخی کیه



خود روی بکیم بی نفع و لزوم اولوب حاکم مملکت طرد  
 و ابعاد لرینه ساعی اولدیغی ایچون نوابت تشمیه اولندیک  
 بونلر دخی بئش طائفه در طائفه اولی مرا بیلردن انلر  
 بر طائفه در که فضلا و اهل خیر هیأانده اولور لر انلردن  
 بعضی افعال خیریه دخی ظهور ایدر اما غرضلری رضاء  
 حق دکلدر اقصای اماللری کسب مال و جاه و نهب  
 دستار و کلاه در طائفه ثانیه محرفلردن انلر بر طائفه  
 اعتقادلری اهل سننه مخالفدر الحاد و اباحت سمئنه  
 ذاهبلر در طائفه ثالثه باغیلردر که اولوالامر اطاعت  
 و انقیاد ایتیموب فننه و فساد و قطع طریق و تخریب بلاد  
 ایدر لر طائفه رابعه مارقلردن انلر اگرچه قصد ایله  
 تحریف قواعد ایتیمولر لکن سوء فهم و قلت عقل سببی ایله  
 حقایق معارفه واقف اولیوب باقاویل کاذبه و دعاوی  
 باطله ایله پر خروش اولور لر طائفه خامسه مغالطلردن  
 بونلر دخی نقصان عقل سببی ایله طریق حقدن عدول  
 ایدر لر خواجه نصیر طوسی دیمشدر که اگرچه اعداد  
 نوابت بو مقدار دن زیاده بولموق ممکندر اما حیزامکانده  
 اولنلری تعداد تطویل مؤدی اولور دعاوی زور  
 و خصومات کاذبه ایله اخذ مال ایدنلر بو مقوله  
 دعاوی شهادت زور وارنشا ایله میل الی الباطل ایدنلر  
 و سرقه و طرار لوق ایدنلر بوجله یه قادر اولیوب لکن



کسب به امکانی واریکن جزو سوال اید ندر جمله نوابند  
 تمدن و اجتماع علی سبب مفسد و شرور اولغین  
 مدینه فاضله نك ضدی در • مدینه غیر فاضله  
 بونلردن عبارتند • بونلردخی اوج نوعدر • مدینه  
 جاهله سبعیه و بهیمیه • مدینه فاسقه • مدینه  
 ضاله در • جمله سنك مدینه فاضله دن طرد و ابعا  
 و اعدا ملری حکام کرامه اهم مها مدن در که مدینه لری  
 مدینه فاضله اوله • لله الحمد والمنه بمن دولت ثابته  
 الارکان شامخ البنیان پادشاهی ده تدبیر و سیلت  
 و توفیر عدالت سببی ایله جمله مدن فاضله اولمشدر

**بومقاله آداب سیاست ملک و سلوک ملوک بیانند**

مدینه فاضله نك مدبری سلاطین عدالت عنوانند  
 السلطان ظل الله فی الارض وصف شان شرف  
 نشانلریدر • یدی خصلت ایله اتصاف پیرایه شرائط  
 جهانسنانی در **بری** علوهمتدر • یعنی امور دینیّه  
 و دنیویّه مطمح نظر لری معالی امور و تحصیل سعادت  
 جمهور اوله • دستیارى عدل و سیاست ایله تنفيذ  
 احکام و تنزیر بلاد و ترفیه عباد کئی **ابکنجی** اصابت را  
 و فکرندر • بو خصلت حمیده یا اصل خلقتده موجود  
 اولور • یا تجرید ایله وجود بولور • تجار باحوال روزگار  
 وقوف کتب تواریخ و اخبار مطالعه سنه موقوفدر که



اسلاف هزار مشقت ایله حاصل اولان تجربه لر کندولره  
 رایگان واصل اوله **اوچینی** عزم عزیمتدر یعنی معظمان  
 امور و مهمات مصالحدن برلشنه یه عزیمت ایندکده  
 نتیجه ویرمدکجه فراغت ایتمیه اما بشرط انکه عزم  
 و ثبات خزم و احتیاطه مقرون اوله **دردنجی** صبر و تحلدر  
 زیرا تجلیل و مسارعیت ایله امور دولته نیجه خلل عارض  
 اولور که تدارکی حیثاً امکان بیرون اولور اما صبر  
 و ثباتی شعار و تاقی و قراری دستور کار ایدینوب حق  
 جل و علادن حسن عاقبت حصولنه مترقب اولغله  
 ایکی نعتیه واصل اولور **بری صبر** و انتظار عبادت  
 عدا و لنوب دیوان حسناننده مکتوب اولور که انتظار  
الفرج بالصبر عبادة وارد اولمشد **ایکینی** جناب باری  
 عزت و فرح ایله اعزاز ایلر که انما یوقی الصابرون اجرهم  
بغیر حساب بیورمشد **لبشینی** غنادر مراد اموال  
 بیت المالی اسرافدن تحذیردر **زیرا** سلاطینه خرج مالد  
 رعایت اعتدال شرطدر **بخل** و تقشیر مضر اولدیغی کجه اسراف  
 و تبذیر دخی مضر **در النبی** موافقت عسکردر **زیرا** عدم  
 انقیاد لشکر موجب اختلال نظام کشتوردر **دینجی**  
**لسبدر** **زیرا** نفوس بشری کند و اقرانه اطاعتدن  
 امتناع اوزره در **اما** برنسل شریف که ابا عن جد رونق  
 افروز سیر سلطنت اوله کلمه خلق مجتمع وقتنه



وفساد مرتفع اولور • شروط معظمه دن بری دخی احوال  
 خلائی نفس ایدوب هر کسه استعداد و استحقاق  
 کوره معامله ایتمکدر • زیرا مراتب ناس بشر قسمدر •  
**قسم اول** خیر بالطبع در که خیر لری غیره دخی ساریدر •  
 علمای شریعت و مشایخ طریقت و عرفای حقیقت کیه  
 شایان نگاه الثقات و سزاوار تربیت و الفت بونلوردر  
**قسم ثانی** انلر در که بالطبع خیر اوله لر • اما خیر لری  
 کندولره منحصر اولوب آخره سرایت ایتیمیه • بوقسم  
 اربابی هر فرقه ده بولنور • انلر دخی بحسب المراتب مرعی  
 اولنما لودر **قسم ثالث** انلر در که بالطبع نه خیر و نه  
 شیریدر • بوقسم اربابی دخی كذلك هر فرقه ده واردر •  
 بونلر دخی سایه حمایه ده آسوده اولوب تحصیل خیر و کماله  
 تحریر اولنما لودر **قسم رابع** انلر در که بالطبع شیر  
 اوله اما شیر لری کندولره منحصر اولوب آخره تجاوز ایتیمیه  
 بودخی کثیر الوقوع در • کوکدر که تحقیر و اهانندن  
 صکره مواعظ و زواجر ایله انذار اولنه • تاکه مقتضای  
 طبع لری شردن فراغت ایده لر **قسم خامس** انلر در که  
 بالطبع شیریدر • و شیر لری دخی آخره تجاوز ایدر • بو  
 طائفه اخس خلائق و اسفل طبقات نامدر • بونلر  
 دخی نیجه مرتبه در • قابل اصلاح اولنلری انواع زجر  
 و تأدیب ایله تربیه اولنوب اصلاح پذیر اولمیا نلرک



موجب شرعی لری اجرا اولنه • اگر چه بوقاله نك تفصیلی  
 اهم امور لارمه دن ایدی لکن ایراده جسات اولمییو باصل  
 نسخه مؤلفه یہ حواله ایله اکتفا مناسب کورلدی •

### بومقتاله آداب خدمت ملوک بیاننده در

خدمات سلاطین عظامده اولن اشراف کرامه آداب و رسوم  
 مخصوصه وارد در که سائر خلق ایله اولان صحبت و خدمت  
 رسومه مغایر در • زیرا رعایت آداب خدمت ملوک  
 امر عظیم و کار صعب در • کمال عقل و ریاضت و استعداد  
 تام و قابلیت کر کدر • اکابناء عقلا نه بعد کلی و نه قرب  
 مفراط اختیار ایتمشلر در • حتی بعض مشایخ طریقت  
 دینمشلر در که بر کسه که ملوک خدمت ایتیمیه آداب سلوک  
 رعایتیه قادر اوله • مر خدمت الملوک نصف السلوک  
 بر کسه بی که تقدیر الهی شرف قرب خدمت پادشاهی ایله  
 مفتخر و مباهی اید • کر کدر که سرور و نشاط ایله خدمته  
 قیام ایدوب قلبه محبت لری تمام • ولسانده ثنا و مدح لری  
 علی الدوام اوله • بر خدمته که تعیین اولنه فضولوت  
 ایدوب باخر خدمته مداخله ایتیمیه • نه وقت استنور  
 حاضر بولنه • اما طلب اولمندی خدمته کیرمیه و مامور  
 اولد بقی خدمتی صدق و اخلاص ایله ایدوب خوش آمد  
 و نفاق دن حذر ایلیه • و بتحصیل مرام ایچون الحاح و ابرام  
 ایتیمیه • و هر بار عرض حاجات و طلب مرادات ایتیمیه •



و شرف قرب خدمتی و سبیل جمع مال انخاذا یتیمیه •  
 تقوی و عفتی شعار ایدوب پرهیزکار اوله • مال  
 آرزو سنده ایسه سبب مال اولور نشنه طلب ایدوب  
 نفس مالی طلب یتیمیه • تقریبی زیاده اولدجه آداب  
 و تواضعی زیاده ایلوب سوا بق خدمتی لواحق عبودیت  
 ایله مؤکدا ایلیه • و هر کلمه عقبنده دعا یتیمیه که  
 وحشت ایراث ایدر • خدما نك معظمی کنه اسرار در  
 افشای رازدن زیاده احتراز ایلیه • زیرا سر و یرمک  
 سر و یرمکی مستلزمدر • اکابناء عقلا دیمشلدر <sup>مصع</sup>  
 سر و یرمک اولور سرری عیان ایلمک اولماز • خدمات  
 پادشاهی ده وزار تدن صعب منصب یوقدر • زیرا  
 اکثر ارکان و اکابر اول رتبه علیه یر طالب اولمغله منهنز  
 فرصت اولدقلر ندن ما عدا عامه ناسرخی مقصود لرین <sup>نائل</sup>  
 اولدقلر ندن انی سبب ظن ایدوب غزلی تمی ایدر لر بلز کر که بیت  
 المه و یرمه ظاهر کار وکیل شاه در مانع معطی حقیقنده و الحی الله در  
 مسند آرای صدر آصفی اولان وزیر عالیشان شرع  
 شریفه مطیع و منقاد و اعانت و استقامته معتاد  
 اولوب درون آدمی ده جایگیر اولان احتمال طمع و غرضی  
 بالکلیه ازاله یتیمه لودر که دنیا و آخرتده امین و سالم  
 اوله • و مقام خطاب و جوابده مرادها یون پادشاهی  
 مآشاة ایدوب بعده حق کلامی لطف تعبیر ایله ادا







میل ایله • اولاً فکر ایله که سندن اول کون خطا  
 صادر اولدی • ثانیاً خیر ائدن نه صدور ایلدی ثالثاً  
 هیچ عمل خیر ممکن ایکن تقصیر سببی ایله فوت اولدی  
 بلخی دخی فکر ایله که حیانتک اول نر ایدک موند نصکره  
 نر اولسک کرک • هیچ کسه بی انجته که احوال عالم  
 تغیر و زوال اوزره درید بخت اول کسه در که عاقبت  
 نذکرندن غافل اولوب ذلندن فراغت ایتیه • سرمایه  
 کند و ذاتکدن خارج لسنه لردن ایله • مستحق قلع ممکن  
 اولدجه ایصال خیر ایله انلرک سوألنه موقوف ایله حکمک  
 عدایله اول کسه بی که دنیانک لذاشنه شاد و مصیبتلری  
 ایله غمناک اوله • همیشه موتی ذکر ایله • و کچمشلردن  
 عبرت ال • اذمک خناستنی اندن بیل که فائده سز سون  
 چوق سویلبوب صورمد قلرندن خبر ویره • و معلوم  
 اولسون که بر کسه آخر شر قصد ایلسه اول شری اول  
 کند و ده قبول ایتیش اولور • بر اصری نیجه کره فکر ایله بعد  
 لسانه کتور • هر کسه محبت و نیکخواه اول خشمه تیز  
 کلیبی اولمه که غضبیه معت ادا اولورسک • بو کوزسکا  
 محتاج اولن کسه نک حاجتن یارینه صالمه **بیت**  
 یارینه صالمه فقیرک کارین نر بیلورسک نیجه اولور یارین  
 کر فنار لره معین اول • ایکی خصمک سوزین تمام فهم ایتد کجه  
 ارالرنده حکم ایتمه • انجق قول ایله حکیم اولمغه قانع اولمه



همت ايله که فعل ايله دخی حکیم اوله سک • زیر احکمت  
 قولی بوجها نده قالور سنکله بيله کیده جک حکمت  
 فعلی در • اگر سعادت اجل ایچون زحمت چکر سک  
 زحمت کیدر سعادت قالور • اگر لذت عاجل ایچون  
 کلاه ایشلر سک لذت کیدر کلاه قالور • هر ایشی بوکا  
 کوره ایشله • اول کونی یاد ايله که آواز و نطقدن محروم  
 و کنج قبرده مکتوم اولور سک • شمدی بونده کمسه یی  
 انجتمه که یارین انده کمسه دن انجتمیه سن • و یقین  
 بیل که بریره متوجه اولسک کرکدر که انده خداوند و بنده  
 یکسان اولور • پس شمدی تکبر ايله • دائما اسباب  
 سفرک مهیا ايله • نه بیلور سک نه وقت رحلت ایدر سک  
 و معلوم اولسون که حق تعالی نیک احسانلرنده حکمت  
 عطیه جلیله در • ابولک ایدنلره مکافات ايله • بدلك  
 ایدنلری عفو ايله • هر وقت کار کی بیل حالکی اکلہ •  
 و اول جهان عملرندن ندکوا اولور سه ایشلکدن تکاسل  
 ايله • و حسنه یی سیئاته وسیله ايله • و سرور زائل  
 و فانی ایچون اولی و افضل اولان افعالی ترک ايله که  
 سرور دائمی ترک ایتمش اولور سک • حکمتیه محبت و حکمت  
 سوزین اصفا ايله • ارازل و ادانی محبتندن اعراض  
 ایدوب هوای نفسی ترک ايله • و اداب مستحسنه دن  
 امتناع ايله • و هیچ بر اصره وقتندن اول شروع ایتمه



و برنسنه یر که مشغول اوله سک قهم و بصیرت ایله مشغول  
 اول غنایه مغرور اوله • مصائبدن اضطراب اظهار  
 ایتمه • و دوست ایله شویله معامله ایله که قاضی بیه  
 محتاج اولمیه سک • دشمن ایله شویله معامله ایله که  
 قاضی یر وارد قده سن غالب اوله سک • کمسیه هر  
 سقامت ایله • هر کسه تواضع ایله • متواضع اولنلر  
 تحقیر ایله • بر قضیه که سنده صدور ایتد که معذور  
 طوتر سک اخوانکن صادر اولسه ملامت ایله •

بطالت ایله شادا اوله • بخته اعتماد ایتمه • فعل  
 خیردن پشیمان اوله • فحاصه و جدال ایدیجی اوله •  
 همیشه سیرت عدله ملازم و کسب خیره مداوم اولنلر  
 مراد ما نصیحت بود کفتم • حوالت با خدا کریم و رفیم

خاتمه کلام تبرکاً و صدیقت حضرت مولانا  
 قدس الله سره الاعلی ایله مسکی الختام قلندی

اوصیکر بنقوی الله فی السر و العلانیة • و بقله الطعام  
 و قلة الكلام • و قلة المنام • و هجر المعاصی و الاثام •  
 و مواضبة الصیام • و دوام القیام • و ترک الشهوات  
 علی الدوام • و احتمال الجفاء من جمیع الانام • و ترک  
 مجالسة السفهاء و العوام • و مصاحبة الصالحین  
 الکرام • و ان خیر الناس من ینفع الناس و خیر الكلام

ماقل و دل بیت